

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Bakalářská práce

Hana Fuchsová

Neolitické osídlení mezi Přepeřemi a

Nudvojovicemi

Neolithic settlement between Přepeře and

Nudvojovice

V první řadě bych chtěla poděkovat doc. PhDr. Miroslavu Popelkovi, CSc. za pomoc, ochotu a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Děkuji mu též za jeho čas, který mi věnoval. Velké díky patří i PhDr. Janu Prostředníkovi, Ph. D. za poskytnutí materiálů, doplňující informace a za návrh tématu práce, které zprostředkovala PhDr. Mgr. Zuzana Bláhová, Ph. D., které tímto také děkuji. Taktéž děkuji Mgr. Romanu Sirovátkovi za pomoc při hledání literatury v muzejní knihovně. Především děkuji svým skvělým rodičům za to, že mě vždy ve všem podporovali a stále podporují. Při vypracování bakalářské práce mi celá rodina byla velkou oporou a vytvořila poklidnou atmosféru navzdory nelehké době "covidové". Na závěr chci poděkovat svým přátelům za páteční konzultace a za psychickou podporu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného, nebo stejného titulu.

V Pulečném, dne 14. 5. 2021

.....

Hana Fuchsová

Abstrakt:

Bakalářská práce je zaměřena na neolitické osídlení mezi Přepeřemi a Nudvojovicemi. Tyto dvě lokality se nachází na severu Čech. Byly zde objeveny nálezy patřící kultuře s vypíchanou keramikou – především keramický materiál a kamenná industrie.

Nudvojovice jsou součástí města Turnova. Tato lokalita je jednou z prvních neolitických lokalit zkoumaných v Čechách. První zpráva o archeologickém bádání zde je zaznamenána ve výroční zprávě turnovského muzea z let 1893–1896. Archeolog Karel Buchtela podle naleziště vypracoval základní stratigrafii českého neolitu. Největší výzkum byl uskutečněn v květnu roku 2008, kdy bylo zaznamenáno 162 zahloubených objektů. Většinou šlo o kůlové a sloupové jámy, které tvořily půdorysy vertikálních nadzemních konstrukcí.

Ves Přepeře sousedí s městskou částí Turnov-Nudvojovice. Nejstarší výzkumy tu probíhaly také na počátku minulého století a ty nejnovější v roce 2018.

Šlo především o shrnutí dosavadních neolitických výzkumů na lokalitách, které je zasazeno do neolitického osídlení na Turnovsku. Větší pozornost bude věnována lokalitám Příšovice a Turnov-Maškovy zahrady.

Klíčová slova:

neolit – Přepeře – Nudvojovice – kultura s vypíchanou keramikou – osídlení na Turnovsku

Abstract:

The bachelor thesis is focused on the Neolithic settlement between Přepeře and Nudvojovice. These two localities are placed in the north of Bohemia. There were discovered finds of stroked pottery culture – especially ceramic material and stone industry.

Nudvojovice is a part of the town Turnov. This locality is one of the first Neolithic localities studied in Bohemia. The first report about archaeological research is recorded here in the annual report of the museum of Turnov from years 1893–1896. Archaeologist Karel Buchtela developed, according to the site, a basic stratigraphy of the Czech Neolithic. The largest research was realized in May 2008, when were recorded 162 sunken objects. Most of them were stakeholes and postholes, which were formed the ground plans of vertical above-ground structures.

The village Přepeře is adjacent to the Turnov-Nudvojovice district. The oldest excavations also took place here at the beginning of the last century and the newest ones in 2018.

It was mainly a summary of existing Neolithic excavations on the localities, which are set in the Neolithic settlement in the Turnov region. More attention will be devoted to the localities of Příšovice and Turnov-Maškovy zahrady.

Keywords:

neolithic – Přepeře – Nudvojovice – stroked pottery culture – settlement of Turnov region

Obsah

1. Úvod a záměr práce	12
2. Metoda práce	15
3. Obecná charakteristika neolitu	16
3.1. Historie bádání o neolitu a kultuře s vypíchanou keramikou.....	16
4. Kultura s vypíchanou keramikou na území Čech.....	19
4.1. Časové vymezení mladšího neolitu podle keramické výzdoby	19
4.1.1. Starší stupeň VK.....	21
4.1.2. Mladší stupeň VK.....	22
4.2. Rozšíření mladšího neolitu.....	23
4.3. Sídlení	23
4.3.1. Sídliště	24
4.3.2. Sociokultovní areály.....	25
4.3.3. Jeskyně a převisy	26
4.3.4. Výšinná sídliště	26
4.3. Pohřbívání	26
5. Kamenná industrie mladšího neolitu	28
5.1. Obecné shrnutí – těžba, suroviny, produkce a typologie	28
5.2. Kamenná industrie Turnovska	34
5.2.1. Broušená industrie	34
5.2.2. Štípaná industrie	37
6. Základní charakteristika lokalit	38
6.1. Lokalizace	38
6.2. Přírodní podmínky na lokalitách Přepeře a Nudvojovice	38
6.2.1. Geomorfologická situace a krajinné prostředí.....	38
6.2.2. Geologická a pedologická situace	39
6.2.3. Hydrologická situace	39

6.2.4.	Klimatické poměry	40
6.2.5.	Geobotanická situace	40
7.	Historické bádání neolitu na lokalitách Přepeře a Nudvojovice	41
7.1.	Regionální badatelská činnost a současní archeologové Turnovska.....	41
7.2.	Přepeře.....	48
7.3.	Turnov-Nudvojovice	54
7.4.	Poznámky k muzejním katalogům	60
8.	Další neolitické osídlení na Turnovsku	62
8.1.	Výzkumy a ojedinělé nálezy skalních lokalit.....	63
8.1.1.	Abri pod Pradědem (k. ú. Karlovice, okr. Semily).....	63
8.1.2.	Abri nad Záborčím (k. ú. Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou)	64
8.1.3.	Čertova ruka (k. ú. Karlovice, okr. Semily)	65
8.1.4.	Kozákovské jeskyně (k. ú. Loktuše a Vesec pod Kozákovem; okr. Semily)	66
8.1.5.	Ludmilina jeskyně (k. ú. Hnanice pod Troskami, okr. Semily)	67
8.1.6.	Přepis u Hlavaté skály (k. ú. Hrubá Skála, okr. Semily)	68
8.2.	Ohrazenice (okr. Semily)	69
8.3.	Pěnčín u Turnova (okr. Liberec)	69
8.4.	Příšovice (okr. Liberec).....	70
8.4.1.	Mladoneolitické dílenské sídliště – rozsáhlý výzkum v roce 2007.....	71
8.5.	Svijany (okr. Liberec)	72
8.6.	Turnov-Maškovy zahrady (okr. Semily).....	72
8.6.1.	Sídliště LK i VK – rozsáhlý výzkum na přelomu 20. a 21. století.....	73
8.7.	Turnov-Vesecko (okr. Semily).....	74
8.8.	Ostatní lokality s ojedinělými nálezy	75
9.	Závěr.....	76
10.	Seznam použité literatury	80
11.	Internetové zdroje	89

12.	Seznam příloh	90
13.	Přílohy.....	93

Seznam použitých zkratk:

aj. – a jiný

apod. – a podobně

AR – Archeologické rozhledy

atd. – a tak dále

AVSČ – Archeologie ve středních Čechách

BI – broušená industrie

BN – broušené nástroje

cca – cirká

cm – centimetry/centimetrů

č. – číslo/čísla

ČSPSČ – Časopis Společnosti přátel starožitností českých

FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

ha – hektar/hektary

J – jih/jižní

JV – jihovýchod/jihovýchodní

JZ – jihozápad/jihozápadní

k. ú. – katastrální území

kap. – kapitola/kapitoly

KI – kamenná industrie

km – kilometry/kilometrů

KNP – kultura nálevkovitých pohárů

ks – kus/kusy

KŠK – kultura se šňůrovou keramikou

LK/kultura s LK – kultura s lineární keramikou

LuPP – kultura lužických popelnicových polí

m – metr/metry

M Česká Lípa – Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

M Liberec – Severočeské muzeum v Liberci

m n. m. – metry nad mořem

M Turnov – Muzeum Českého ráje v Turnově (dříve Okresní muzeum Českého ráje v Turnově)

max. – maximální/maximálně

MMK/kultura s MMK – kultura s moravskou malovanou keramikou

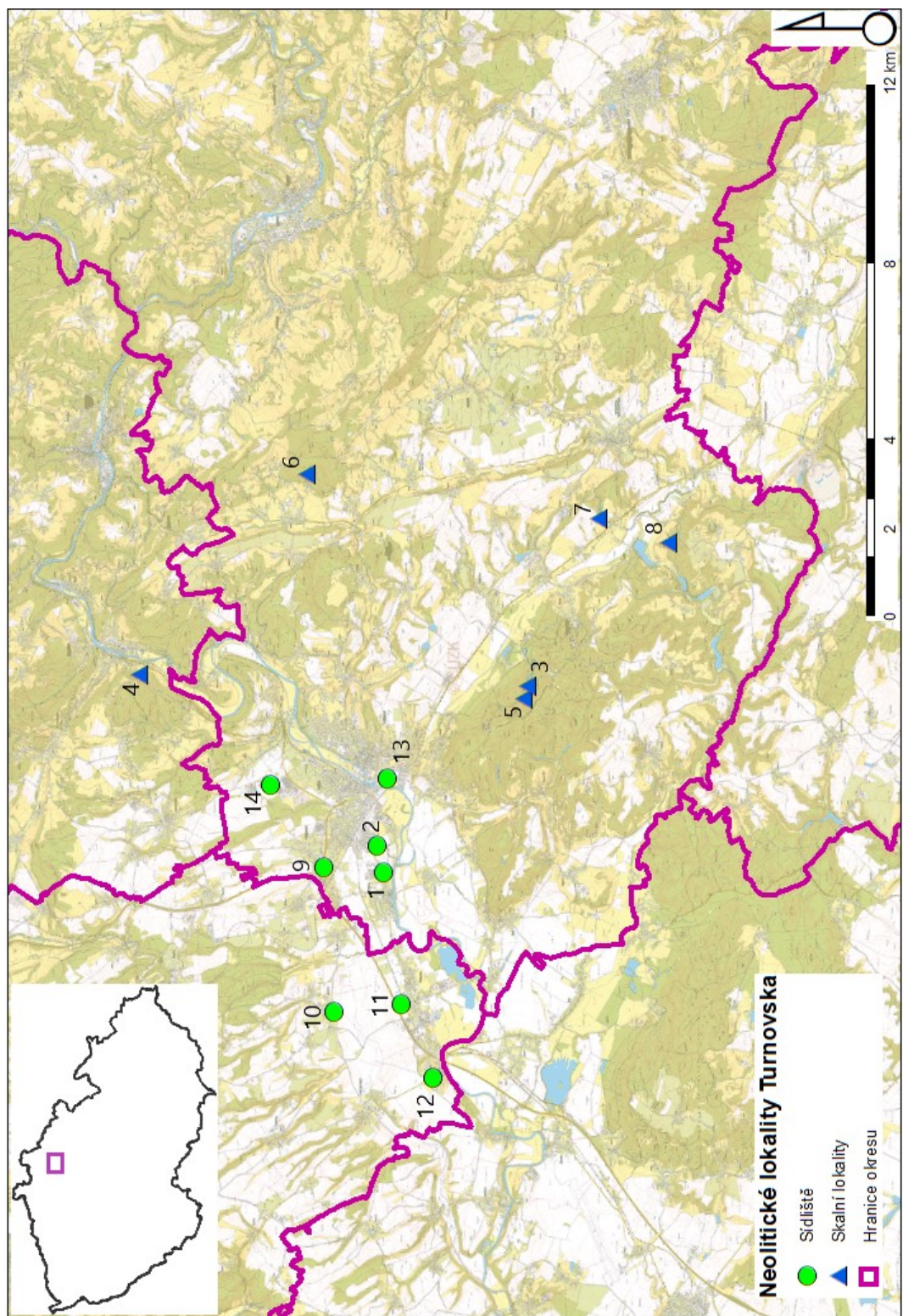
MTJH – metabazit typu Jizerské hory
MVČ Hradec – Muzeum východních Čech v Hradci Králové (dříve Krajské muzeum východních Čech)
např. – například
NM – Národní muzeum
NŘ – Nová řada
obj. – objekt/objekty
obr. – obrázek/obrázky
OJKT – Od Ještěda k Troskám
okr. – okres
p. – pan/paní
PA – Památky archeologické
parc. č. – parcelní číslo
ppč./p.p.č. – pozemková parcela číslo
př. Kr. – před Kristem
př. n. l. – před naším letopočtem
příl. – příloha/přílohy
S – sever/severní
SGS – silicity glacienních sedimentů
SJ – severojih/severojižní
srov. – srovnej
SV – severovýchod/severovýchodní
SZ – severozápad/severozápadní
ŠI – štípaná industrie
tab. – tabulka/tabulky
tj. – to jest
tzv. – takzvaný/takzvaně
UK – Univerzita Karlova
V – východ/východní
viz – podívej se
VK/kultura s VK – kultura s vypíchanou keramikou
Z – západ/západní
ZAV – záchranný archeologický výzkum/výzkumy
ZČRP – Z Českého ráje a Podkrkonoší

ŽA – Živá archeologie

1. Úvod a záměr práce

Bakalářská práce je zaměřena na období neolitu. Konkrétně se zabývá neolitickým osídlením na dvou lokalitách, které spolu sousedí. Jde o ves Přepeře na Turnovsku a městskou část Turnov-Nudvojovice. Zde bylo archeologicky doloženo sídliště kultury s VK. Už na začátku minulého století tu probíhaly archeologické výzkumy. Tyto badatelské akce jsou v práci zrevidovány. Ke starším výzkumům přibýly ZAV M Turnov, které proběhly v nedávné době. Poslední větší záchranná akce byla provedena v roce 2018. Vše je zasazeno do kontextu neolitického osídlení na Turnovsku. Nejvýraznějšími neolitickými sídlišti v okolí jsou lokality Příšovice a Turnov-Maškovy zahrady.

Úvodní kap. se zabývá obecnou charakteristikou neolitu a samotnou kulturou s VK. Následuje kap. o KI VK nejen obecně, ale i KI VK Turnovska. Dále je uvedena základní charakteristika obou lokalit a popis historického bádání neolitu s představením regionálních badatelů a archeologů. Jde jak o akce z počátku dvacátého století, tak o nejnovější archeologické výzkumy. Na konci práce jsou popsána další sídliště neolitického charakteru na Turnovsku. Celkově jde o dvanáct míst, kde byl neolit archeologicky doložen (místa znázorněná na *obr. 1:3–14*). K těmto lokalitám byly přidány i ojedinělé nálezy a výzkumy v jeskyních. Dalších třináct lokalit je mimo zájmovou oblast (ojedinělé nálezy – viz *kap. 8.8*).

Obr. 1. Neolitické lokality vyznačené na ZM 1:10 000. Popsáno níže. Vypracovala H. Fuchsová. Zdroj mapového podkladu: *Základní mapa.*

Neolitické lokality na Turnovsku:

- 1) Přepeře u Turnova (okr. Semily)
- 2) Turnov-Nudvojovice (okr. Semily)
- 3) abri pod Pradědem (k. ú. Karlovice, okr. Semily)
- 4) abri nad Zátorčím (k. ú. Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou)
- 5) Čertova ruka (k. ú. Karlovice, okr. Semily)
- 6) Kozákovské jeskyně (k. ú. Loktuše a Vesec pod Kozákovem, okr. Semily)
- 7) Ludmilina jeskyně (k. ú. Hnanice pod Troskami, okr. Semily)
- 8) převis u Hlavaté skály (k. ú. Hrubá Skála, okr. Semily)
- 9) Ohrazenice u Turnova (okr. Semily)
- 10) Pěňčín u Turnova (okr. Liberec)
- 11) Příšovice (okr. Liberec)
- 12) Svijany (okr. Liberec)
- 13) Turnov-Maškovy zahrady (okr. Semily)
- 14) Turnov-Vesecko (okr. Semily)

2. Metoda práce

K prvotnímu vyhledávání neolitických lokalit na Turnovsku posloužila kniha od archeologa Jana Filipa s názvem *Dějinné počátky Českého ráje (1947)*. Vytvořila celkový obrázek o neolitickém osídlení v turnovském regionu. V publikaci je představena badatelská činnost a staré archeologické výzkumy probíhající na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Jde i o výzkumy na lokalitách Přepeře a Turnov-Nudvojovice.

Soupis lokalit byl rozšířen o další, díky publikaci *Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří* od autorů Jana Prostředníka a Petra Šídy (2010). Byly získány informace o nových výzkumech na lokalitách známých z knihy J. Filipa a doplněny výčtem nově nalezených neolitických sídlišť okolo řeky Jizery.

Následnými kroky bylo vyhledání příslušné literatury ke každé lokalitě.

J. Prostředník z M Turnov laskavě poskytl další nepublikované zdroje. Díky tomu mohly být použity ke starším nálezům z Přepeř a Nudvojovic i staré muzejní katalogy, které jsou ve vlastnictví M Turnov.

Údaje z katalogů jsou zaneseny do dvou přehledných tab. Vybrány jsou jen nálezy z lokalit, týkající se mladší doby kamenné.

Data z katalogů byla porovnána s informacemi z již zmíněné monografie J. Filipa. Porovnání autorky byla zanesena přímo do tab. katalogů (sloupec *Vyobrazení a poznámka*) a odlišena od originálních poznámek kurzívou.

3. Obecná charakteristika neolitu

Mladší doba kamenná (neolit) chronologicky spadá do období mezi 6 až 5 tisíci lety a 5 až 4 tisíci lety př. n. l. (Pavlů – Zápotocká 2007, 28). Tento úsek pravěku je charakteristický přítomností nové zemědělské civilizace. Počátky zemědělství se rodily na Předním východě, v tzv. oblasti úrodného půlměsíce (Sklenář a kol. 2002, 230). Není ovšem jasné, jak se nová forma obživy rozšířila do Evropy. Kulturní či demickou difuzí? Nebo spojením obou dvou koncepcí? Touto problematikou se v současnosti zabývá spousta odborníků (srov. Fort 2018 nebo Aoki 2020).

Nositelé usedlejšího zemědělského života s sebou přináší několik inovací. Hovoří se o *neolitickém balíčku* (výroba keramických nádob, výroba broušených kamenných nástrojů, tkaní oděvů, budování stálejších obydlí, pěstování kulturních rostlin a chov domestikovaných zvířat; Sklenář a kol. 2002, 230).

Neolit spadá do klimaticky příznivého období atlantiku (asi 6 500–4 800 př. n. l.), které je nazýváno *klimatickým optimem* holocénu. Jde o epochu s vlhčím podnebím, s průměrnými teplotami a srážkami vyššími než dnes. Kultura s VK patří do mladšího úseku atlantiku. Na sprašovém podloží se v úrodných oblastech tvoří půdy typu černozemí a hnědozemí. V nížinách se šíří porosty smíšených doubrav, zastoupené především dubem, jilmem a lípou. Vytváří se les. S tím vším souvisí i počátky odlesňování. V mladším neolitu se začal do porostů rozšiřovat buk a jedle. Vlivem lidské činnosti se ve vegetačním pokryvu objevují kulturní plodiny doprovázené plevely, vzniká *kulturní step* a ornice (Sklenář a kol. 2002, 22; Pavlů – Zápotocká 2007, 14–15). Základem neolitického zemědělství byla tzv. *zahradní kultivace* neboli intenzivní stabilní obdělávání malé plochy. Nevelká políčka se rozrývala rycími holemi a byla rovněž pleta a hnojena. Dobytek se pásal v lesích, na ladem ležících polích, na polích po sklizni a na rodících se pastvinách. V zimě byla zvířata krmena tzv. letninou (listnatá píce; Dreslerová – Horáček – Pokorný 2007, 42, 44–45).

3.1. Historie bádání o neolitu a kultuře s vypíchanou keramikou

Počátky studia neolitu se odvíjejí v 90. letech 19. století. Pojem neolit byl uznán jako samostatné historické období skupinkou badatelů kolem Lubora Niederla (1893) a Karla Buchtely (1899). Pojetí se prosadilo i navzdory názorům Josefa Smolíka (1879) a konceptu *pokolení skrčků* Josefa Ladislava Píče (1899). Pozdější společná práce L. Niederla a K. Buchtely nazvaná *Rukověť české archeologie* dělí mladší dobu kamennou,

„čili *neolithickou*“, na tři stupně – starší čistý, mladší čistý neolit a dobu přechodní (*Buchtela – Niederle 1910*, 8–33). Zde už je v mladším stupni zmíněna keramika píchaná (*Buchtela – Niederle 1910*, 20). Neolit má své pevné umístění v počáteční syntéze pravěku.

Podrobnější chronologii vypracovali badatelé Jan Antonín Jíra (*1911*), Jaroslav Palliardi (*1924*) a Albín Stocký (*1926*). Tyto práce významně přispěly k periodizaci a názvosloví neolitu. Dnes se pro názvy kultur užívá Palliardiho terminologie – lineární (dříve volutová) a vypíchaná keramika (*Palliardi 1914*). Monografie *Pravěk země české I, Věk kamenný* mimo jiné obsahuje neolitické katastry (*Stocký 1926*).

Poválečná etapa českého bádání se soustředila na historickou analýzu pramenů a jejich interpretaci. Kořeny neolitického období byly hledány v širších zeměpisných i historických souvislostech (*Böhm 1941; Filip 1948*). Podle historické interpretace je český neolit součástí středoevropského kulturního okruhu páskových kultur (z německého termínu *Bandkeramik*) nebo okruhu podunajského neolitu (podle pojmu *Danubian* od Vere Gorodona Childa – *Childe 1929; Pavlů – Zápotocká 2007*, 11).

V padesátých letech se přikročilo k revizní periodizaci neolitických kultur (LK: *Soudský 1954*; VK: *Steklá 1959*). Později také započala realizace rozsáhlých výzkumů na neolitických lokalitách (Bylany: *Soudský 1966*; Březno v Čechách: *Pleinerová – Pavlů 1979*; Mohelnice na Moravě: *Tichý 1960*). Revizní chronologické systémy z 50. let byly aplikovány při zpracovávání těchto velkých projektů.

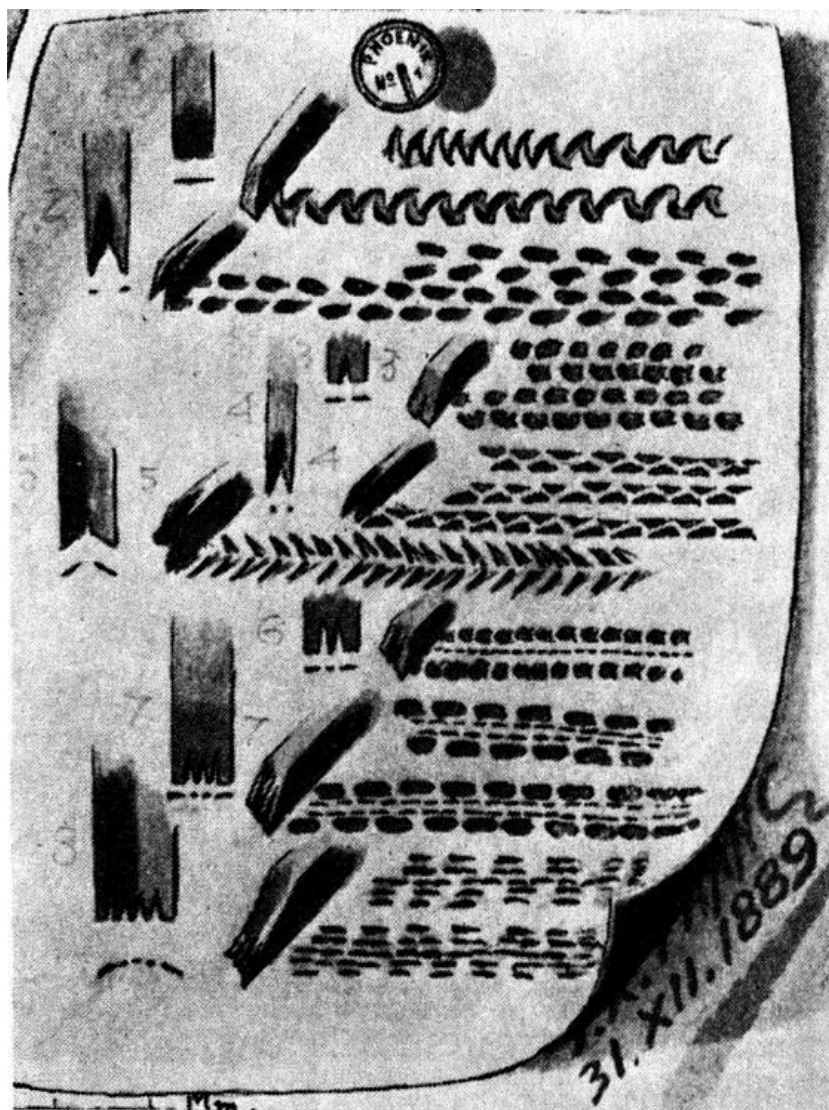
Koncem 20. století kvůli nedostatku financí probíhaly pouze zjišťovací výzkumy a akce menšího rozsahu. V 90. letech započala nedestruktivní forma výzkumu. Neolitické lokality byly doplněny o místa z méně probádaných oblastí Z a J Čech. Dokončení zpracování se dočkaly i nahromaděné nálezy (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 12). Vlivem postprocesualismu v 70. a 80. letech začíná obrovský nárůst literatury, který pokračuje v 21. století (*Neústupný 2007*, 18).

V současnosti se začalo hojně využívat přírodovědných (paleobotanika, archeozoologie, geofyzikální výzkum, paleogenetika, radiokarbonové datování, dendrochronologie, atd.) a počítačových metod (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 13).

Samotná kultura s VK, jako součást páskového či podunajského kulturního okruhu, je známa zásluhou Ludvíka Šnajdra již od konce devatenáctého století (*Šnajdr 1891*). Její první třídění bylo vymezeno ve 20. a 30. letech minulého století (*Stocký 1926; Childe*

1929; Horáková-Jansová 1938). Marie Zápotocká dále rozdělila kulturu na pět vývojových stupňů (Steklá 1959). O toto členění se opírám ve své práci (viz kap. 4.1.). Později se rovněž pokusila o shrnutí problematiky této kultury a jejího postavení v rámci Evropy (Zápotocká 1970; týž 1986; týž 1998).

První popis a kresbu vpichů a také nástrojů VK předložil v r. 1890 amatérský archeolog František Xaver Franc (1890). Tab., označenou číslicí 15 (obr. 2) vystavěl na základě nálezů ze Šťáhlavic. Novější zpracování terminologie ornamentace je představeno v kap. 4.1.

Obr. 2. Detail tab. č. 15 od F. X. France. V tab. jsou znázorněny různé druhy vpichů kultury s VK a rekonstruované nástroje.

Zdroj: Zápotocká 1978, obr. 1.

4. Kultura s vypíchanou keramikou na území Čech

Neolit reprezentují na území dnešních Čech dvě kultury. Starší se nazývá kultura s LK a mladší nese jméno kultura s VK. Liší se od sebe typickou výzdobou, která je obsažena v názvu obou kultur. Na Moravě se na konci neolitu vyvinula kultura s MMK, jež je součástí širšího lengyelského kulturního okruhu (*Sklenář a kol. 2002*, 214, 231). Existují doklady kontaktů české kultury s VK a lengyelskou kulturou. V S Čechách jde o zlomky malované keramiky a nástroje z obsidiánu. Importovaná malovaná keramika pochází z Novákovy pece (viz *kap. 8.1.3.*), výrobního okrsku v Ohrazenicích (viz *kap. 8.2.*) a zpod převisu pod Jeřmanskou skálou u Světlé pod Ještědem (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 49; *Prostředník – Šída 2010*, 38).

V následujících podkapitolách jsem se zaměřila nejen na kulturu s VK na území Čech, ale rovněž i na zkoumaném Turnovsku. Na obou lokalitách, jak v Přeperečích, tak v Turnově-Nudvojovicích, totiž nálezy VK převládají.

4.1. Časové vymezení mladšího neolitu podle keramické výzdoby

Období mladšího neolitu je časově zařazeno mezi léta 5 000–4 200 př. Kr. (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 28). VK se na našem území objevuje od konce LK. Zaniká společně se závěrem pozdní keramiky rössenské a nástupem pozdně lengyelské kultury (*Zápotocká 1978*, 504).

K nástupu nové kultury došlo velice rychle (na přelomu 6. a 5. tis. př. n. l.). Způsob hospodářského života se téměř nezměnil. Změna je pozorována jen v novém výzdobném stylu a také v pohřbívání (kremace zesnulých; *Pavlů – Zápotocká 2007*, 37). Je ovšem třeba připomenout zatímní výjimku, a tou je prozkoumané pohřebiště v Kralicích na Hané, kde byly objeveny žárové hroby z kultury s LK (*Šmíd – Fojtík 2013*). V některých oblastech začátek kultury s VK provázejí projevy jako opevňování sídlišť a doklady násilných střetů. Uvažuje se o krizi společnosti LK (*Farruggia 2002*, 95–98).

Keramické soubory pocházejí převážně ze sídlišť a pohřebišť. Milodary v podobě keramických nádob vkládané do hrobů jsou v tomto ohledu spolehlivějším zdrojem pro sestavení chronologie podle výzdoby. Pravděpodobně byly používány ve stejném časovém období, kdy byly do země uloženy. Jde o uzavřený nálezový celek. Obezřetní musíme být při zpracovávání a hodnocení keramických souborů pocházejících ze sídlišť.

Často jde o polykulturní lokality. Sídlištní obj. mohly být narušeny mladším osídlením, mohlo dojít ke kontaminaci jejich obsahu (Pavlu – Zápotocká 2007, 34, 37).

	.1	.2	.3	.4	.5	.6	.7	.8	.9	
0.	 ∩ > 2mm	 ∩ 0.5-2	 ∩ < 0.5	 ∩ < 0.5	 ∩ < 0.5	 ∩ < 0.5	 ∩ < 0.5		kombinace 00 + 10	
1.									10 + 20	
2.	 ∩ < 2mm	 ∩ 2-3	 ∩ 3-5	 ∩ > 5	 ∩ 2-3	 ∩ 3-5	 ∩ > 5	 ∩ > 5	20 + 30-90	
3.	 ∩ < 5	 ∩ > 5			 ∩ < 5	 ∩ > 5		 ∩ > 5	30 + 40-90	
4.	 ∩ < 5	 ∩ > 5			 ∩ < 5	 ∩ > 5		 ∩ > 5	40 + 50-90	
5.	 ∩ < 7	 ∩ > 7	 ∩ < 7	 ∩ > 7	 ∩ < 7	 ∩ > 7	 ∩ < 7	 ∩ > 7	50 + 60-90	
6.	 ∩ < 3	 ∩ < 3	 ∩ 3-5	 ∩ 3-5	 ∩ > 5	 ∩ > 5		 ∩ > 5	60 + 70-90	
7.	 ∩	 ∩	 ∩	 ∩	 ∩	 ∩	 ∩		70 + 80-90	
8.	 ∩ < 3	 ∩ > 3	 ∩ < 3	 ∩ > 3	 ∩	 ∩	 ∩	 ∩	80 + 90	
9.	 ČERNÁ	 HNĚDÁ	 ČERVENÁ	 ŽLUTÁ	 BÍLÁ	 93 + 94	 93 + 95		JINÉ KOMBINACE BAREV	90 + 00-10

Obr. 3. Tab. výzdobných technik kultury s vypíchanou keramikou podle M.

Zápotocké. Zdroj: Zápotocká 1978, obr. 15.

Kultura se podle ornamentace člení do dvou stupňů – staršího a mladšího. Stupeň starší se postupně vyvíjel z LK. Naopak mladší stupeň je ovlivněn již zmiňovanou MMK. Dále se stupně dělí na několik fází rozlišených podle tvaru a výzdoby na keramice. Práce M. Zápotocké publikovaná v AR (*Steklá 1959*) rozlišuje pět vývojových fází VK – přechodnou, starší, střední, mladší a pozdní. Autorka vycházela ze zpracování keramických souborů z 90 hrobových a jámových nálezových celků (*Steklá 1959*, 213). Další práce M. Zápotocké se soustředí na terminologii a popisný systém ornamentace (*obr. 3*) a plastické výzdoby VK (*Zápotocká 1978; Pavlů – Zápotocká 1978*). Podrobnější dělení stupňů VK podle keramické výzdoby rozeberu v následujících odstavcích.

4.1.1. Starší stupeň VK

Ve starším stupni VK počíná nová technika ornamentace. Stupeň je rozdělen do tří fází.

Nejstarší **I. fáze** neboli *přechodná fáze mezi LK a VK* se vyznačuje změnou stylu výzdoby vyvinutou z pozdního tzv. šareckého stupně LK. Je charakteristická především řadami jednotlivých vpichů (trojúhelníkovitých i nepravidelných). Také se objevují pozdější dvojvpichy. Střídavé dvojvpichy jsou obvykle tvořeny do krokvic. Tvary keramických nádob jsou podobné jako na konci LK – bombovité či hruškovité nádoby a kulovité nádoby s rovně nebo esovitě vytaženým hrdlem. Dno není nijak zdůrazněno (*Steklá 1959*, 213–214).

Fáze II., tzv. *klasická fáze*, je rozdělena na dvě subfáze – IIa a IIb (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 38). Tvarově se nádoby podobají předchozím typům. Avšak jejich horní část těla je více vytažená. Misky jsou polokulovité. Všechny tvary mají oblé dno. Střídavé vpichy jsou uspořádány ve zdvojených řadách. Výzdoba obíhá kolem celé nádoby. Hlavním motivem je krokvice. Dokola jich může být tři až šest a skládají se z více řad nad sebou. Jsou přerušeny dělicí svislou řadou dvojvpichů. Oběžný pás pod okrajem je většinou složený ze stejného počtu řad jako krokvice. V počtu tří až šesti se na nádobách vyskytují kulaté nebo promáčklé pupky (*Steklá 1959*, 218–220). Subfáze IIb, která je nalézána převážně na JZ Čech, se liší od subfáze IIa mizejícími šareckými a bombovitými tvary nádob. Typické jsou hruškovité tvary, jejichž tělo je více protaženo do výšky. Výzdoba je velice podobná (*Pavlů – Zápotocká 2007*, 40).

Poslední fáze staršího stupně VK je vlastně prostřední etapou celé kultury, proto se **III. fáze** VK nazývá *střední*. Tvarově se v tomto období vyskytují vyšší hruškovité nádoby. Výduť se nachází ve spodní třetině jejich těla a nalézají se na ní hrotité či zdvižené pupky. Výška nádoby převyšuje její šířku. Dále široké takřka zvoncovité tvary s otevřeným ústím, hluboké mísy a kotlovité nádoby s kulovitými nebo oválnými výčnělky. Přetrvávají oblá dna, oběžné pásy a oběžné krokvice, které se vespod nespojují. Krokvicová výzdoba již však není tak přísně dodržována jako v předchozích fázích. Vytrácí se rozdělující ornament mezi krokvicemi. Vpichy jsou hlubší a větší (*Steklá 1959, 221–223; Pavlů – Zápotocká 2007, 40, 43*).

Hrubší zásobní keramika je ve všech fázích zdobena nehtováním a plastickou výzdobou, hlavně v podobě pupků (*Zápotocká 1978, 504*).

4.1.2. Mladší stupeň VK

Období řazené mezi léta 4 800–4 500 př. n. l. je obdobím výrazných změn. Mladší stupeň se odlišuje od staršího silnou regionalizací. Působením lengyelské kultury se mění její náplň (*Pavlů – Zápotocká 2007, 43*). Keramika se od sebe dosti liší (*Steklá 1959, 226*). Mohlo by to být zapříčiněno udržováním styků se sousedními skupinami a kulturami, jako je např. keramika typu Oberlauterbach z německého Bavorska (*Metlička 2002*) nebo vliv MMK z Moravy přes východní Čechy (viz výše). Technika výzdoby vpichy se naopak nemění. Stupeň se dále dělí na dvě fáze, s tím, že ve čtvrté byly rozpoznány dvě subfáze (*Pavlů – Zápotocká 2007, 43*).

Subfáze IVa mladšího stupně je charakteristická nástupem nových tvarů. Hruškovitých nádob s vysokým tělem a širokou výdutí, profilovaných mís, mís s omfalem, kotlovitých tvarů hrubší keramiky, nádob na dutých nožkách a dokonce nádob se čtyřmi hranami. Pod vlivem MMK počínají tvary pohárovité. Namísto oblých dnů se objevují u nádob jen dna plochá. Novým prvkem umístěným pod okrajem či na výduti, spíše hrubší užitkové keramiky, jsou rohaté pupky. Ve výzdobě plastické je poprvé doložena prsty d'ubkovaná či přesekávaná plastická páska umístěná pod okrajem. Technika vpichu zůstává – střídavé dvojvpichy a vícenásobné vpichy různých velikostí, tremolové a hluboké rössenské. Vedle jednoduchých na konci nespojených krokvic se objevují zcela nové styly ornamentace – čtverce, kosočtverce, trojúhelníky, kosodélníky a šachovnice. Vzory pokrývají celý vnější povrch nádob. U profilovaných tvarů je výzdoba rozdělena do horizontálních zón (*Steklá 1959, 226–229; Pavlů – Zápotocká 2007, 43*).

V **subfázi IVb** se tvar nádob víceméně nemění. Odlišují se jen ostřejší profilací. Výzdoby ubývá. Vytrácí se vícenásobné vpichy. Velké či hluboké rössenské vpichy jsou na nádobách seřazeny volně do horizontálních, vertikálních a šikmých pásů. Nově se objevuje mřížkování. Užitéková keramika je zdobena plastickou výzdobou v podobě pupků a vhloubených prvků (*Pavlu – Zápotocká 2007, 44*).

Fáze V. je někdy označována jako *pozdní fáze VK* (*Steklá 1959, 234*). V této poslední fázi se zcela upouští od charakteristické ryté ornamentace. Tvarově se setkáváme spíše s pohárovitými nádobami. Dále jsou tu pak lahvovité a hrncovité tvary, mísy na dutých nožkách či na nízkých prstencích. Všechny nádoby mají ploché dno. Z MMK byly převzaty oválné mísy, tzv. *vaničky* a hliněné naběračky. Nádoby jsou namísto typických vpichů zdobeny souvislým nebo přerušovaným přesekáváním, vrypy a důlky. Na hrubší keramice opět najdeme pupky a také různotvará ouška, která jsou umístěna pod hrdlem i na výduti (*Steklá 1959, 234–238; Pavlu – Zápotocká 2007, 44*).

4.2. Rozšíření mladšího neolitu

Neolitická kultura s VK byla rozšířená v nížinách na celém dnešním území Čech. Osídlení navazuje převážně na předchozí lokality s kulturou s LK. Sídliště se především soustřeďují do údolí velkých vodních toků, jako jsou kupříkladu české řeky Labe, Ohře a Bílina. Osidlovány jsou hnědozemní a černozemní úrodné oblasti na sprašovém podloží (*Rulf 1983, 75; Pavlu – Zápotocká 2007, 17, 55*). V mladším neolitu jsou osidlovány i výšinné lokality (viz *kap. 4.3.4.; Pleiner – Rybová 1978, 211*).

Neolitické nálezy na Turnovsku se soustřeďují kolem řeky Jizery. Tato řeka byla v pravěku velmi důležitou komunikační sítí. Spojovala oblast Pojizeří se středními Čechami. Území bylo také propojeno stezkami s Lužicí a Slezskem přes Novosvětský průsmyk v Krkonoších. Podél polské řeky Bóbru byly odhaleny doklady o neolitických trasách (*Prostředník – Šída 2010, 35*). Konkrétní lokality jsou rozepsány v *kap. č. 8*.

4.3. Sídlení

V této *kap.* jsou představeny nemovité památky VK – sídliště, sociokultovní areály neboli rondely, jeskyně a výšinná sídliště. Vybrány byly všechny typy sídlení, s kterými bychom se mohli na Turnovsku setkat. Např. jeskyně či spíše v tomto případě převisy patří neodmyslitelně k turnovskému regionu.

4.3.1. Sídliště

Situování sídlišť bylo nastíněno již v předchozí kap. Sídliště ležela na nízkých terasách v mírném svahu a co bylo klíčové, byla poblíž vodního zdroje (max. vzdálenost 500 m; *Pavlů – Zápotocká 2007*, 17, 55).

Konstrukce obydlí VK navazuje na starší neolit. Půdorys dlouhých neolitických domů tvoří postranní žlábků a pětiřadá kúlová konstrukce. Vnitřní hluboko zapuštěné nosné kúly jsou doplněny vnějšími slabšími sloupy, které formují základ hliněných stěn. V mladším neolitu však mají půdorysy staveb sklon k asymetrii – dlouhé stěny jsou v prostředku více či méně vypouklé. Namísto třech nosných kúlů jsou pouze dva. V mladších stupních VK se ještě objevuje nový typ domu, a to trapézovitého tvaru. Obvodové žlábků tvořící mírně lichoběžníkovitý půdorys, který je na J straně širší než na S. Vnitřních kúlů je méně. Přetvoření půdorysu byl zapříčiněn možnou změnou klimatu. Kúly nejspíše nesly sedlovou střechu, která se na S skláněla. Zesílení větru způsobilo pozměnění následujících prvků: orientaci trapézovitého domu, krátkou S stěnu a sklon střechy (*Pleiner – Rybová 1978*, 217–219; *Pavlů – Zápotocká 2007*, 56–57).

Půdorys domu staršího stupně VK podobný LK tvaru byl odkryt při výzkumu ve **Stvolínkách** u České Lípy (*Franz 1931; Zápotocká 1999*). Dům s trapézovitým půdorysem byl objeven M. Zápotockou v **Libenicích** u Kolína (*Steklá 1961*). Půdorysy trapézovitého tvaru byly rovněž doloženy v **Březně** u Loun. Nalezlo se zde 6 kúlových domů umístěných ve dvojicích (*Pleinerová 1984*, 47).

Během neolitu dochází často k hloubení jam. Období je někdy dokonce nazýváno jako *doba hloubení objektů*. Součástí sídlišť jsou nejen kúlové, sloupové jamky a žlábků, ale i zahloubené obj. interpretované jako zásobnicové jámy neboli síla pro uchování obilí, příkopy (ohrazení větších území), žlaby nebo hliníky pro získávání hlíny potřebné např. na stavbu domů. V první řadě obj. dělíme na primárně a sekundárně vyhloubené. Hlavním rozdílem je, že vykopaný obsah sekundárně vyhloubených byl použit jako materiál vhodný k jiným úkonům (hliníky), kdežto vlastní zahloubení primárně vyhloubených je jejich hlavní funkcí (kúlové jamky). Obj. různých velikostí a tvarů členíme dále na jamky a kúlové jamky (max. průměr 1,5 m), malé, velké jámy a na soujámí (spojení více jam, zejména hliníků). Zvláštní místo v dělení zahloubených obj. představují pece sloužící k pečení chlebových placek a pražení obilí, nikoliv k vypalování keramiky. Ty jsou vyhloubené do stěny buď

větších jam anebo soujámí. Dno je obvykle pokryto většími kameny (Pavlů – Zápotocká 2007, 58–59).

Mezi další významná sídliště kultury s VK v Čechách můžeme zařadit např. neolitický areál **Bylany** u Kutné Hory spojený se samostatným pohřebišťem v nedalekých Miskovicích (Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986). Dále také sídelní areály ve **Vikleticích** u Chomutova na terasách řeky Ohře (Buchvaldek – Koutecký 1970) či ve východočeských **Plotištích nad Labem**, kde bylo prokopáno i pohřebišťe (Rybová – Vokolek 1972).

Sídlení na Turnovsku bude představeno v *osmé kap.* této práce. Krásné příklady půdorysů neolitických staveb jsou uvedeny u sídliště v Příšovicích (viz *kap. 8.4.*) a v Turnově–Maškových zahradách (viz *kap. 8.6.*).

4.3.2. Sociokulturní areály

Novinkou mladšího stupně kultury s VK jsou kruhové příkopové obj. zvané rondely. Shodně soustředěný příkop tvořící rondel je buď jednoduchý nebo zdvojený, měří o vnějším průměru 30–200 m a v některých případech je lemován palisádou. Kruhový půdorys přerušují dva až čtyři vchody ve směru světových stran, které vedou do samotného středu stavby (Sklenář a kol. 2002, 305).

Funkce rondelů není známa, proto se pro ně vžilo označení sociokulturní areály. S největší pravděpodobností sloužily jako shromaždiště. Další výklady jsou následovné – sakrální stavba, redistribuční centrum, astronomická observatoř, obj. pro obranné účely nebo hřiště pro pořádání her (Řídký 2011, 20–21). Určitá podobnost byla spatřena v mladších megalitických objektech typu henge, které bychom hledaly na Britských ostrovech (Sklenář a kol. 2002, 97).

Rondely se objevují i v lengyelském kulturním okruhu, v MMK (např. rondel Těšetice-Kyjovice; Podborský 1988).

Dva rondely VK byly zaznamenány v neolitickém areálu **Bylany** na ploše 4 (okr. Kutná Hora; Pavlů – Rulf – Zápotocká 1995) a jeden kompletně prozkoumaný v **Praze-Ruzyni** (Kostka – Kuchařík – Řídký – Švácha 2011). Rondely se vyskytují nejen na území České republiky, ale také v saském Polabí, Bavorsku a na Slovensku (Pavlů – Zápotocká 2007, 61; Řídký 2011, 51–75).

Ke zkoumaným turnovským lokalitám jsou nejbližší rondely nacházející se ve V Čechách a na S Středočeského kraje. V bývalém okr. Mladá Boleslav najdeme dva

sociokultovní areály – **Benátky nad Jizerou** (*Řídský 2011, 27*) a **Březno** (*Bureš – Drápela 2007*). V kraji Královéhradeckém byl např. v lesním porostu objeven téměř neporušený rondel v **Třebovětích**, kde se dochovaly nejen příkopy, ale i valy (*AMČR, C–N1000118*).

4.3.3. *Jeskyně a převisy*

S nástupem zemědělství překvapivě neopadl zájem o oblasti jeskyní a skal. V české kotlině se lidé soustřeďovali převážně do vápencových skalních štěrbin a průřev Českého krasu a do pískovcových oblastí středních a S Čech (*Matoušek – Jenč – Peša 2005, 32*).

Pro Turnovsko a Český ráj je typické hojné osídlení jeskyní. Konkrétně v S Čechách dosáhlo největší obliby využívání přírodně vytvořených pískovcových převisů. Tzv. *abri* zastávala úlohu dočasných úkrytů nebo sezónních příbytků pastevců. Dalším možným výkladem je kultovní aktivita. V jeskyních a pod *abri* pokračovalo osídlení z období mezolitu (*Pavlů – Zápotocká 2007, 59–61*).

Bližší představení osídlených lokalit tohoto charakteru je rozepsáno v *kap. č. 8.1*.

4.3.4. *Výšinná sídliště*

Výšinné polohy, které byly v neolitické minulosti osídleny, se nacházejí zřejmě mezi sídelními areály na spojovacích trasách vedoucích podél vodních toků (*Pavlů – Zápotocká 2007, 62*).

Stezka do S Čech byla střežena nejméně ze dvou výšinných poloh, situovaných nedaleko Mnichova Hradiště (okr. Mladá Boleslav). Ostrožny pod vrcholem Mužský (463 m n. m.), SV od osady **Dneboh**, leží na náhorních plošinách skalních bloků. Poloha Hrada zabírající 15 hektarů plochy a poloha Klamorna o rozloze pouze jednoho hektaru tvořily pravděpodobně jeden pevnostní systém. Hradiště bylo osídlené převážně v mladších obdobích (*Pleslová-Štiková 1981*).

4.3. Pohřbívání

Pohřební ritus mladšího neolitu byl birituální. Z kultury s LK přežívá zvyk pohřbívát kostrově. Žárový pohřební ritus je praktikován od starší klasické fáze VK. Ustupuje v závěru pozdní fáze. Avšak nové skutečnosti ukazují, že praktikování kremace

probíhalo i v LK. Na moravském pohřebišti v Kralicích na Hané, datovaného do LK, byl doložen kostrový a u nás poprvé i žárový styl pohřbívání (*Šmíd – Fojtík 2013*). V MMK se pohřbívalo převážně kostrově (*Pavlu – Zápotocká 2007, 83*).

Pohřebišť byla součástí sídelních areálů. V mladším neolitu se taktéž objevují samostatná pohřebišť, která na osady nenavazují.

Popel zemřelých byl ukládán do zdobených nádob nebo nasypán do vyhloubené jamky a případně překryt nádobou. Inhumace kultury s VK je podobná jako ve starších stupních mladší doby kamenné. Nebožtíci jsou pohřbíváni ve skrčené poloze s orientací V-Z, většinou leží na levém boku. Převážně jde o jednotlivé hroby – pro jednoho jedince je určena samostatná hrobová jáma.

Výbava hrobů obou pohřebních ritů zahrnuje keramiku (max. 6 nádob), kamenné nástroje a ozdoby z kostí či mušlí. Pro mladší stupeň VK jsou typické masivní mramorové náramky (*Pavlu – Zápotocká 2007, 83; týž, 95–97*).

Zvláštním jevem jsou pohřby na sídlištích. Těla zemřelých byla vkládána buď do zásobních jam nebo na dno stavebních jam (např. Plotiště nad Labem). Uložení mohlo mít nerituální (*pohozenci*) nebo naopak rituální význam (*Rulf 1996*).

Některá pohřebišť na území Čech již zde byla zmíněna, a to v souvislosti se sídlišti (viz *kap. 4.3.1.*). Jde o pohřebišť v **Miskovicích** u Kutné Hory, které navazovalo na bylanské sídliště (*Pavlu – Rulf – Zápotocká 1995, 7*) a pohřebišť **Plotiště nad Labem** spojené se stejnojmenným sídlištěm (*Rybová – Vokolek 1972; Vokolek – Zápotocká 1997*). Významné je taktéž pohřebišť staršího stupně VK v **Praze-Bubenči**, kde byly nalezeny pouze žárové hroby (*Zápotocká 1998*).

V okolí Turnova se našel pouze jeden doklad pohřbívání. Jde o hrob kostrového ritu nalezený pod abri pod Pradědem (více v *kap. 8.1.1.*).

5. Kamenná industrie mladšího neolitu

Jelikož je zkoumaná oblast významná pro svou těžbu suroviny na výrobu BI a také výrobní produkcí, tak byla do práce zahrnuta kap. věnovaná pouze KI kultury s VK.

Pro přehlednost byla nejprve zpracována podkapitola o KI celého období mladšího neolitu. Pozornost směřovala obecně na těžbu, suroviny, výrobu a typy kamenných nástrojů v Čechách a na Moravě. Následující podkapitola je věnována pouze KI v S Čechách, konkrétně se týká těžby v horním Pojizeří a výrobních okrsků v okolí města Turnova.

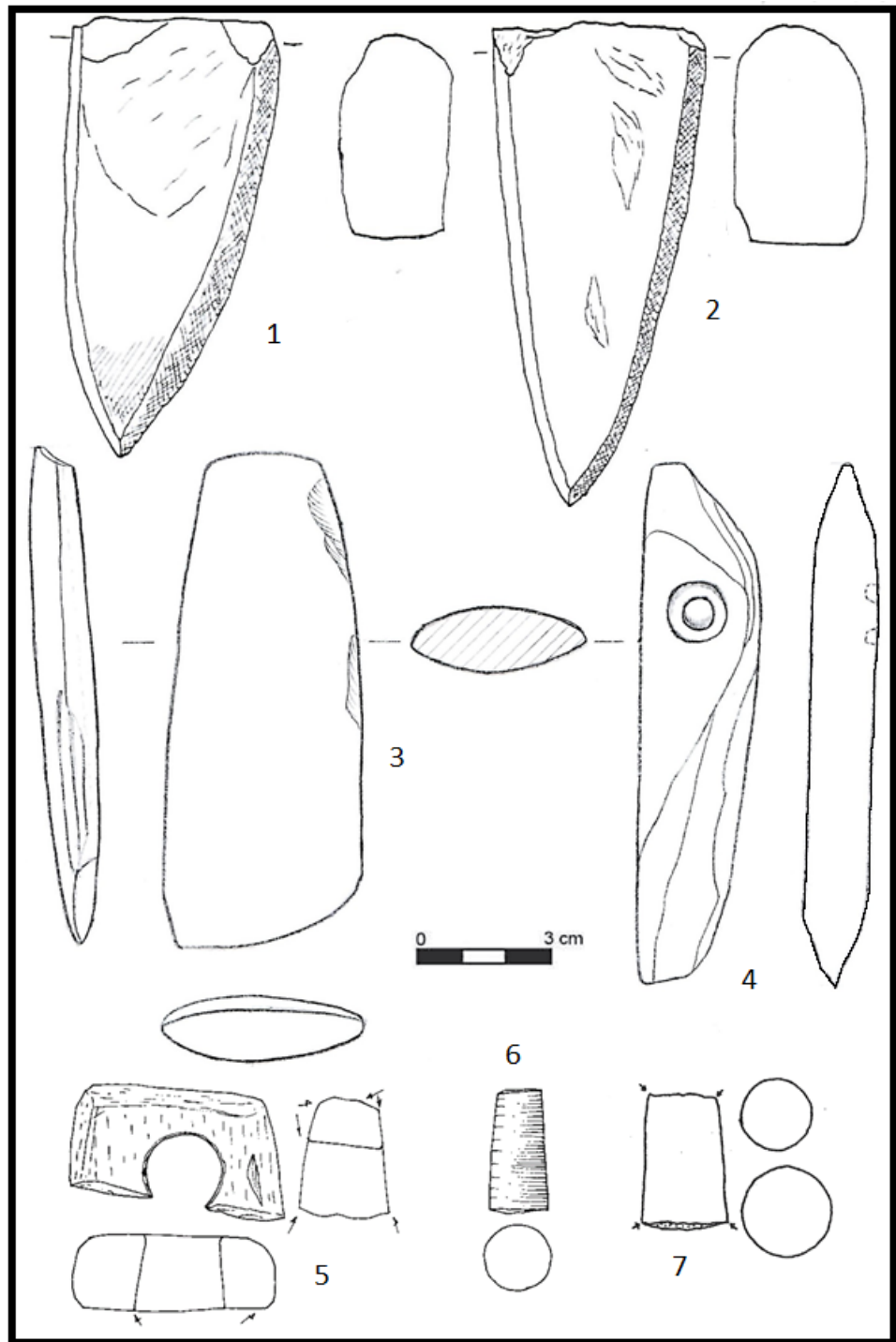
5.1. Obecné shrnutí – těžba, suroviny, produkce a typologie

Proces výroby BI (*obr. 4*) zahrnuje několik fází výrobních technik – štípání, řezání, otlučení (přitloukání), vrtání, broušení a hlazení. Opracování artefaktů vyžadovalo existenci specializovaných nástrojů – otloukačů, pilek, brousků, výstružníků, aj.

K výrobě byly vhodné především amfibolické a aktinolitické přeměněné horniny (*zelená břidlice*), zvláště pro svou pevnost a odolnost. Nalézají se v S pásu táhnoucí se od Krušných hor až po Slezsko (*Vencl 1960, 5; Sklenář a kol. 2002, 138–139*).

Co mají BN páskových kultur společné, je jejich plochá podstava a vypouklý hřbet, tj. plankonvexní průřez (*Vencl 1960, 3*). BI starší VK navazuje na výrobky z LK. Ve starší fázi VK tedy převládají vysoké a úzké tvary kopytovitých klínů, sekerky s kopytovitým břitem a s oblými i hráněnými boky. Pracovní nástroje jsou zatím nevrtané. Až od III. fáze VK se začínají objevovat nástroje vrtané, a to kopytovité sekeromlaty a motyky. V mladším stupni se vyrábí vrtané kopytovité a symetrické sekeromlaty, motyky a nově sekerky trapézovitého tvaru (*Pavlu – Zápotocká 2007, 74*). Do nepracovních nástrojů jsou zahrnuty dvojramenné, diskovité a kladivovité mlaty (*Vencl 1960, 31–36*). Společně s hotovými výrobky se na sídlištích nacházejí i sekundárně upravené nástroje. Jsou tím myšleny buď poškozené tvary anebo produkty výroby jako jsou polotovary, odpad a vývršky (*Vencl 1960, 3*).

Pro upevnění bylo užito organického materiálu. Nevrtané nástroje byly upevňovány pomocí parohového nebo kostěného pouzdra či dřevěné kyjovité násady. U vrtaných nástrojů bylo využito vyvrtaného otvoru pro nasazení topůrka (*Vencl 1960, 16–18*).

Obr. 4. Ukázka BI VK nalezená na lokalitách S Čech. 7 Ohrazenice u Turnova (okr. Semily); 1–2 Přepeře u Turnova (okr. Semily); 3–4 Příšovice (okr. Liberec); 5–6 Turnov-Nudvojovice (okr. Semily). 1–2 zlomky kopytovitých klínů; 3 plochá sekerka; 4 polotovar vrtané sekerky; 5 fragment kopytovitého sekeromlatu; 6–7 vývrtky. Sestavila H. Fuchsová. Zdroje: *Brestovanský 2009*, tab. 13 a 14; *Horák 2002*, tab. 1; *Macháčková – Prostředník 2001*, obr. 11; *Prostředník – Šída 2013*, obr. 27.

Zajímavostí je, že kamenné BN doby kamenné vyšlé z užívání se začaly považovat za *hromové klíny*. V pozdějším pravěku a ve středověké a novověké době se věřilo, že padají na zem při hromobití. Domněnku ještě příživoval fakt, že se BI nejčastěji nalézala na polích při prudkých deštích a bouřkách. Hromové klíny se staly součástí lidových a rituálních praktik (Vencel 1960, 18–20).

Unikátní nález byl objeven v Plotištích nad Labem. Jde o kamenné miniatury sekeromlatů, které byly, nejspíše jako symbol moci, vloženy do hrobu malého chlapce (Vokolek – Zápotocká 1997; 52–53). Depoty neolitické BI se zabýval Slavomil Vencel (1975).

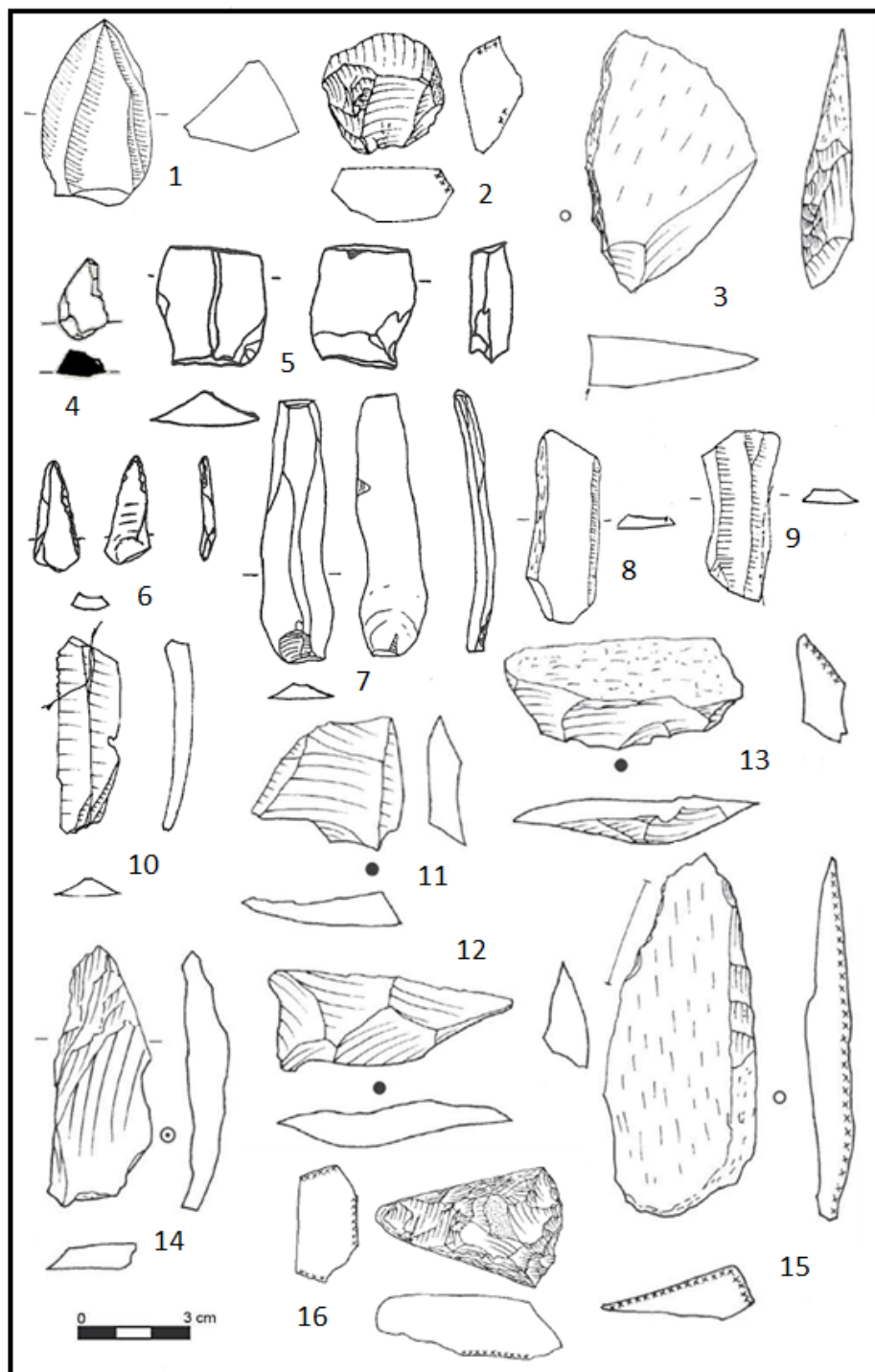
ŠI (obr. 5) se vyráběla z hlíz, valounů či zlomků odstěpných hornin (Sklenář a kol. 2002, 139).

Surovina byla buď importována, nebo pochází z území Čech a Moravy. Nejčastěji byla ŠI vyráběna z různých druhů silicitu pazourku. Nejvyužívanější importovanou surovinou staršího stupně VK je *baltský glaciální pazourek* neboli SGS (silicity glacienních sedimentů). Jsou různých barevných odstínů (spíše tmavších) a mají typickou křídově bílou kůru. Konkrece SGS byly v pravěku získávány z vrchních částí morénových útvarů, vzniklých v průběhu zalednění Mindel a Riss. Nalézt je můžeme na lokalitách v Z Polsku a V Německu. Další druh pazourku pocházejícího z Polska, konkrétně z vápencového území Krakovsko-čenstochovské vrchoviny, je *pazourek z horní jury* (podle Antonína Přichystala silicity krakovsko-čenstochovské jury). Je rozlišováno 7 obměn tohoto typu. V pravěku se nejvíce užívaly na S Moravě a ve V Čechách. Importovaná surovina z těžebního areálu u Arnhofenu, poblíž městečka Abensberg v Bavorsku, nese název *bavorský deskovitý rohovec* (*Plattensilex*). Setkáváme se zde s klasickou těžbou. Šachty s nálevkovitým nebo zvoncovitým ústím byly hluboké až 8 m. Barevná škála rohovce se pohybuje mezi šedými a modrošedými, někdy až fialovými odstíny. Typické je pro něj pruhování, proto se mu často říká *bavorský pruhovaný rohovec*. Objevuje se už v mladopaleolitických vrstvách. Největšího využití však dosáhl ve středním neolitu, u nás hlavně v mladším stupni VK. Na území Čech se dovážel přes Bavorský les. *Čokoládový pazourek* se k nám dovážel z Polska. Celkem existuje 11 obměn. Jeho barva může být čokoládově hnědá a černá, ale jsou známy i světlejší varianty (Popelka 1999, 72–76). Dovážen byl také obsidián (sopečné sklo), i když jen zřídka. Dovážel se k nám z Bukových hor v Potisí (bukovohorská kultura na J a V Slovenska) přes prostředí MMK (Sklenář a kol. 2002, 241).

Z českých zdrojů jsou to převážně křemence ze SZ Čech z neolitických dolů v Tušimicích (okr. Chomutov), z lokalit Skršín a Bečov (okr. Most). Do skupiny sedimentárních křemenců celistvých patří *křemec typu Skršín*, který se vyznačuje svou jemnozrnností. Surovina, která se vyskytla na dalších lokalitách v okolí Mostu (např. lomy ve Stráncích a Lužici), byla dovážena do vzdáleností zhruba 120–150 km. *Křemec typu Tušimice* patří do skupiny zrnitějších sedimentárních křemenců, má jemné zrno a šedou až žlutošedou barvu. V období neolitu se získával sběrem na povrchu v podobě ploten a hlíz. S klasickou těžbou tušimických zrnitějších křemenců se začíná až v eneolitu. Do stejné skupiny spadá i *křemec typu Bečov*, který je hrubozrnnější, má typický cukrovitý charakter. Můžeme se setkat nejčastěji se šedobílou barvou a vzácně i s černou variantou (Popelka 2011). V podobě konkréci byl těžen v polohách Písečný vrch a Verpánek. V neolitických souborech jsou tyto dva typy velice málo zastoupeny. *Porcelanit* byl dolován ve V Čechách a v oblasti mezi Louny a Českou Lípou (Popelka 1999, 76–80). Na S Čech se vyskytují ložiska pazourku (viz kap. 5.2.2.). Z moravského prostředí (MMK) pocházejí *rohovce typu Krumlovský les I a II*. Jejich těžba probíhala od mezolitu do doby halštatské (Oliva 2010).

Surovina byla opracována pomocí kamenných přitloukačů. Nejdříve byla upravena do formy jádra, od kterého byly dále oddělovány úštěpy nebo čepele. Ty mohou být už konečným výrobkem/polotovarem/odpadem nebo mohou být nadále opracovány retušováním. To znamená, že retušér je tlačěn proti spodní straně okraje čepele. Výsledná ŠI byla produkována přímo na sídlištích, což většinou dokládá značné množství odpadu, vyskytující se v sídlištních jamách (Vencl 1960, 49; Sklenář a kol. 2002, 139).

Na sídlištích VK lze najít velkou škálu technologických tvarů ŠI (jádra, polotovary, odpad se stopami po užitkové retuši) a nástrojů. Inventář VK zahrnuje různé nástroje – škrabadla, srpové čepelky, vrtáky, drasadla a rydla. Srpové čepelky mají na sobě pracovní stopy v podobě křemičitého lesku (způsobeno kyselinou křemičitou obsaženou v travinách) ve tvaru trojúhelníku. Při studiu pracovních stop na kamenných artefaktech nám pomáhá metoda tzv. high-power approach (HPA) založená na mikroskopické analýze (více Popelka 1999, 83–84; Hroníková 2012). V mladší fázi VK se vlivem MMK objevují v souborech i srpové čepelky trapézovitého tvaru, čepelky s vrubem, trapézovité šipky a hrot se strmě retušovanými boky. Neolitická ŠI je tvarově jednoduchá a bývá označována jako úštěpovo-čepelová (Vencl 1960, 50–63; Pavlů – Zápotočká 2007, 74).

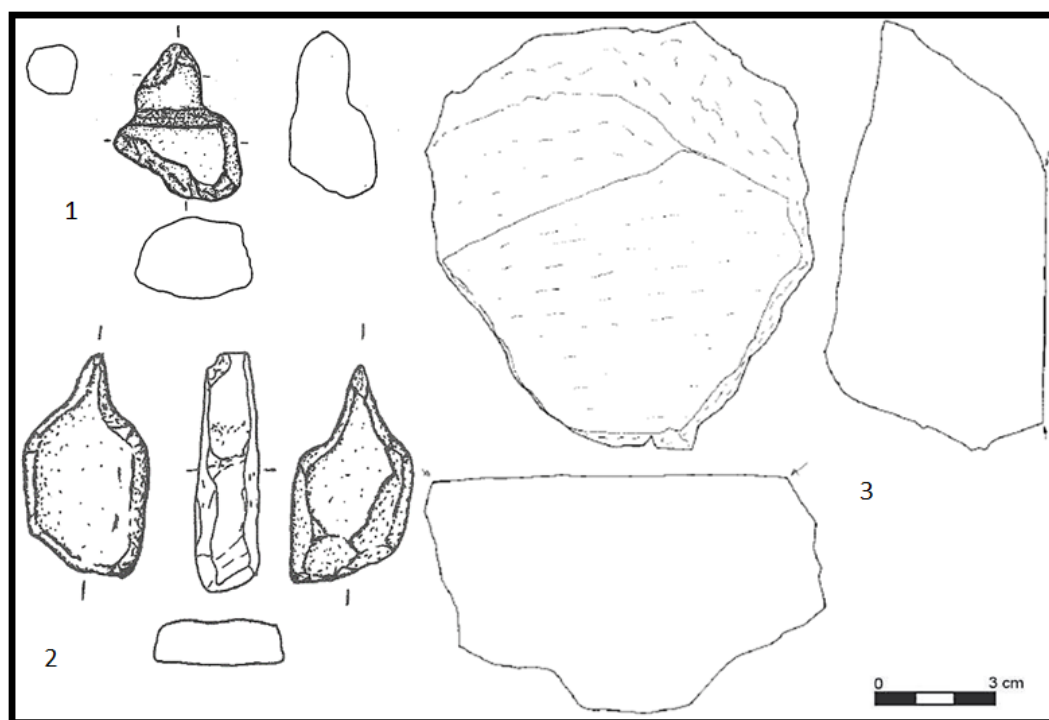

Obr. 5. Ukázka ŠI VK nalezená na lokalitách S Čech. 3, 11–15 Jistebsko (okr. Jablonec nad Nisou); 5–7 Ohrazenice u Turnova (okr. Semily); 4 Portál u Chodové (okr. Mladá Boleslav); 1, 8–9 Přepře u Turnova (okr. Semily); 10 Turnov-Maškovy zahrady (okr. Semily); 2, 16 Turnov-Nudvojovice (okr. Semily). 1–2 jádra; 3 drasadlo; 4–5 škrabadla; 6 šípka; 7–8 čepelky; 9–10 srpové čepelky; 11–13 úštěpy; 14–15 nože s upraveným hřbetem; 16 polotovar. Sestavila H. Fuchsová. Zdroje: *Horák 2002*, tab. 1; *Jenč 1993*,

tab. 1; Macháčková – Prostředník 2001, obr. 8 a 10; Prostředník a kol. 2010, str. 17;
Prostředník – Šída 2013, obr. 27; Prostředník a kol. 2014, obr. 6.49.

Štípané artefakty byly vyrobeny tak, aby se daly využívat buď jako samostatné nástroje či zbraně nebo mohly být vsazeny do násady. Tak tomu bylo např. u neolitických srpů, kde byly jednotlivé artefakty zasazovány do rukojeti z organického materiálu – z kosti, parohoviny a nejčastěji pravděpodobně ze dřeva. Drobné kamenné artefakty (tzv. mikrolity) byly spojeny v rukojeti tak, aby vytvořily průběžné či pilkovité ostří (např. dýky, sklizňové nástroje jako žací nože či srpy). Aby vklady lépe v násadě držely, byly upevňovány ovázáním nebo zalepeny smůlou (Sklenář a kol. 2002, 139–140, 200, 317).

Obr. 6. Ukázka ostatní KI nalezené na lokalitách S Čech. 1–2 Ohrazenice u Turnova (okr. Semily); 3 Turnov-Nudvojovice (okr. Semily). 1 výstružník; 2 pískovcový brousek; 3 drtidlo. Sestavila H. Fuchsová. Zdroje: Macháčková – Prostředník 2001, obr. 9 a 12; Prostředník – Šída 2013, obr. 26.

Do **ostatní KI** (obr. 6) lze zahrnout dvojdílné ruční mlýnky na mletí, respektive drcení. Nejčastěji byly použity při úpravě obilí na mouku. Mlely/drtily se v nich ale i jiné druhy potravin (byliny, ořechy, maso) a přírodní barviva. Mimo mlýnů jsou tu další opracované kameny jako otloukače a těrky z křemenných či křemencových valounů a

pískovcové brousky. Sloužily pro přípravu potravy, zhotovování jiných kamenných nástrojů nebo kostěných a dřevěných výrobků (Pavlů – Zápotocká 2007, 77).

5.2. Kamenná industrie Turnovska

V následujících dvou podkapitolách je uvedeno s jakými druhy BI a ŠI se lze setkat na neolitických sídlištích v S Čechách, hlavně v okolí Turnova. Popsány jsou zvláště suroviny, jejich těžba, datování, distribuce a produkce. Společně s tím jsou představeny konkrétní lokality.

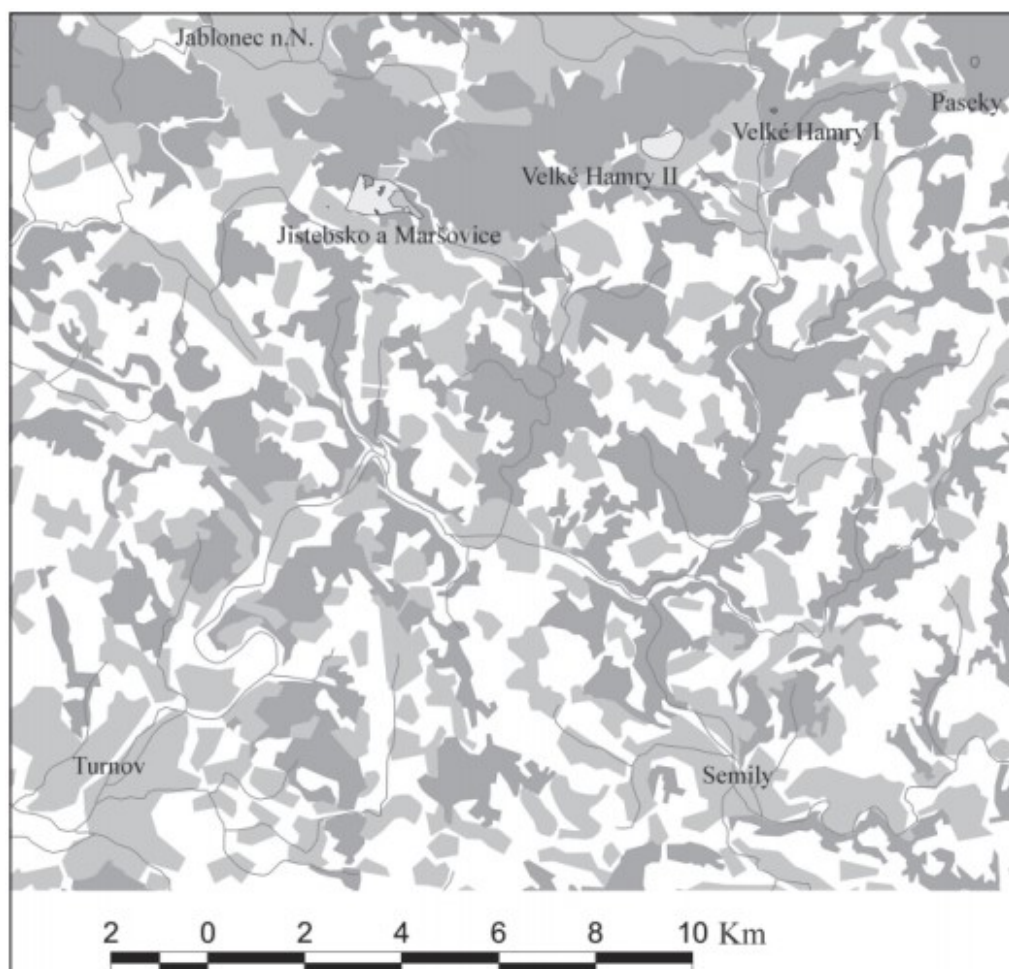
Vedle BI a ŠI se na sídlištích rovněž vyskytují různé valouny sloužící jako otloukače, těrky, varné kameny, apod. Pro tyto účely bylo užito místních zdrojů. Převážně jde o metamorfity a křemeny pocházející z teras řeky Jizery (Šída 2007, 16).

Typologie nástrojů byla nastíněna již v *kap. 5.1.*

5.2.1. Broušená industrie

Broušené kamenné artefakty S Čech jsou převážně vyrobené z amfibolového kontaktního rohovce. Pro archeologické potřeby byl název zjednodušen a později ustanoven A. Přichystalem (2009, 176–179) na **metabazit typu Jizerské hory** (MTJH). Surovina byla těžena na ploše mezi Jabloncem nad Nisou a Tanvaldem v Jizerských horách. Primární zdrojové oblasti MTJH jsou na k. ú. Jistebka (těžebních jamy na *obr. 8*), Maršovic, na svazích Maršovického vrchu, ve Velkých Hamrech I a II, Zásadě a Pasekách. Vzdálenost od zkoumaných lokalit je vyobrazena na mapě s neolitickými těžebními areály (*obr. 7*).

Těžební lokalita byla objevena v r. 2002 geology Vladimírem a Blankou Šreinovými (poprvé v lit. Šrein a kol. 2002). Podpovrchové archeologické výzkumy na lokalitách probíhaly systematicky od roku 2002 do roku 2010. Doklady těžby se podařilo objevit na ploše rozsáhlé 22,23 ha. Souhrnně byly výsledky publikovány v monografii *Neolitická těžba metabazitů v Jizerských horách* (Šída a kol. 2014).

Obr. 7. Neolitické těžební areály v Jizerských Horách. Vlevo dole město Turnov. Zdroj: Šída 2007, obr. 28.

Pomocí radiokarbonové datace výplní těžebních jam bylo zjištěno, že těžba zde probíhala od nejstaršího neolitu po starší fázi kultury s VK (interval 4 860–5 316 př. n. l.). Ve starším stupni VK byl metabazit využíván jako v kultuře s LK, kdy hrál hlavní roli při výrobě BN. Situace se změnila s postupem času, kdy patrně dochází k pozvolnému vyčerpání lokalit a těžba v Jizerských horách končí. Proto jsou v mladších fázích využívány druhotné zdroje suroviny z teras řeky Jizery. Upravovaly se taktéž ztracené starší BN. Surovina byla využívána mimo jiné v paleolitu a mezolitu. Její okamžité objevení a zdomácnění na začátku neolitu nejspíš poukazuje na jakousi starší tradici pokračující z předchozích období. Je možné, že v některých případech se mohla „neolitická“ BI zaměnit za nerozpoznanou mezolitickou.

Obr. 8. Jistebsko I. Těžební jáma 1. Sondy 2, 3 a 4 v průběhu výzkumu v roce 2004. Zdroj: Šída a kol. 2014, obr. 6.14.

Materiál na výrobu artefaktů byl importován do značných vzdáleností. Ve starším a středním neolitu byla surovina distribuována do celé oblasti Čech, Moravy a německého Saska. Hotové metabazitové výrobky byly nalezeny až v S Itálii.

Vytěžený materiál byl pro přípravu polotovarů BI opracován metodou štípání. Touto činností bylo vyprodukováno velké množství odpadu (zhruba 100 ks/m²; *Prostředník – Šída – Drnovský 2010, 20, 23, 26–27, 29; Šída a kol. 2014, 99*).

Při broušení je zapotřebí mít nějaký vhodný nástroj. Pro toto byly příhodné **pískovcové brousky** (*obr. 6:2*). Jelikož je na Jistebsku nedostatek této horniny, nebyl proto metabazit broušen přímo tam. Kvalitní pískovce křídového stáří se vyskytují J od Lužického zlomu v pásu širokém cca 10 až 20 km, tedy na Turnovsku. V této zóně vznikaly dílny na opracování (*Šída 2007, 15*).

V mladším neolitu vznikají sítě sekundárních dílenských lokalit, které nahrazují jediné výrobní centrum v horním Pojizeří. Sekundární dílny jsou přímo součástí zemědělských sídlišť (*Prostředník – Šída – Drnovský 2010, 29; Šída a kol. 2014, 99*). Na Turnovsku jsou to výrobní okrsky v Ohrazenicích, Turnově-Maškových zahradách, Příšovicích (*viz kap. 8*), Turnově-Nudvojovicích a Přepeřích (*viz kap. 7*).

Vedle MTJH byly užívány k výrobě BI také různé lokální suroviny, a to především v pozdějších fázích VK (*Šída a kol. 2014, 99*).

5.2.2. Štípaná industrie

Převažující surovinou ŠI severočeského neolitu jsou **silicity glacigenních a glacifluviálních sedimentů**. Kontinentální ledovec přinesl tyto sedimenty na území Čech v období zalednění Elster a Saale. Vyskytují se na Frýdlantsku, v okolí Hrádku nad Nisou a díky činnosti řeky Ploučnice i v prostoru Jablonného v Podještědí. Surovina byla dopravována do dílenských center v turnovském regionu. Sídliště s výrobními okrsky jsou vzdálená od uvedených míst cca 30 km (*Popelka 1999, 80; Šída 2007, 15*).

Vedle BI se z **metabazitů** vyráběla i ŠI. Jde o hrubotvaré nástroje (opracovaný dílenský odpad?), které jsou v těžebních jamách nalézány společně s polotovary nástrojů. Mimo neolitických hornických areálů se ŠI nachází na následujících lokalitách – v Babí a Kudrnáčově peci na Kozákově, v Ludmilině a Kristově jeskyni, pod převisem u Hlavaté skály, na lokalitě Dvojitá brána u Rohlin a v jihomoravských Přibicích. Tato industrie však pochází z mezolitických kontextů (*Šída a kol. 2014, 75, 99*).

Drahé kameny k výrobě ŠI z Kozákovských jeskyní (viz *kap. 8.1.4.*) byly po dlouhý čas přiřazovány k eneolitické KNP. Avšak po prozkoumání bylo zjištěno, že jde o mnohem starší industrii. Největší těžební aktivita a produkce tu probíhala již v dobách mezolitických. Upravené polodrahokamy jsou též součástí neolitických i eneolitických souborů, ale pouze okrajově (*Šída 2007, 15, 37*).

Rovněž byla přehodnocena přítomnost **sopečného skla**. Počítalo se pouze s dovozem *obsidiánu* z prostředí MMK, ale po nových zjištěních se ukázalo, že v oblasti Českého ráje je přítomen jiný druh sopečného skla. *Tachylit* se nalézá na vyvěřelinách např. na Kozákově (*Prostředník – Šída 2010, 38*).

V souborech severočeské ŠI byly v menším zastoupení i **importované suroviny** – skršínský, tušimický i bečovský křemenec, porcelanit, rohovec typu Krumlovský les a bavorský pruhovaný rohovec (*Šída 2007, 16*).

6. Základní charakteristika lokalit

6.1. Lokalizace

Studované lokality se nachází v bývalém okr. Semily, v Libereckém kraji. Navzájem spolu sousedí.

K. ú. Přepere u Turnova leží v Z sousedství města Turnova. Místní části obce se nazývají *Nad Potůčkem* (S část obce) a *Závodí* (ostrůvek na řece Jizeře). Zastavěná část obce se nalézá na pravém břehu řeky Jizery. K. ú. překračuje řeku a pokračuje na její druhý břeh, kde jsou pole a louky.

Nudvojovice tvoří J část města Turnova, jeho součástí se staly v r. 1923. Leží na pravém břehu řeky Jizery (*Marek 2014*, 141; *Základní mapa*).

6.2. Přírodní podmínky na lokalitách Přepere a Nudvojovice

6.2.1. Geomorfologická situace a krajinné prostředí

Lokality Přepere a Turnov-Nudvojovice spadají do geomorfologické provincie Česká tabule, oblasti Severočeská tabule, celku Jičínská pahorkatina a podcelku Turnovská pahorkatina. Toto platí i pro ostatní lokality z *kap. 8*. Výjimkou je jen Kozákovský vrch (viz *kap. 8.1.4*). Zkoumané území leží na rozhraní tří okrsků Turnovské pahorkatiny – Turnovské stupňovité, Českodubské pahorkatiny a Mnichovohradištské kotliny (*Demek a kol. 2006*, 44, 536).

Nadmořská výška lokalit se pohybuje v intervalu přibližně mezi 238–271 m (*Základní mapa*).

Působením denudace toku Jizery byl vytvořen systém říčních teras, na nichž se studované lokality nachází. Na S od Turnova je v hlubokém údolí řeky vytvořen zaklesnutý meandr ohraničený ukloněnými vysokými plošinami, které byly v pravěké minulosti osídleny (např. Abri nad Záborčím – *kap. 8.1.2*).

Turnovská pahorkatina je dosti členitá. Základními tvary jsou hřbety, tabulové plošiny, kuesty, brázdy, denudační kotliny a kryopedimenty. Dále pískovcové útvary zformované postupným zvětráváním a odsunem kvádrových pískovců, a sice skalní města (kupříkladu Hruboskalsko) a tvary selektivního zvětrávání jako jsou jeskyně,

výklenky, skalní brány, aj. Krajinu doplňují třetihorní vulkanitové suky čedičového typu.

V okolí se nachází vrchy Kozákov (viz *kap. 8.1.4.*), Vyskeř (466,5 m n. m.), Sokol vysoký 562,5 m n. m. a známé Trosky, dominanta Českého ráje, s nadmořskou výškou 488,1 m. (*Demek a kol. 2006, 464, 504–505*).

6.2.2. *Geologická a pedologická situace*

Z hlediska geologie je zde podloží ve formě nezpevněných sedimentů. Půdotvorný substrát tvoří kvartérní pokryv – pleistocénní sedimenty: spraše a sprašové hlíny. Nivní sedimenty neboli terasové říční sedimenty, táhnoucí se v pásu okolo řeky Jizery, jsou též stáří kvartérního a skládají se z písku a štěrku. Na levém břehu Jizery v poloze *Albánie* na k. ú. Přepěř u Turnova se vyskytuje malá oblast slatin. Zóna je spojená s vodní plochou, která z velké části náleží do k. ú. Všeň (*Geologická mapa 1:50 000*).

Dominující půdní jednotkou na lokalitě Přepěře je luvizem oglejená. U řeky a v místní části *Nad Potůčkem* se vyskytuje kambizem arenická a regozem arenická. V korytě řeky a na J obce (polohy *V Poríčí* a *Ostrov*) je fluvizem modální. V poloze *Albánie* se vyskytuje organozem sarpická.

V Turnově–Nudvojovicích také převažuje luvizem oglejená. V podlouhlém pásu fluvizem glejová. V nižších polohách, v korytu řeky, převládá fluvizem modální (*Půdní mapa 1:50 000*).

6.2.3. *Hydrologická situace*

Řeka Jizera, která zkoumanou oblastí protéká, je tokem II. řádu. Pramení v Polsku, asi 1,5 km od hranic. Na území České republiky přitéká 2 km JV od hory Smrk (1 124 m n. m.) ve výšce 885 m n. m. Z Jizerských hor teče do Z části Krkonošských hor a Krkonošského podhůří, dále do oblasti České tabule. Zde právě protéká městem Turnovem. U Toušeně ústí do Labe, řeky I. řádu, a sice ve 169 m n. m. (*Vlček a kol. 1984, 127–129, 149*).

Na k. ú. Přepěř se Jizera rozděluje a vytváří tak ostrůvek nazvaný *Závodí*.

Území Turnova-Nudvojovic a vsi Přepěře rozděluje Odolenovický potok (IV. řád), který vtéká z pravé strany do řeky Jizery. Potok je ještě součástí městské části Nudvojovice.

Dalším pravobřežním přítokem Jizery je Čtveřínský potok, jenž se do řeky vlévá na hranicích vsí Přepere a Příšovice. Jeho vodoteč začíná od Světského rybníka (k. ú. Radimovice u Sychrova).

Ohrazenický potok pramenící v Ohrazenicích teče přes k. ú. Přepěř u Turnova a vlévá se do Jizery (*Základní mapa*).

6.2.4. Klimatické poměry

Oblast Turnova (platí i pro lokality z *kap. 8*) patří podle aktuální Quittovy klasifikace do mírně teplé klimatické oblasti MT7. Průměrná roční teplota v okolí dosahuje hodnoty 7 °C. Průměrný roční úhrn srážek je zde pod 800 mm. Převládající směr větru je JV (*Tolasz a kol. 2007, 24–25, 68–69, 224–225, 232–233*).

6.2.5. Geobotanická situace

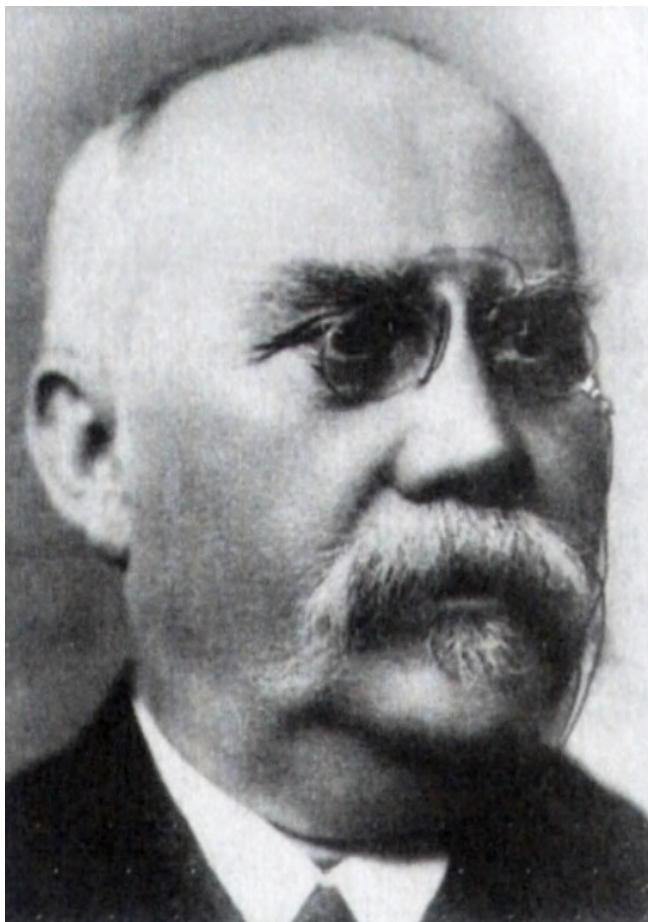
Dle mapy potenciální přirozené vegetace České republiky (*Neuhäuslová a kol. 1998*) se lokality nachází v oblasti dubohabřin, konkrétně černýšové dubohabřiny (*Melampyro nemorosi–Carpinetum*), v níž dominuje dub zimní a habr (*Neuhäuslová a kol. 1998, 85*). Pás podél říčního koryta tvoří střemchová jasenina (*Pruno–faxinetum*), místy v komplexu s mokřadními olšinami (*Alnion glutinosae*). Nedaleko od studovaných lokalit je též vymapována biková bučina (*Luzulo–Fagetum*) a bučina s kyčelnicí devítilistou (*Dentrario enneaphylli–Fagetum*).

7. Historické bádání neolitu na lokalitách Přepeře a Nudvojovice

7.1. Regionální badatelská činnost a současní archeologové Turnovska

Archeologické bádání započalo na Turnovsku velice známým nálezem tzv. *svijanských labutěk* v r. 1854 (viz *kap. 8.5.*). Vykopávky ve Svijanech pokračovaly v září r. 1890, a to kvůli objevu žárového pohřebiště mladší a pozdní doby bronzové. Výzkum vedl **Josef Ladislav Pič** – nejvýznačnější český archeolog na přelomu 19. a 20. století, univerzitní profesor, nezapomenutelný muzejník NM a představitel tzv. *muzejní školy* (*obr. 9; Sklenář 2005, 438–440; Filip 1947, 185*). V Českém ráji také prokopal pohřebiště LuPP v Sovenicích a oblast výšinné lokality Mužský (více *Pič 1889*).

Obr. 9. Archeolog J. L. Pič. Zdroj: *Sklenář 2005*, str. 721.

V oblasti Turnovska působilo v 19. a na počátku 20. století velké množství badatelů. Jedním z nich byl český archeolog a ředitel Státního archeologického ústavu **Karel Buchtela** (*obr. 10; Sklenář 2005, 99*), který se podílel na výzkumech uváděných

v této práci – na lokalitě v Nudvojovicích (viz *kap. 7.3.*) a též v oblasti Záborečí na k. ú. Ondříkovice (viz *kap. 8.1.2.*). Při těchto výzkumech K. Buchtela zachytil pevně oddělené vrstvy s LK a VK a formuloval nejdříve sám (*Buchtela 1908*) a poté ve spolupráci s L. Niederlem (*Buchtela – Niederle 1910*) stratigrafii neolitu. Tato nová koncepce, doložená v sídlištních jamách v Turnově-Nudvojovicích (nad kulturní vrstvou z neolitu byla vrstva LuPP), vyústila ve spor *univerzitní školy* (UK), zastoupené K. Buchtelou a L. Niederlem a pražské *muzejní školy* J. L. Píče. Píčovo pojetí ve *Starožitnostech země české* (1899) totiž neuznávalo posloupnost kultur. J. L. Píč později hájí pravost *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*. Ustavičná kritika ze stran odpůrců bohužel končí Píčovou sebevraždou (*Filip 1947, 185; Sklenář 2005, 99; Prostředník – Šída 2010, 11*).

Obr. 10. Archeolog K. Buchtela. Zdroj: *Sklenář 2005, str. 712*.

Vlivem rozmachu vlastivědného bádání, které se projevovalo zakládáním muzejních a vlastivědných spolků, se muzejní sbírky turnovského muzea začaly rozšiřovat. Archeologické nálezy darovali místní nebo je přinesli příznivci archeologie, které je získali cíleným sběrem (*Prostředník – Šída 2010, 11*).

Před druhou světovou válkou na Turnovsku působil **Rudolf Turek**. Pojizerský rodák, později specialista na raný středověk a slovanskou archeologii, prováděl výzkumy v Prachovských skalách (r. 1935–1936, 1941; *Turek 1946*) a na skalní lokalitě Čertova ruka (viz *kap. 8.1.3.*; *Sklenář 2005*, 596).

Těsně po válce vzniká monografie **Jana Filipa** (*obr. 11*) s názvem *Dějinné počátky Českého ráje* (1947). Publikace univerzitního profesora FF UK, ředitele Ústavu a semináře pro pravěk a ranou dobu dějinnou a zároveň hlavního představitele archeologie 3. čtvrtiny 20. století (*Sklenář 2005*, 166–167), shrnuje dosavadní archeologické nálezy v Českém ráji a horním Pojizeří a současně interpretuje nálezové situace.

Obr. 11. Archeolog J. Filip. Zdroj: *Sklenář 2005*, str. 713.

Průzkumům skalních oblastí (Rozumov u Bělé, Maloskalsko, Hruboskalsko a kozákovské Proskálí) se věnují v poválečném období archeologové **Lumír Jisl** a **František Prošek**. Oba byly žáky prof. J. Filipa (*Filip 1947*, 188).

K několika výzkumům, které tu byly zmíněny, se přidali amatérští zájemci o archeologii nebo spolupracovníci z příbuzných oborů – řídící učitel Karel Hrdina ze

Čtveřina, poděbradský lékárník a archeolog Jan Hellich, univerzitní profesor FF UK, později rektor na UK a především antropolog Jaroslav Matiegka, finanční úředník a archeolog Karel Prokop a turnovský učitel František Louda. Je třeba ještě zmínit poválečnou aktivitu učitele z Bělé u Turnova Jaroslava Černohouzeho, který sbíral paleolitické artefakty v údolí řeky Libuňky a učitele Aloise Ouhrabku (*Filip 1947*, 185–188; *Sklenář 2005*, 115–116, 215–216, 347, 368–370, 465; *Waldhauser – Kosina 1990*, 106, 108).

Po druhé světové válce opadla aktivita amatérských archeologů a po Filipově uceleném shrnutí zůstalo teritorium Českého ráje na okraji zájmu archeologů. Důležitou roli v tom hrála i neobsazenost některých archeologických pracovišť v oblasti (*Waldhauser – Kosina 1990*, 106). Na dvacet let tak v Českém ráji neprobíhaly větší archeologické výzkumy (*Prostředník – Šída 2010*, 12).

Oživení archeologické činnosti registrujeme na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy se v M Liberec utvořila na pár let fungující archeologická základna. Archeologové **Lubomír Košnar**, **Vít Weber** a **Jiří Waldhauser** provedli v okolí Turnova několik výzkumů (Svijany, Příšovice, hrad Valdštejn; *Waldhauser – Kosina 1990*, 109).

K archeologickému poznání Turnovska rovněž přispěl turnovský rodák a archeolog **Jan Klápště** a archeolog a především historik **Miroslav Štěpánek**, který byl v letech 1957–1958 ředitelem M Turnov. Jejich práce se soustředí na středověké počátky Turnova (*Waldhauser – Kosina 1990*, 109; *Sklenář 2005*, 287, 577).

V letech 1981 až 1990 obsadil nově vytvořené archeologické místo v M Turnov **Jan Kosina**. Soustředil se na záchranu hradů Valdštejna a Rotštejna a na povrchovou prospekci (*Waldhauser – Kosina 1990*, 106; *Prostředník – Šída 2010*, 13).

Od r. 1992 je v M Turnov archeologické oddělení. Od tohoto r. tu aktivně působí archeolog **Jan Prostředník**. Za posledních třicet let bylo J. Prostředníkem vedeno velké množství ZAV a archeologických dohledů při stavbách. Snad nejrozsáhlejším byl velkoplošný výzkum v Turnově-Maškových zahradách (více *kap. 8.6.1.*). Mimo jiné se podílel na výzkumu neolitických těžebních areálů na MTJH na Jistebsku a vede projekty orientované na poznání osídlení skalních dutin v Českém ráji a v Krkonoších (*Prostředník – Šída 2010*, 122).

Jelikož práce z části líčí i výzkumy na skalních lokalitách (viz *kap. 8.1.*), je třeba představit také osoby, které jsou s těmito výzkumy spojeny. Jsou jimi archeologové a

zároveň speleoantropologové **Petr Jenč** a **Vladimír Peša** z M Česká Lípa (*Sklenář 2005*, 264, 432), kteří nejen provedli záchranné výzkumy v Českém ráji (kupříkladu *Jenč 1993*), ale též vypracovali katalog jeskynních lokalit v S Čechách (viz *Matoušek – Jenč – Peša 2005*, 61–91). Velkou měrou také přispěl archeolog z MVC Hradec **Vít Vokolek** (viz *kap. 8.1.1., 8.1.2., 8.1.6.*).

Archeolog a geolog **Petr Šída** významně přispěl k poznání mezolitu Českého ráje, o čemž dokládá nedávno vydaná publikace *Mezolit severních Čech III. s podtitulem Vývoj pravěké krajiny Českého ráje* (*Šída – Pokorný 2020*). P. Šída se věnuje KI (nejen mezolitické) a neolitické těžbě v Jizerských horách (*Prostředník – Šída 2010*, 122).

Jedno velice důležité jméno tu však nezaznělo. Osoba je spojena skoro se všemi vyjmenovanými výzkumy, které na Turnovsku a v Českém ráji proběhly v 19. a na počátku 20. století. Tohoto jedinečného badatele nelze opomenout, proto mu byly věnovány následující odstavce.

Jde o turnovského rodáka **Josefa Vítězslava Šimáka** (1870–1941; *obr. 12*), který vystudoval historii společně s geografii na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity (dnešní FF UK). Působil jako učitel na středních školách v Praze (1897–1921). Stal se docentem českých dějin (1904), dále mimořádným (1911) a poté řádným profesorem historické vlastivědy československého státu (1921–41) na FF UK.

V roce 1889 se stal členem výboru turnovského muzea, které bylo založeno roku 1886. Mimoto byl členem i jiných sdružení (přehled viz *Sklenář 2005*, 561). Rovněž byl také jednatelem *Státního archeologického ústavu* pro okr. Turnov, Liberec a Jablonec (*Sklenář 2005*, 561).

Je autorem mnoha historických prací a publikací (přehled *Sklenář 2005*, 561). Z jeho významných děl lze jmenovat kupříkladu knihy *Středověká kolonisace v zemích českých* (*Šimák 1938*) a *Příběhy města Turnova nad Jizerou I. a III.* (*Šimák 1903*; *týž 1904*; druhý díl nevyšel kvůli 2. světové válce). Prof. Šimák působil jako konzervátor státní památkové péče a zpracoval soupisy památek pro okr. Turnov (1909 – viz *Šimák 1909*) a Mnichovo Hradiště (1930).

Obr. 12. Historik a amatérský archeolog J. V. Šimák. Zdroj: *Kábová 2013*, příl. 25.

Velice přispěl k poznání archeologie Českého ráje a horního Pojizeří. Poprvé se seznámil s archeologií v roce 1890 na výzkumu J. L. Píče (NM) na pohřebišti LuPP a hrobů starší doby halštatské u Svijan (viz *kap. 8.5.*) v poloze *Na stránkách*. J. V. Šimák jen zčásti vedl amatérský výzkum (*Filip 1947*, 185, 249–250; *Prostředník 1996*, 38). Při studiu na FF UK navštěvoval přednášky J. L. Píče (*Sklenář 2005*, 561). V r. 1896 prováděl archeologický výzkum u Nudvojovic (viz *kap. 7.3.*) ve spolupráci s kulturním historikem, učitelem na odborné škole v Turnově, rytcem pečeti a znaků Karlem Zappem (*Toman 1993*, 46). Na místo se J. V. Šimák vrátil v r. 1909 společně s J. Matiegkou (*Šimák 1909*, 65–66). V r. 1900 založil v turnovském muzeu *archeologické družstvo*, jehož vedoucími členy byl prof. Šimák a archeolog K. Buchtela. Byla to skupina sedmi nadšenců, kteří se ve volném čase zajímali o pravěkou archeologii v okolí Turnova. Dále do ní patřili např. K. Prokop, student medicíny Jan Zeman nebo student filozofie František Bartoš (*Prostředník – Šída 2010*, 11). S tímto družstvem spolupracovaly osoby jako např. J. Hellich a J. Matiegka (*Prostředník 1996*, 38). Členové družstva provedli mezi lety 1906–1909 několik výzkumů v jeskyních a pod převisy Hruboskalských, Boreckých,

Klokočských a Betlémských skal a ve skalním městě Drábovna (*Prostředník – Šída 2010*, 11). Šimákova archeologická praxe pokračovala objevením tří jeskyní na Kozákově (viz *kap. 8.1.4.*). Výzkumů kozákovských jeskyní z let 1909 a 1936–37 se zúčastnili všichni členové archeologického družstva. (*Šimák 1926a a 1926b; Filip 1947*, 210–217). Nesmíme také opomenout nejrozsáhlejší výzkum J. V. Šimáka na lokalitě Čertova ruka, který započal v r. 1935 (viz *kap. 8.1.3.*).

Dalšími jeho spolupracovníky byli Ing. Vilém Vaníček z Návarova, hajný Kudrnáč, JUDr. Jan Šourek, bývalý ministr Ladislav Novák, učitel K. Hrdina a bývalý jenišovický farář páter Jan Křtitel Hájek, který se podílel na odkrytí pohřebiště LuPP Aehrentálovy cihelny u turnovského nádraží (*Filip 1947*, 186–187).

Prof. Šimák nikdy nezapomněl na svůj rodný kraj. Trávil každé léto s rodinou právě v Turnově ve své vilce ve Skálové ulici (*obr. 13*). Neúnavně pracoval v turnovském muzeu. Zpracovával a rozmnožoval jeho sbírky (*Kábová 2013*, 41–43, 147).

Obr. 13. Dům J. V. Šimáka ve Skálové ulici v Turnově.
Foto H. Fuchsová, březen 2021.

7.2. Přepeře

V článku v ČSPSČ r. 1908 jsou uvedeny jámy s keramikou VK. Na jejich objevení se podílel J. V. Šimák. Jeho badatelský výzkum byl publikován K. Buchtelou (1908, 108). Bližší informace o místě nálezů chybějí (Filip 1947, 241). Proto J. Filip zapátral ve sbírkách M Turnov. Přiřadil k Šimákovu bádání kamenný nožík (A 2072), ač ze zápisu v katalogích M Turnov, které založil právě on, nevyplývá, že se artefakt našel právě při těchto amatérských výzkumech na počátku 20. století. Je zde pouze u starého číslování uvedeno č. 609 s otazníkem (viz *katalog*).

V r. 1946 turnovský učitel Louda na konci vsi po pravé straně silnice k Turnovu registroval další jámu s keramikou mladšího neolitu. Obj. se nachází na dřívějším „*pozemku p. Frydrycha, 5 m od sv. rohu oplocené zahrady p. Kouřila.*“ J. Filip ve své monografii uvádí, že výzkum zde zatím nebyl proveden (Filip 1947, 241).

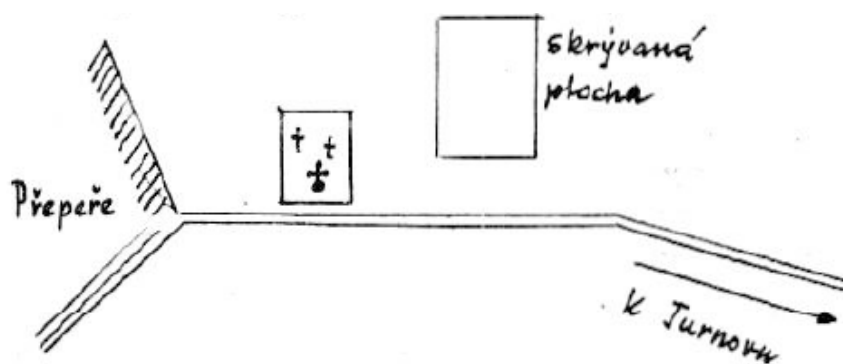
Nálezy ŠI pocházejí ze sběrů L. Jisla (r. 1947) a učitele z Obchodní akademie v Turnově Stanislava Hlaváčka (není znám rok odevzdání do M Turnov). Podle zápisu v *katalogu* oba zmínění objevili štípané artefakty na poli řídicího učitele F. Kozáka (asi v poloze *Na černavách*). Další ŠI byla darována do M Turnov v r. 1946. Nalezli ji žáci IV. ročníku měšťanské školy v Turnově (J. Mlejnek, L. Černý a F. Maštálř). Nálezy pocházejí z pozemku p. Frydrycha a p. Nováka (viz *katalog* – A 4218–A 4222, A 4223, A 4224, A 4225–A 4226).

Výzkum učitele A. Ouhrabky se v Přepeřích uskutečnil v poloze *Na černavách* ve V části obce v r. 1953. Nálezy jsou stěžejním a vlastně jediným zdrojem k tomuto výzkumu. A. Ouhrabka totiž neprováděl žádnou dokumentaci. Objevené artefakty byly uloženy pod přírůstkovým č. 7/1953 v M Turnov a jsou rozděleny do deseti částí – č. 70/97 a 116–124/97. Počet prokopaných obj. není znám. Později byla část souboru zpracována, tehdy ještě studentem archeologie, Janem Horákem (2002). Z bádání pochází keramické zlomky náležící převážně VK (výzdoba na 87 střepech z 544 ks; *obr. 22–23*), BI a ŠI (nástroje, polotovary i odpad), oblázky, mazanice a jeden ks kovu (intruze?). BI je zastoupena dvěma zlomky kopytovitých klínů (*obr. 4:1–2*), dále hlavně polotovary a výrobním odpadem. Surovinou pro výrobu byla nejspíše břidlice (v tab. je uvedena s otazníkem). V rámci ŠI (*obr. 5:1, 8–9*) výrazně dominuje odpad, dále to jsou jádra a čepelky. Na jedné z čepelky se dochoval srpový lesk (*obr. 5:9*). Brousky na opracování KI jsou pískovcové. Soubor byl datován do II., III. fáze a subfáze IVa VK (Horák 2002).

19. prosince 1959 byl místním kronikářem Jaroslavem Leubnerem oznámen archeologický objev při úpravě terénu. Při skrývce zeminy byly v hloubce 1 m odkryty dvě jámy. Pravděpodobně šlo o „jámy pravěkého sídliště, neboť se nacházejí ve sledu již dříve zjištěných a zamapovaných jam.“ Obj. byly tvořeny černošedou kulturní vrstvou. Na jejich povrchu byly nalezeny úlomky pazourku. Hlášení bylo zasláno do M Turnov, které předalo zprávu do Archeologického ústavu v Praze. J. Leubnerovi bylo navrženo, ať pazourkové odštěpky prozatím uloží u sebe (*Leubner 1959*). Jelikož výkopové práce pro zřízení nového silničního příkopu a přejezdů na pole pokračovaly, byly zanedlouho objeveny další čtyři menší jámy. J. Leubner pro jistotu poslal hlášení přímo do Prahy na Archeologický ústav, a to 28. ledna 1960. Obj. se nacházely ve V části obce, přibližně „60 až 150 m od domku č. 199 směrem sev. vých. a částečně zabíhají pod novou silnici.“ Z výplní jam pochází osm střepů VK, které jsou dle popisu J. Leubnera uvnitř tuhované. Pro velkou vrstvu sněhu nebylo možno zjistit rozměry obj. (*Leubner 1960*).

Archeolog Václav Moucha byl vyslán Archeologickým ústavem do Přepeř na základě hlášení ředitelství Sklářských strojíren a sléváren. Při provádění zemních prací vyvolaných stavbou nového podniku ve V části obce v poloze *U hřbitova* (přesněji napravo od silnice Turnov – Přepeře), byly objeveny obj. odlišené tmavší barvou. Na jejich povrchu se vyskytovaly střepy. Dne 16. 11. 1960 V. Moucha odjel do Turnova. Skrývka byla provedena buldozerem do hloubky 0,5 m, v rozsahu 80×50 m. Dle popisu V. Mouchy byla situace zničena činností zemních strojů a je tedy dále nutno stavbu sledovat. Dataci a kulturu nebylo možno určit (*Moucha 1960*). Pokud se však nalezené obj. nacházejí na V okraji Přepeř, je pravděpodobné, že náleží neolitické kultuře s VK. Popsaná situace se podobá předchozím archeologickým odkryvům (srov. např. *Leubner 1960*).

Obr. 14. Schematický náčrt s lokalizací skrývané plochy od V. Mouchy.

Zdroj: *Moucha 1960*, str. 2.

Kultura s VK byla zjištěna i při menším archeologickém výzkumu, který byl proveden formou dohledu, v r. 1993. Před administrativní budovou národního podniku Sklostroj (V část vsi) byla při stavbě plynofikace registrována kulturní vrstva sídlištního charakteru (v hloubce cca 80 cm). Nejspíše šlo o obj., který byl vyplněn sytou, šedočernou kompaktní zeminou, v níž byl nalezen jeden keramický střep, ŠI a vývrtek z BI. V řezech průkopu pro plynovod byla zachycena uloženina šedohnědé barvy a jílovité konzistence. Nebyl v ní obsažen žádný datovací materiál. Movité nálezy jsou uloženy v M Turnov. Zjištěná situace mohla náležet i novověku (*Prostředník 1994*, 20).

Na stejném místě jako A. Ouhrabka, v poloze *Na Černavách*, prováděl v r. 1995 povrchové sběry i amatérský archeolog Vladimír Daněček (*Daněček 2008*, 151; *Prostředník a kol. 2018*, 4).

Roku 2007 byl proveden první standardní ZAV na lokalitě. Výzkum pod vedením J. Prostředníka z M Turnov byl vyvolán přípravnými pracemi pro stavbu 17 rodinných domů (parc. č. 93/63–79) v SZ okraji obce. Z výzkumu jsou známy hlavně nálezy mladší fáze LuPP (HaC–HaD1). Výplně nemovitých obj. obsahovaly světle šedý až bílý uhelný prachovitý sediment s ojedinělými nálezy movitých artefaktů (stejná situace jako na lok. Turnov-Vesecko – viz *kap. 8.7.*). Z období neolitu pochází fragment ploché sekery z MTJH, který byl nalezen při začišťování kulturní vrstvy. Jde buď o ojedinělý nález, nebo byl kamenný nástroj transportován splachem (*Prostředník 2009*; *Prostředník – Hartman – Šída 2009*).

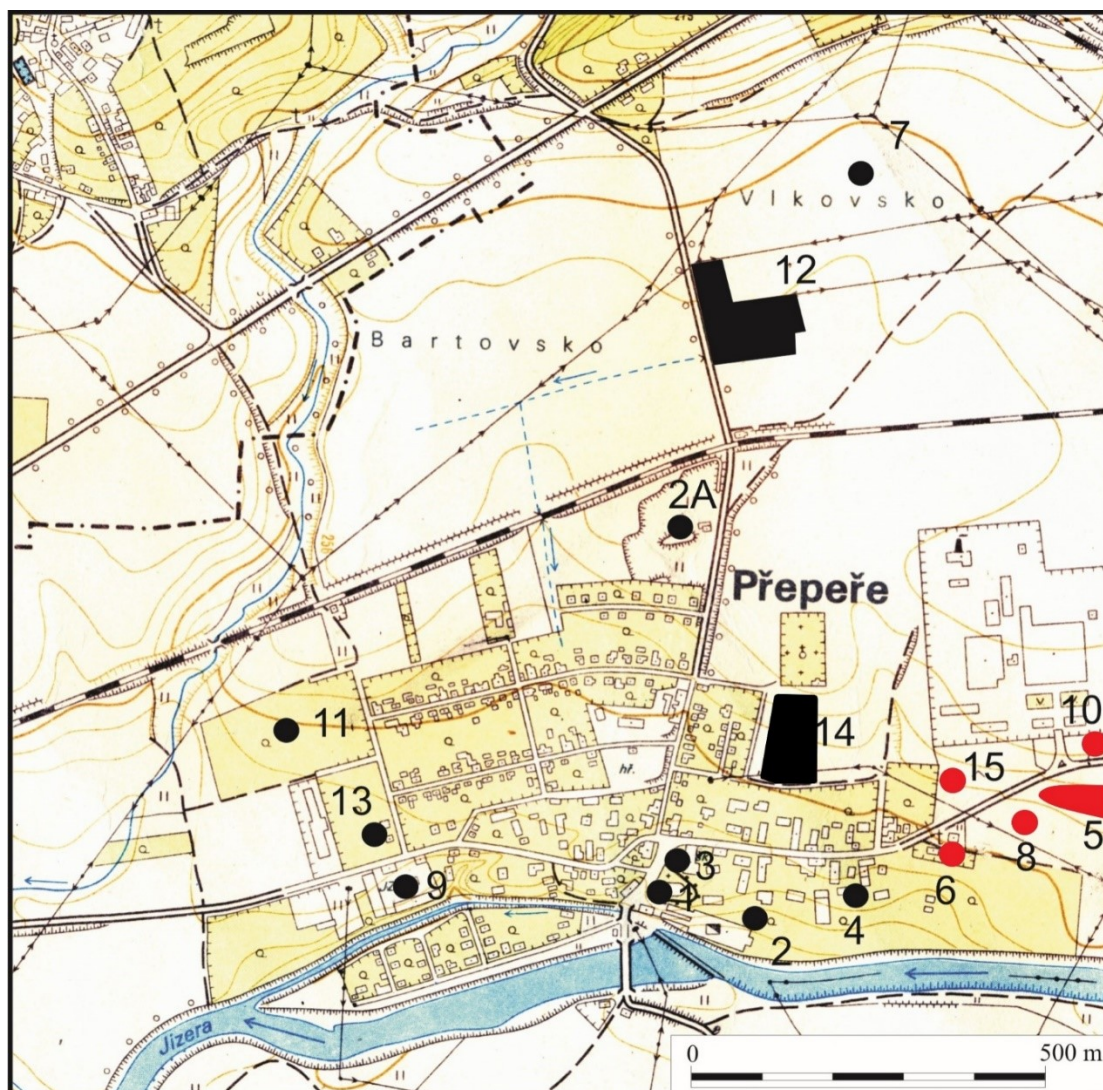
V březnu a dubnu r. 2018 proběhly v Přepeřích tři větší ZAV M Turnov, jejichž vedoucím byl J. Prostředník. Pouze v jednom případě byly zjištěny sídlení komponenty neolitu. Zbylé dva výzkumy se týkaly období mladší a pozdní doby bronzové (viz *Prostředník a kol. 2018a* a *Prostředník a kol. 2018b*). Výzkum byl vyvolán stavbou rodinného domu a doprovodných staveb na parc. č. 263/1, což lze najít v SV části obce (*obr. 15*). Na místě bylo odkryto celkem 13 nemovitých obj. sídelního charakteru (*obr. 25*). Kupříkladu zahloubená kruhová pec s mazanicovou kupolí (obj. 2/2018; *obr. 26*). Dále obj. 5/2018 (*obr. 27*), který byl z větší části tvořen mazanicí. Jeho obsah byl výrazně prokypřen a nejspíše jde o sídlištní jámu, která byla narušena vývratem stromu. Obj. 6–12 a 14 (*obr. 28*) byly interpretovány jako relikty kůlových jamek. Biomateriál z výplní obj. 2, 4, a 6 byl radiokarbonově datován a bylo zjištěno narušení obj. z období středního eneolitu a starší doby bronzové. V zahloubených objektech bylo nalezeno celkem 90 artefaktů (*obr. 29–30*) – keramické zlomky, fragmenty BI z MTJH, ŠI (SGS a jemnozrný

křemenec), mazanice a říční valouny lokálního původu, které na sobě nesly stopy ožehů a otěru. Provedena byla makrozbytková (zjištěno 25 zuhelnatělých rostlinných makrozbytků) a antrakologická analýza (15 vzorků). V makrozbytkových vzorcích dominuje merlík bílý (*Chenopodium album*). Schází pěstované plodiny. Antrakologickým rozbořem bylo analyzováno 6 druhů dřevin, v nichž převažuje dub (*Quercus sp.*). Výsledky paleobotanických analýz jsou součástí nálezové zprávy a zpracoval je Jan Novák. Objevená situace byla přiřazena k IV. fázi VK a navazuje na předchozí zjištění sídelních komponent VK (*Prostředník a kol. 2018*).

Na celém území Přepeř bylo registrováno patnáct konkrétních nalezišť z různých období (přehledně *obr. 16*). Nalezišť VK je dohromady pět – č. 5, 6, 8, 10 a 15 (v *obr. 16* označeny červeně). Č. 11 nebylo mezi ně zařazeno, jelikož jde o ojedinělý nález či intruzi (viz *výše*). Na mapě není červeně zvýrazněno.

Obr. 15. Letecký snímek vsi Přepěře u Turnova od JV. Šipka ukazuje na místo ZAV v souvislosti s výstavbou rodinného domu a doprovodných staveb na parc. č. 263/1. Výzkum proběhl v březnu a dubnu 2018. Zdroj: *Prostředník a kol. 2018*, obr. 1.

Přepeře u Turnova (okr. Semily, Liberecký kraj)
 ZM 10: 03-32-22

Obr. 16. Mapa území obce Přepeře u Turnova s vyznačenými konkrétními nalezišti z různých období. 1) kostel sv. Jakuba Většího (vrcholný středověk); 2) sušárna na cihly a cihelna p. Buriánka (doba bronzová – HaA–HaB); 3) zahrada p. Žďárského (doba bronzová – HaA–HaB–HaC, raný středověk); 4) zahrada p. Nováka a Bičíka (raný až vrcholný středověk); 5) poloha *Na Černavách* (mladší–pozdní paleolit, neolit, eneolit);

6) zahrada p. Kouřila (neolit); 7) místo nálezu stříbrné mince byzantského císaře Justiniána I. (r. 527–565); 8) prostor bádání A. Ouhřabky (1953) a povrchového sběru V. Daněčka (1995); 9) tvrz – vrcholný středověk, v areálu zemědělského družstva renesanční tvrz; 10) nález sídlištního obj. v r. 1993 (neolit – VK); 11) parc.č. 93/73,74 – sídliště (HaB-HaD; fragment ploché sekery z MTJH); 12) ZAV v souvislosti se stavbou rozvodny (2011, raný středověk); 13) silo z mladší doby bronzové na parc. č. 93/88 (2014, HaB); 14) sídelní komponenta mladší až pozdní doby bronzové na parc. č. 283/8,

283/9, 294 (ZAV 03–04/2018) a na parc. č. 281/4, 283/1, 283/2, 283/3, 283/4, 283/6, 283/7, 286/4 (ZAV 04–08/2018); 15) sídelní komponenta (neolit – III.–IV. fáze VK) stavba rodinného domu a garáže na parc. č. 236/1 (ZAV 03-04/2018). Červeně jsou autorkou vyznačena neolitická naleziště. Zdroj mapy i popisu: *Prostředník a kol. 2018b*, obr. 2.

7.3. Turnov-Nudvojovice

Tato lokalita je jednou z prvních neolitických lokalit zkoumaných v Čechách (*Prostředník – Šída 2010*, 109).

První informace o archeologickém bádání zde je zaznamenána ve výroční zprávě M Turnov z let 1893–1896 (*Čepelík a kol. 1897*, 71–72). Zde je uvedeno, že výzkum provedl J. V. Šimák společně s K. Zappem v r. 1896 (J. Filip chybně uvádí r. 1886 – v *katalogu a Filip 1947*, 231), a sice v poloze *Na bubnu* na poli p. Tomáše. Badatelé prokopali devět jam VK (*tab. 1*), z nichž jedna z části náležela ranému středověku (jáma č. II). Nálezový protokol se nedochoval. Je znám pouze Šimákův náčrt rozmístění jam (*obr. 17*). Nalezené artefakty uložené v M Turnov jsou popsány a u každého je uvedeno č. jámy, které přísluší. Na základě toho J. Filip vše zaznamenal do muzejních katalogů – nálezy přiřadil k jednotlivým jamám a označil je novým číslováním. Vše přehledně publikuje ve své monografii *Dějinné počátky Českého ráje* (*Šimák 1909*, 65–66; *Filip 1947*, 230–231).

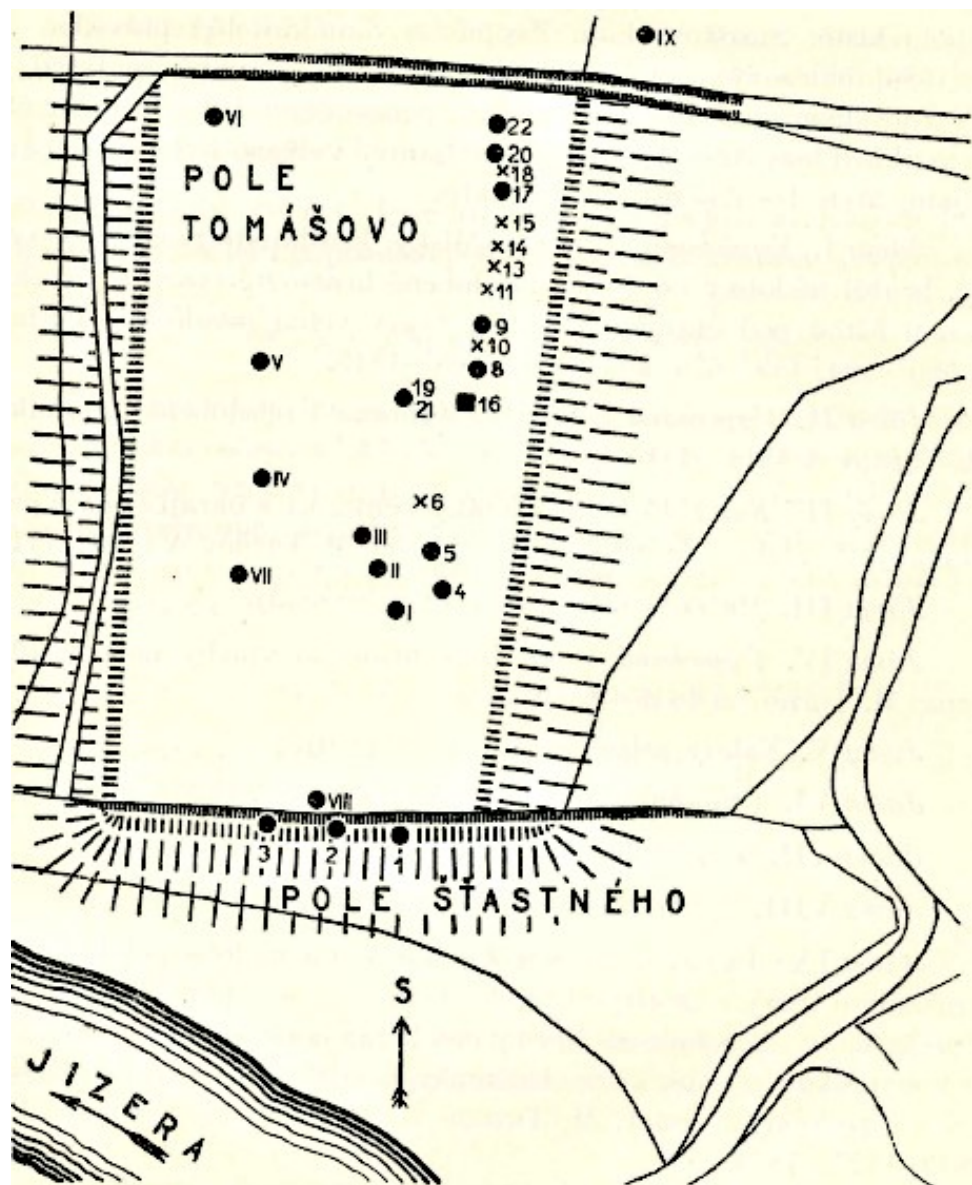
Neolitické Nudvojovice byly také zmíněny spolu se sousedícími Přepěremi v prvním dílu *Starožitnosti země České* od J. L. Píče (*1899*, 211).

Šimákův výzkum v poloze *Na bubnu* pokračoval v letech 1904 a 1909. Tentokrát bylo objeveno třiatvacet obj., z nichž jedenáct jistě náleželo kultuře s VK (*tab. 2*).

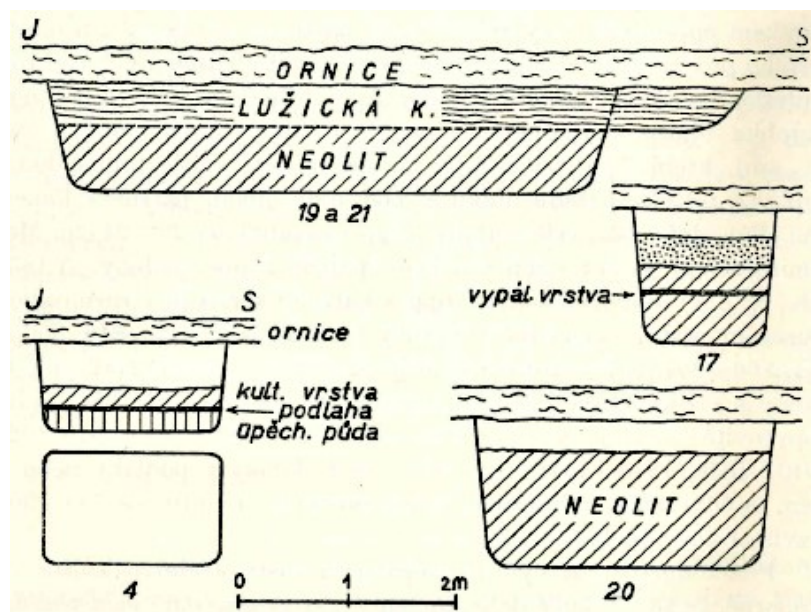
První z nich našel J. V. Šimák v r. 1904. Její obsah se skládal z rohovcových odštěpků a kousků mazanice (A 1076–A 1102; *Filip 1947*, 231). Podle zápisů v *katalogu* však nálezy pocházejí z výzkumu z r. 1909 a byly objeveny v jámě č. I., která byla prokopána již v r. 1896.

Další objevil při výzkumu ve dnech 23. 8.–4. 9. 1909. K tomuto výzkumu J. Filip našel v Šimákově pozůstalosti koncept souhrnné zprávy a plánek naleziště (*obr. 17*). Nejprve Šimák zkoumal na pozemku p. Šťastného. Svah pod polem p. Tomáše „*prozkoumal podélnými i příčnými sondami*“ a objevil tři jámy (jámy č. 1–3 v *tab. 2*). Poté se prof. Šimák přesunul bádát výše, na část pole p. Tomáše. Pole má tvar obdélníku a

celkově měří na šířku 91 m a na délku 120 m. Je ze třech stran ohraničeno strmými svahy, na V mírným srázem. J. V. Šimák prokopal pruh při V hranici pole, široký přes 4 m. Nejdříve skryl ornici s vrchní vrstvou. Obj. se nalézaly ve střední a S části pásu (obr. 17). Jámy obsahovaly artefakty datovatelné do období LuPP nebo VK (Filip 1947, 230–236). Popis nálezové situace je v tab. č. 2.

Obr. 17. Turnov-Nudvojovice, poloha *Na bubnu*. Plánek naleziště na poli p. Tomáše. V letech 1896 (č. jam označena římskými číslicemi), 1904 a 1909 (č. jam arabskými číslicemi) zde prováděl výzkum J. V. Šimák s K. Zappem. Zdroj. Filip 1947, obr. 47.

Obr. 18. Turnov-Nudvojovice, poloha *Na bubnu*. Načrtnuty profily jam č. 4, 17, 19–20. Obj. byly prokopány J. V. Šimákem v r. 1909 a každý z nich obsahuje vrstvu s VK. Zdroj: Filip 1947, obr. 48.

K. Buchtela podle naleziště v Nudvojovicích, a také podle *jeskyně č. 6* ve skalní oblasti Drábovna (viz *kap. 8.1.2.*) vypracoval základní stratigrafii českého neolitu (v *Rukověti české archeologie* – viz Buchtela – Niederle 1910, 8–20). Nově byl při výzkumech na těchto lokalitách zvolen metodický postup prokopávání po jednotlivých kulturních vrstvách (Filip 1947, 186).

Na poli p. Tomáše v poloze *Na tobolce* také bádala malíř J. Jiroš ze sousedních Modřišic. Z jeho bádání nepochází žádná dokumentace. V M Turnov jsou uloženy jen nálezy – keramické zlomky VK, střepy s otisky tkanin, zlomky KI, vývrtky z kamenných nástrojů, miniaturní provrtaný kopytovitý klín, ŠI, mazanici, zvířecí kosti, přesleny a zuhelnatělé zrní. Artefakty přinesl do muzea v r. 1923. J. Filip u každého ze zde vyjmenovaných předmětů uvádí i číselný odkaz (A 911–A 918, A 1837, A 1838) z katalogů M Turnov (Filip 1947, 236). Údaje od J. Filipa souhlasí s daty v *katalogu*.

Ze zápisu J. V. Šimáka (Šimák 1937) vyplývá, že nejmenovaný soukromník vykopal v poloze *Na tobolce* tyto předměty – „střepy větší nádoby trojuché, o dnu asi 12 cm, baňovité, asi 20 cm vysoké, hor. průměru tolikéž, okraj odvalený...dále 2 zlomky mlatů přeražených v otvoru...3 vývrtky a amulet v podobě provrtaného štítku, vše z břidlice, dále 2 nožičky z rohovce a 2 valouny oštipané téhož nerostu.“ Nálezy, jež byly M Turnov odkoupeny v r. 1937, patří do kultury s VK.

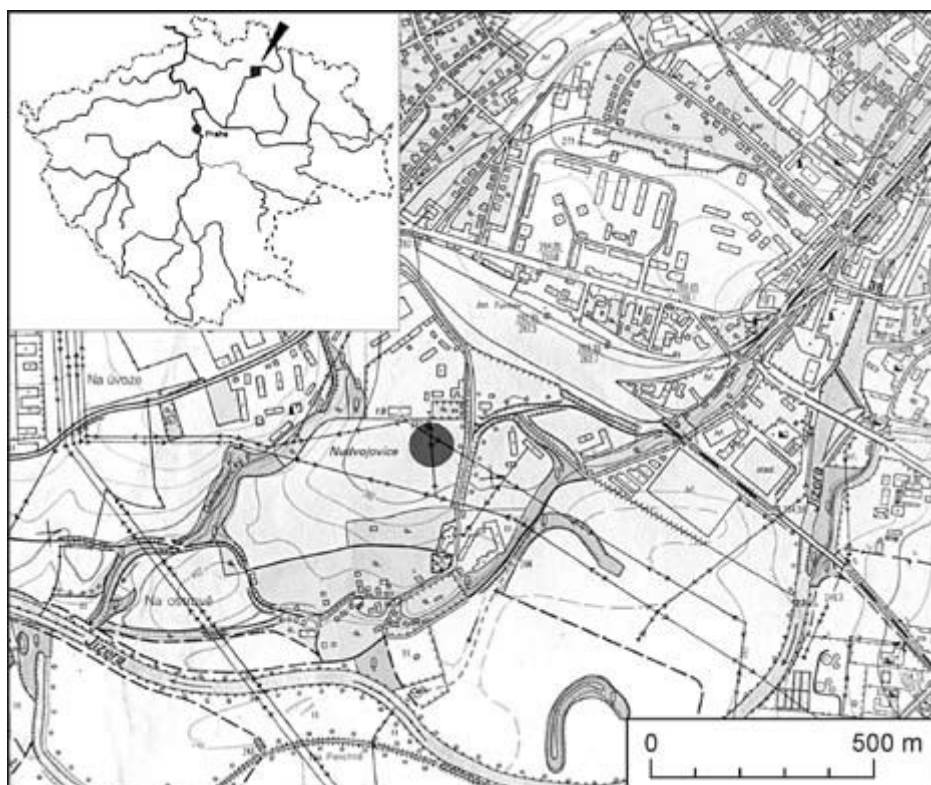

V katalozích M Turnov jsou zaznamenány dary od L. Jisla (1946 a 1947) a p. Jankové (předáno prostřednictvím MUDr. Jiřího Šolce). Jde o KI, která byla nalezena v poloze *Na bubnu* (A 2925, A 3243–A 3246 a A 3873 v *katalogu*).

Při archeologickém výzkumu v interiéru raně gotického kostela sv. Jana Křtitele byl objeven ojedinělý nález keramického zlomku VK. Jde o intruzi. ZAV probíhal v letech 2001–2002 a veškeré nálezy (především středověké) z něj jsou uloženy v M Turnov (*Prostředník 2004*).

V květnu 2008 byl na lokalitě uskutečněn ZAV M Turnov vyvolaný rozšířením závodu Kamax, s. r. o. Turnov (ppč. 3758/7, bližší lokalizace na *obr. 19*). Prozkoumáno bylo 162 zahloubených obj. na ploše zhruba 60×50 m. Většinou šlo o kůlové a sloupové jámy, které tvořily nejméně tři půdorysy vertikálních nadzemních konstrukcí (obydlí A–C, *obr. 37*). Stavby měly obdélníkovitý půdorys, jejich šířka se pohybovala okolo 5 m, na délku měřily cca 10 m. Byly tvořeny 4 až 5 řadami kůlových jamek. U J stěny stavby A je zachycen základový žlab (podobně jako v mladoneolitických Libenicích: *Pavlu – Zápotocká 2007*, *obr. 25*). Autoři článku se domnívají, že interiér stavby B byl rozdělen (analogie domu ze Stvolínka: *Pleiner – Rybová 1978*, *obr. 49:2*; *Zápotocká 1999*). Podle linie kůlových jamek asi vedlo v ose S–J podél staveb ohrazení. Poblíž domů se nacházely kruhové zahloubené obj. v průměru 1 m (obj. 01/2008 – *obr. 32–33, 35*, obj. 81/2008 – *obr. 34, 36*). Jejich výplň nasvědčuje, že sloužily k výrobě BI (MTJH z říční terasy) a ŠI (SGS, křemen). Uvnitř byly také zachyceny kůlové jamky, které mohou svědčit o existenci případného zastřešení těchto polozemnic. Dále relikty ohnišť nebo pecí a mocná vrstva obsahující uhlíky (zánik obj. požárem?). Obj. jsou interpretovány jako hliníky upravené na dílenské obj. na výrobu a úpravu KI (obj. 01/2008 – polozemnice, obj. 81/2008 – polozemnice s pecí). Registrovány jsou, díky prostorovému rozmístění obydlí B a obj. 81/2008, dvě sídelní etapy. Z výzkumu pochází 500 keramických zlomků a 160 ks KI V. stupně kultury s VK (*obr. 4:5–6, 5:2, 5:16, 6:3, 38–39*). U keramického souboru je registrována vysoká zlomkovitost. Z velkého počtu střepů bylo možno rekonstruovat pouze částečně dvě nádoby. Vzácný tvar oválné mísy, tzv. *vaničky*, byl převzat z prostředí MMK (*obr. 38:14 a 39:4*). Podle jedné z analogií, známé např. z Kolína (*Zápotocká 1998*, 231), pochází *vaničky* z mladoneolitických hrobů. Kolekce KI V. fáze VK z tohoto výzkumu je hodnocena jako jedna z největších v Čechách. Z objektů byly vybírány vzorky pro environmentální analýzy. Radiokarbonovou metodou datování byla chronologie podle keramiky potvrzena. Podle paleobotanických analýz (*Kočár – Kočárová 2009*) byla dominantní plodinou pšenice dvouzrnka (*Triticum dioccon*), dále

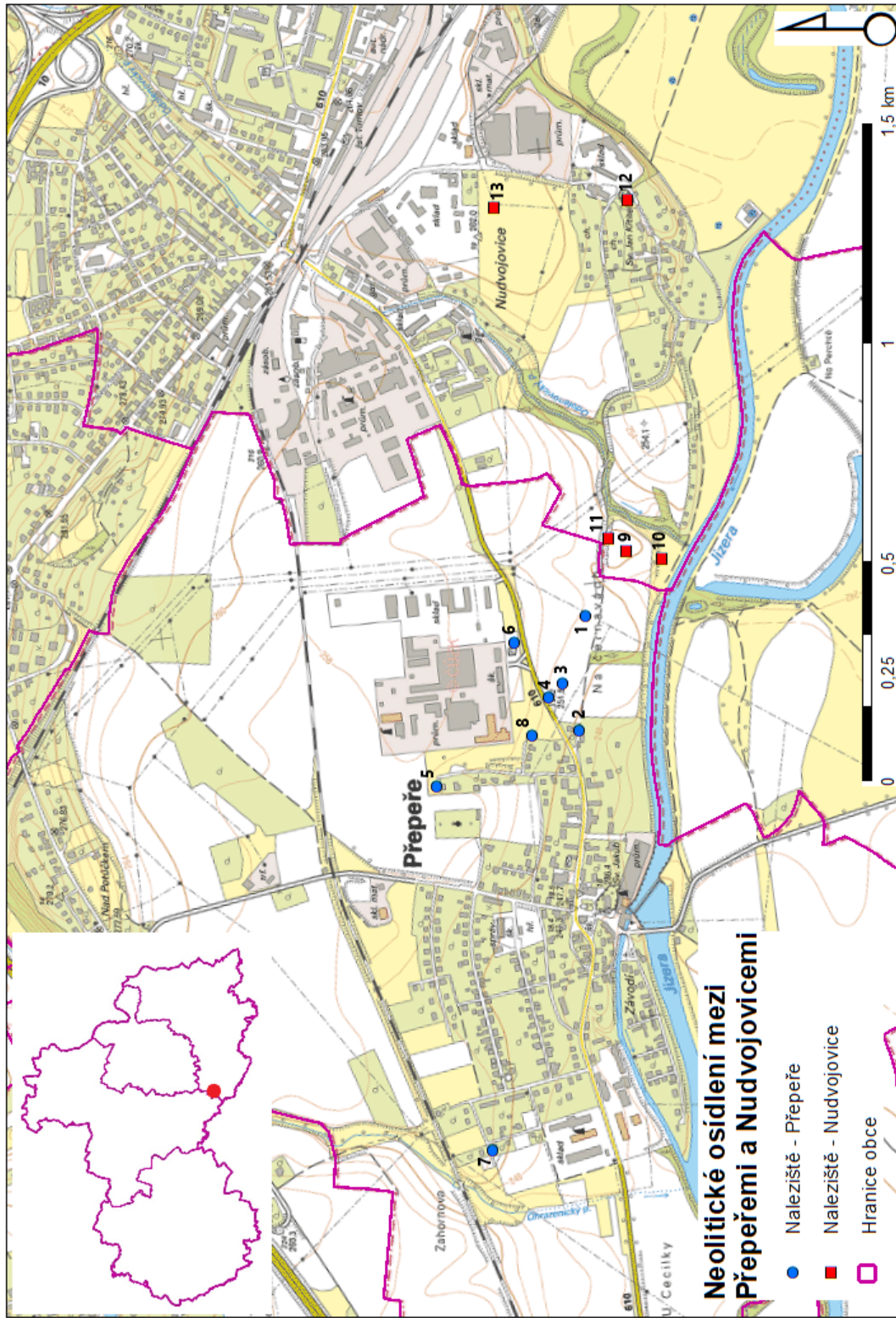
pak pšenice jednozrnka (*Triticum cf. Monococcum*) a opletka rolní (*Fallopia convolvulus*). Ve výsledcích antrakologických analýz převažují doubravy s příměsí jehličnanů a světlomilných dřevin. V mladším období nahrazuje příměs světlomilných dřevin příměs světlomilných listnáčů, habru a buku. Po provedení výzkumu byla lokalita interpretována jako sídliště s výrobním okrskem na výrobu KI V. fáze VK. Byly objeveny také obj. náležící KŠK, dokonce tři hroby s keramickými nádobami. Kosterní pozůstatky z hrobů se bohužel nedochovaly, kvůli agresivnímu podloží. Není možné určit, jestli šlo o kostrový či žárový ritus (*Prostředník – Šída 2013*).

Obr. 19. Turnov-Nudvojovice. Lokalizace ZAV M Turnov z r. 2008.

Zdroj: *Prostředník – Šída 2013*, obr. 1.

Vedle staršího (dokládá keramický střepe A 1839) a mladšího neolitu byly v Nudvojovicích doloženy i antropogenní aktivity z mladšího eneolitu (KŠK), z období LuPP, doby římské, raného a vrcholného středověku (odkazy na literaturu: *Prostředník – Novák 2013*, 106).

Obr. 20. Neolitická naleziště v Přepěří a Turnově-Nudvojovicích na ZM 1:10 000. Přehledně popsáno níže.

Vypracovala H. Fuchsová. Zdroj mapového podkladu: *Základní mapa*.

Naleziště v Přepeřích:

- 1) poloha *Na černavách*, pozemek p. Frydrycha a pozemek p. Nováka
- 2) zahrada p. Kouřila
- 3) prostor bádání A. Ouhřabky (1953) a povrchového sběru V. Daněčka (1995)
- 4) objevy obj. 60 až 150 m SV od domu č. 199 (záchranná akce kronikáře J. Leubnera, 1959/1960)
- 5) poloha *U hřbitova*, napravo od silnice Turnov – Přepeře (archeologický dohled V. Mouchy v r. 1960)
- 6) před administrativní budovou národního podniku Sklostroj zachycen sídlištní obj. VK (archeologický dohled M Turnov v r. 1993)
- 7) parc. č. 93/73,74 – sídliště (HaB–HaD); při výzkumu nalezen fragment neolitické ploché sekery z MTJH (ZAV M Turnov v r. 2007)
- 8) sídelní komponenta (neolit – III.–IV. fáze VK) stavba rodinného domu a garáže na parc. č. 236/1 (ZAV M Turnov 03–04/2018)

Naleziště v Turnově-Nudvojovicích:

- 9) poloha *Na bubnu*, pole p. Tomáše
- 10) pole p. Šťastného
- 11) poloha *Na tobolce*
- 12) v kostele sv. Jana Křtitele byl objeven ojedinělý nález keramického zlomku VK (intruze?; ZAV M Turnov 2001–2002)
- 13) sídliště s výrobním okrskem na výrobu KI V. fáze VK na parc. č. 3758/7 (ZAV M Turnov 2008)

7.4. Poznámky k muzejním katalogům

Katalogy praehistorické archeologie (Oddělení A – Pravěk a raná doba dějinná) byly založeny v červenci r. 1942 J. Filipem. Zápis provedl Josef Varcl, v té době správce sbírek v M Turnov. Katalog č. 1 se skládá z položek A 1–A 2712 a druhý katalog obsahuje záznamy od A 2713 do A 4670.

Přístup byl laskavě umožněn J. Prostředníkem z M Turnov.

Byly vybrány pouze zápisy o nálezech z Přepeř a Nudvojovic, které byly datovány do neolitu (v katalogích jako *Mladší doba kamenná*). Každá ze dvou lokalit tvoří jednu

tab., kde jsou zahrnuta data z obou katalogů. Kultura s LK (psáno jako *Pásková kultura*) se vyskytuje pouze v jednom případě (A 1839). Všechny ostatní nálezy byly přiřazeny mladšímu neolitu.

Bylo dbáno na pokud možno přesný přepis. Ponechány jsou zastaralé výrazy jako kupříkladu *kora* (kůra na povrchu ŠI) a chyby (výzkum dr. Šimáka a K. Zappa v Turnově-Nudvojovicích byl uskutečněn r. 1896 nikoliv v r. 1886). Je zachováno i podtržení názvů nálezů a odsazení v jednotlivých buňkách.

Jelikož byly vybírány jen záznamy o neolitických nálezech, tak bylo ze sloupečku *Naleziště a bližší určení (kultura)* u každé buňky artefaktu vynecháno přiřazení k *Mladší době kamenné*. Kultura je vypsána jenom tehdy, pokud je určení nejisté. V tomto případě je v buňkách podle vzoru napsáno *Mladší doba kamenná?*. Pokud je přiřazena dvěma kulturám, je zaznamenáno též (A 1836 – *Mladší až pozdní doba kamenná*).

Sloupce *Cena* a *Umístění* byly vyřazeny.

V poznámkách jsou u některých artefaktů i jejich náčrtky. Ty byly s využitím počítačových softwarů autorkou překresleny a tvoří *obr. 40–41*. U kreseb v katalogích schází měřítko, proto není ani součástí obrázku. U nálezů jsou v poznámkách odkazy na konkrétní kresby (bez kurzívy).

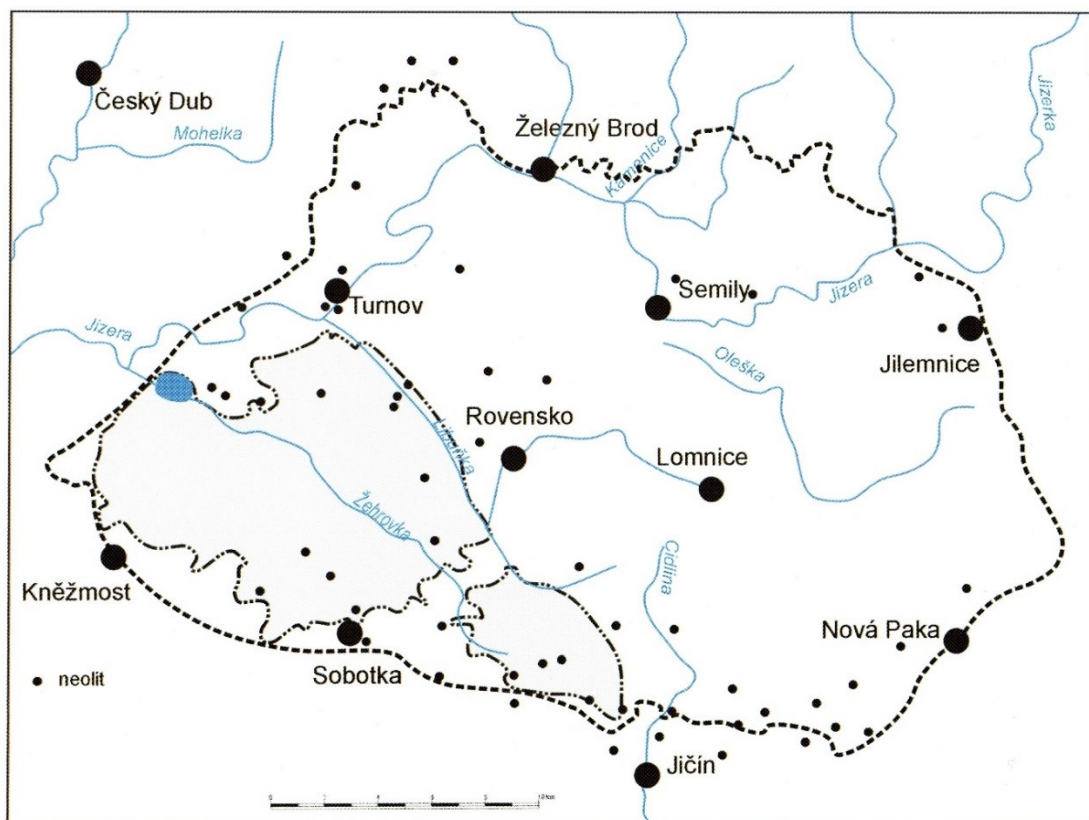
Poznámky autorky jsou ve sloupci *Vyobrazení a poznámka* odlišeny od originálních poznámek kurzívou.

V publikaci *Dějinné počátky Českého ráje* od J. Filipa (1947) jsou u nalezišť uvedeny číselné odkazy na nálezy v katalogích. V poznámkách jsou autorkou porovnána tato data se zápisy v katalogích.

V případě A 563 (v rámci A 560–A 564) je z *Popisu předmětu* vyřazen popis nálezu, jelikož byl později přiřazen k jiné kultuře. Oprava je zaznamenána v poznámkách.

8. Další neolitické osídlení na Turnovsku

V prvních dvou odstavcích je u každé z lokalit vymezeno její přesné či alespoň přibližné zeměpisné umístění a přírodní podmínky. Pokud není uvedeno jinak, tak jsou přírodní podmínky na lokalitě stejné jako v *kap. 6.2*. Čerpáno bylo rovněž ze stejných zdrojů – lokalizace a hydrologická situace: *Základní mapa*, geologie: *Geologická mapa 1:50 000*, pedologie: *Půdní mapa 1:50 000*, klimatické poměry: *Tolasz a kol. 2007* (stejně jako v *kap. 6.2.4*); geobotanická situace: *Neuhäuslová a kol. 1998*. Tyto citace již nebudou uvedeny u každé lokality zvlášť, tedy pokud nebylo užito jiných či dalších zdrojů. Ty samozřejmě citovány budou. V nadcházejících odstavcích jsou shrnuty dějiny bádání se zaměřením na výzkumy, kde byly pozitivně určeny neolitické nálezy. Následují interpretace lokalit. V posledním odstavci jsou pak ve zkratce představeny další archeologické kultury a období, které byly na lokalitách doloženy.

Obr. 21. Schématická mapka území geoparku UNESCO Český ráj s vynesnými nalezišti neolitu. Zdroj: *Prostředník – Šída – Drnovský 2010*, str. 48.

Lokality jsou seřazené abecedně. Pouze výzkumy jeskyň či pod abri jsou dány před seřazené lokality, tedy hned na začátek. Výzkumy na lokalitách jsou řazeny chronologicky od nejstarších po nejnovější.

8.1. Výzkumy a ojedinělé nálezy skalních lokalit

Český ráj je znám pro své osídlení jeskyní, převisů, závrtů a skalních plošin. Tento typ sídlení vyniká svou ojedinělostí. Díky osypu z pískovcových skal se v sedimentech u paty skal či ve skalních dutinách ukládají kulturní vrstvy, čímž vytváří čitelné archeologické situace. Právě tímto narůstáním sedimentu jsou lokality tak unikátní. Na většině lokalit nedochází k tomuto jevu a artefakty se takto mohly snadno smíchat (*Prostředník – Šída 2010*, 101).

V oblastech bohužel dochází k ničení těchto sedimentárních záznamů a zároveň i likvidaci přírodovědných sedimentárních výplní, a to činností trampů nebo turistů (zakopávání odpadků, úprava trampských kempů, apod.; *Matoušek – Jenč – Peša 2005*, 62–64) a v poslední době i aktivitou detektorářů. Podle zákonů České republiky je takovéto jednání trestně stíháno. Taktéž může být likvidační i neodborně provedený terénní výzkum (*Prostředník – Šída 2010*, 101–102). Současně jsou nálezové situace narušovány rovněž vlivem klimatických podmínek, hlavně abrazí (*Prostředník – Vokolek 1998*, 119).

V rámci záchrany archeologických památek proběhlo na území několik záchranných a zároveň revizních výzkumů – akce V. Vokolka, J. Prostředníka, P. Jenče či v poslední době P. Šídy (viz např. *Prostředník – Vokolek 1998*; *Jenč 1993*; *Šída 2012*).

Vybráno bylo několik zástupných lokalit (*obr. 1:3–8*) z oblastí Hruboskalska, Boreckých skal, maloskalského skalního města Drábovny a svahů vrchu Kozákova.

8.1.1. Abri pod Pradědem (k. ú. Karlovice, okr. Semily)

Skalní útvar zvaný *Praděd* lze najít v Hruboskalském skalním městě, zhruba sto m V od skalního bradla *Čertova ruka* (viz *kap. 8.1.3.*). Skála vytváří svými převislými stěnami úkryt. Převis je dlouhý přibližně 10 m a do hloubky má 3 m. Lokalita se nachází ve 330 m n. m. (*Prostředník – Vokolek 1998*, 123; *Prostředník – Šída 2010*, 105).

Geologické podloží je tvořeno křídovými usazeninami svrchního turonu. Areál je pokryt bikovou bučinou. V nedalekém údolí řeky Libuňky se rozkládají lužní lesy.

V r. 1947 zde archeologové L. Jisl a F. Prošek vyhloubili sondu do hloubky 210 cm. Odhalili stratigrafii skládající se dle popisu J. Filipa ze čtrnácti vrstev s nálezy z doby LuPP a VK (*Filip 1947*, 229–230).

V abri pod Pradědem (*obr. 42*) proběhl v letech 1995–1997 revizní archeologický výzkum pod vedením J. Prostředníka z M Turnov ve spolupráci s kolegy z MVČ Hradec. Byly zjištěny půdorysy jednoduchých neolitických chat. V tomto případě byly kůly opřeny o skalní převis. Ve vrstvách byly objeveny také zlomky keramiky VK a mladolengyelské. Analogicky je tento horizont podobný slezské skupině VK (více *Janák 1994*). Při skalní stěně byla nalezena kostra ve skrčené poloze, ležela na pravém boku s orientací V-Z. Nejspíše jde o mladou dívku, která byla pohřbena s náhrdelníkem z liščích zubů. Hrob, jež je spojovaný s *polskými* severními vlivy, byl datován podle radiokarbonových dat do období mezi lety 4 710–4 555 př. n. l. (*obr. 43; Prostředník – Vokolek 1998*, 123–126; *Prostředník – Šída 2010*, 105; *Profantová – Prostředník 2014*, 257).

Skalní převis byl též osídlen v mezolitu, mladší a pozdní době bronzové (půdorysy chat), ve vrcholném a pozdním středověku (*Matoušek – Jenč – Peša 2005*, 78; *Prostředník – Šída 2010*, 105).

8.1.2. Abri nad Záborčím (k. ú. Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou)

Převisy a jeskyně se nalézají ve skalním prostoru *Drábovna*. Jak už název napovídá, leží nad vsí Záborčí, která je součástí obce Malá Skála. Na J straně, pod oblastí, je vesnice Borek nad Jizerou.

Skalní lokalita se vypíná nad maloskalským údolím, kterým protéká meandrující řeka Jizera. Pískovcová skalní výspa je mírně zakřivena do oblouku. Nadmořská výška skalních útvarů se pohybuje zhruba mezi 420 až 465 m. Geologické podloží je tvořeno křemennými pískovci, podřízeně štěrčíkovitými pískovci. Dominantními půdními jednotkami jsou kryptopodzol arenický a ranker modální. Rozbrázděné rokly, v nichž můžeme převisy a jeskyně najít, jsou pokryty bikovou bučinou (*Sklenář a kol. 2002*, 244).

První výzkum v letech 1907–1909 vedl J. V. Šimák s K. Buchtelou. Kopali v oblasti *Čihadel*. Po sedmnácti letech se J. V. Šimák na lokalitu vrátil s jinou výzkumnou skupinkou složenou ze skautů. Vykopávky probíhaly v letech 1924–1927, kdy prokopal 16–17 pecí či jeskyněk v dalších oblastech, které sám pojmenoval jako

Kostel (dále se dělí na *Přední*, *Zadní Kostel* a *Velkou Sluj*), roklina *Buchtelka*, roklina *Matiegkovka*, *Foukavé díry* a *Na babí hlavě*. Dokumentace oblasti je bohužel nedostatečná a je velice obtížné pojmenované jeskyně/oblasti a také nalezený materiál, který by měl být uložený v M Turnov, najít. O lokalizování se pokoušeli L. Jisl a F. Prošek v únoru r. 1947 (*obr. 44*). Revizní výzkum provedl v r. 1995 V. Vokolek (*Šimák 1924; Filip 1947, 195–205; Vokolek 1995*).

V oblasti byly zachyceny doklady osídlení z období LK i VK. Vrstvy z *jeskyně č. 6* (výzkum v srpnu r. 1909), která je poblíž *Kostela*, obsahovaly keramický zlomek LK a keramické střepy III. fáze VK, ŠI, kostěné nástroje a pískovcový dvojdielný kadlub se žlábkem, který byl určený k opracování ratišť šípů. Nálezy by měly být uloženy v M Turnov, avšak střepy VK se nepodařilo najít (*Filip 1947, 203–204; Vokolek 1995, 16, 19*).

Jde o polykulturní lokalitu. Abri byla osídlena v eneolitu (KNP, řivnáčská kultura), LuPP a v období kultury slezskoplatěnické. Na skalním masívu *Drábovna* (oblast *Čihadel*) se dříve rozkládal středověký hrádek (*Vokolek 1995, 16, 19–20*).

8.1.3. *Čertova ruka* (k. ú. Karlovice, okr. Semily)

Skalní útvar (plánek na *obr. 45*) v k. ú. Karlovice je vzdálen přibližně 7 km JV od města Turnova. Je situován uprostřed Hruboskalského skalního města mezi hrady Valdštejnem a Hrubou Skálou. Skalní bradlo je dnes již obtížně přístupné kvůli zborcení skalního tunelu (*Prostředník – Šída 2010, 105*). Tvoří ho čtyři části: *Hrad*, *Východní plateau*, *Hlavní masiv* (na něm plošina *Horní plateau*) a *Malá bašta* (*Benešová a kol. 1999, 58–60*). Součástí sídelního prostoru jsou dvě výraznější abri. Větší z nich je *Novákova pec* (šířka 20 m, hloubka do skály 9 m; *obr. 47*) se stopami dřevěných konstrukcí a menší *Šourkova díra* (*Šourkova jeskyně*) na úpatí stěny pod *Šourkovou věží* (*obr. 48; Sklenář a kol. 2002, 142*).

Skalní pískovcový útvar *Čertova ruka* byl přetvářen během čtvrtohor rozsáhlými erozními procesy. Horninové půdy středních podzolů, kryté borovými doubravami, náleží mezi půdy poměrně lehce úrodné (*Benešová a kol. 1999, 55*).

Lokalita byla objevena v r. 1934 hosty z lázní Sedmihorek (J. Šourek a L. Novák – viz *kap. 7.1.; Filip 1947, 218*). První zjišťovací výzkum zde provedl J. V. Šimák za pomoci najatých turnovských skautů a dělníků (*obr. 46*). V letech 1935–36 lokalitu prozkoumal R. Turek, který byl vyslán Archeologickým ústavem (*Filip 1947,*

219; *Prostředník – Šída 2010*, 12). Z výzkumu R. Turka a J. V. Šimáka pocházejí nálezy z neolitu (VK, kultura lengyelská), eneolitu (KŠK), z období LuPP, kultury slezskoplatěnické, z konce doby laténské, doby římské, doby stěhování národů a vrcholného středověku (*Filip 1947*, 228–229; *Prostředník – Šída 2010*, 105).

Neolitické nálezy pocházejí z *Hlavního masívu* a *Novákovy pece*. V případě *Horního plateau* jde o zbytky z ohniště a kamenné nástroje – vývrtky z BN, ŠI z obsidiánu, pazourku a rohovce (*Filip 1947*, 220). V abri *Nováková pec*, nazvaném po jednom z objevitelů, byly nalezeny střepy VK a MMK, pískovcový brousek, odštěpky z pazourků a rohovců (*Filip 1947*, 221–228).

Z novějších výzkumů pocházejí nálezy z mladších období (přehled kupříkladu *Prostředník 2016a*).

8.1.4. Kozákovské jeskyně (k. ú. Loktuše a Vesec pod Kozákovem; okr. Semily)

Vrch Kozákov (*obr. 49*), dosahující výšky 744 m n. m., leží V od města Turnova v části obce Radostná pod Kozákovem.

Kozákov spadá do geomorfologické provincie Krkonošsko-jesenická soustava, dále do celku Ještědsko-kozákovský hřbet a je nejvyšším bodem Komárovského hřbetu. Větší část kopce je tvořena metafyrem a čedičem (JV část svahu), který je pozůstatkem po třetihorní sopečné aktivitě. Z svah je tvořen tektonicky vyzdviženými krami cenomanských pískovců se skalními útvary, jeskyněmi, balvanovými haldami, kamennými moři a balvanovými proudy. Na S a Z svazích je pokryt smrkovými porosty s příměsí dubu a břízy. Z pískovcového podkladu vyrůstají borové porosty. V svahy jsou spíše holé, je zde orná půda a louky (*Demek a kol. 2006*, 37, 233, 536). Převládají různé druhy kambizemí a glej fluvický.

Na svazích Kozákovského hřbetu byly prozkoumány pseudokrasové dutiny nazývané lidově *pece* – *Babí*, *Kudrnáčova* a *Zemanova pec* (lokalizace na *obr. 50*; poslední dvě pojmenované podle hajného Kudrnáče a J. Zemana – viz *kap. 7.1.*). Výzkumy v *Zemanově peci* provedl J. V. Šimák společně s *archeologickým družstvem* v r. 1909 a s Ing. V. Vaníčkem v letech 1936–1937 v *Babí* a *Kudrnáčově peci*. V lednu r. 1947 byli do *Babí pece* (*obr. 51–53*) vysláni J. Filipem na ověřovací průzkum L. Jisl a F. Prošek (*Filip 1947*, 210–214). Poslední větší výzkum proběhl v *pecích* v letech 2003–2006 pod vedením P. Šídy a J. Prostředníka. Od r. 2013 probíhá v oblasti

kozákovského Proskalí intenzivní terénní průzkum s cílem identifikovat a zdokumentovat převisy a jeskyně (Šída 2013, 11).

Neolitické nálezy nepatří mezi ty nejpočetnější. Jde o ojedinělé nálezy kamenných nástrojů. Kupříkladu p. Eug. Kutte daroval NM kamenný mlat, který našel na Kozákově (citováno dle J. Filipa – PA X–1874/77, 391).

Z kozákovských skalních dutin pocházejí hlavně nálezy mezolitické KI (J. Filipem byla považována za eneolitickou – srov. *Filip 1950*) a keramické zlomky eneolitické KNP. Kamennou surovinou pro výrobu ŠI byly červené a zelenavé kozákovské jaspisy, pak také chalcedony, rohovce a křemence. V *pecích* se našel převážně výrobní odpad. Dále byly zachyceny vrstvy období LuPP a v *Babí peci* výrobní odpad středověké penězokazecké dílny (*Filip 1947*, 210–214; *Prostředník – Šída 2010*, 106; *Šída 2013*).

8.1.5. Ludmilina jeskyně (k. ú. Hnanice pod Troskami, okr. Semily)

Jeskyně se nachází v Boreckých skalách mezi Štěpánovicemi a Borkem pod Troskami. Převis se samotnou jeskyní je dnes zatopen Podborským rybníkem do výšky 1,5 m (*Matoušek – Jenč – Peša 2005*, 73–74; *Waldhauser 2006*).

Geologické podloží tvoří křídové sedimenty složené z křemenných pískovců a zároveň jsou zde nivní sedimenty spojené s vodními plochami. Povrch je tvořen glejí modální a hnědozemí luvickou. V okolí teče řeka Libuňka, která je obklopena lužními lesy. Borecké skály jsou v oblasti bikové bučiny.

Lokalita byla objevena v r. 1907 a 1909 J. V. Šimákem, K. Prokopem a učitelem J. Bubákem. Jeskyně je pojmenovaná právě po manželce jednoho z objevitelů, a sice po Ludmile Šimákové. Badatelé zde prokopali sídlištní vrstvu se zlomky nezdobené keramiky náležící nejspíše neolitickému období, s odštěpkou a ks jader ŠI, dvěma kostěnými šídly, fragmenty štípaných kostí a zbytky spáleného dřeva (*Filip 1947*, 194–195).

V roce 2002 byl rybník vypuštěn a jeskyně byla prozkoumána a zaměřena V. Pešou a P. Jenčem z M Česká Lípa (*obr. 54; Matoušek – Jenč – Peša 2005*, 73–74).

Ve výsledku bylo zjištěno, že tato skalní dutina byla opět osídlena ve středním neolitu a dále pak v eneolitu. Její dřívější osídlení spadá do mezolitu (*Filip 1947*, 194–195; *Prostředník – Šída 2010*, 24, 37, 47).

8.1.6. *Převís u Hlavaté skály (k. ú. Hrubá Skála, okr. Semily)*

Lokalita *Pod Hlavatou skálou* leží pod pískovcovým útvarem Hlavatá skála (*obr. 55*), který se nachází na okraji Hruboskalských skal. Spadá pod k. ú. Hrubá Skála (dříve řazeno pod Štěpánovice – viz např. *Šimák 1909*, 184) a je nedaleko hranic s k. ú. Troskovic.

Pískovcový suk je rozdělen na dvě části a vystupuje z osypu, který v sobě obsahuje archeologické situace. Sedimenty jsou složeny z bílých osypových písků. Skalní věž obklopuje smíšený les, ve kterém převládají jehličnany. U paty skály pravděpodobně dříve bylo větší abri. Přibližně 700 m vzdušnou čarou V od lokality teče řeka Libuňka (III. řád). Nedaleko se také nacházejí vodní plochy jako Rokytnický rybník a rybníky Hrudka, Vidlák (*obr. 56*) a Krčák (*Vlček a kol. 1984*, 154; *Vokolek 1996*, 1; *Prostředník – Šída 2010*, 104).

První archeologická akce badatelů J. V. Šimáka, K. Buchtely a K. Hrdiny se tu uskutečnila v září r. 1906 (*Buchtela 1908*, 109; *Šimák 1909*, 184). Nálezy jsou uloženy v M Turnov a zahrnují zdobené i nezdobené zlomky keramiky KNP, odštěpky a upravená jádra ŠI, škeble, zlomky neolitických BN z MTJH a dvoukřídlou bronzovou šipku s tulejkou z období LuPP (*Filip 1947*, 256; *Prostředník – Šída 2010*, 104).

Kvůli neustálému narušování lokality provedl v r. 1996 V. Vokolek z MVČ Hradec ve spolupráci s M Turnov ZAV a současně s tím i zaměření osídlené plochy. Zachyceny byly kůlové jamky, které byly součástí zahloubeného přístřešku, uvnitř s ohništěm (sonda 1 – později označená č. 1/96). Zjištěná situace byla přiřazena KNP (*Vokolek 1996*; *Vokolek 1998*).

V roce 2005 byl P. Šídou a J. Prostředníkem odebrán vzorek z ohniště v sondě 1/96. Ohniště a celé souvrství bylo pomocí radiokarbonové datace přiřazeno mezolitu (*Šída – Prostředník 2006*).

Revizní výzkum provedený J. Prostředníkem a P. Šídou proběhl na podzim r. 2010. Díky detailnímu prosévání sedimentu byly objeveny uhlíky, 42 ks mezolitické a pozdně paleolitické ŠI a další nálezy mladšího stáří (*Šída 2012*).

Okolí Hlavaté skály tedy bylo osídleno v pozdním paleolitu, mezolitu, neolitu, eneolitu a předpokládá se i slabé osídlení LuPP (přehledně *Prostředník – Šída 2010*, 104).

8.2. Ohrazenice (okr. Semily)

Obec Ohrazenice (k. ú. Ohrazenice u Turnova) leží SZ od města Turnova.

Podloží tvoří převážně spraše a sprašové hlíny, méně pak písky a štěrky. Hlavní půdní jednotkou je hnědozem oglejená. Pramení zde Ohrazenický potok, který se vlévá do řeky Jizery. Lokalita se nachází v oblasti černýšových dubohabřin.

K. Buchtela uvádí v ČSPSČ jámy s keramikou VK (*Buchtela 1908*, 108). Movité nálezy z té doby se nedochovaly a chybí bližší lokalizace (*Filip 1947*, 237).

V poloze *U Pyrámu* (*obr. 57*) byly objeveny v r. 1998 při ZAV pod vedením J. Prostředníka z M Turnov obj. kultury s VK. Celkem jich bylo registrováno osm (šest z nich VK; *obr. 58*). Lokalita byla interpretována jako sídliště s výrobním okrskem z fáze III.–IV. kultury s VK. Byl zde nalezen právě keramický materiál VK a také keramické zlomky, které byly zdobeny na povrchu červenou hlinkou. Toto je spojováno s vlivy lengyelské kultury, MMK. Jámy obsahovaly více než 3 000 ks KI (*obr. 4:7, 5:5–7, 6:1–2*), hlavně polotovary a odpad. K výrobě BI bylo použito převážně amfibolového rohovce z jizerských teras (*viz kap. 5.2.1.*), k výrobě ŠI zase SGS z okolí Hrádku nad Nisou (*viz kap. 5.2.2.*). Byly nalezeny i pískovcové nástroje na opracování KI (brousky, výstružníky). Je také doloženo nejstarší broušení a leštění polodrahokamů – výplň obj. 1/98 obsahovala opracovaný achát z okolí frýdštejnského výchozu. Neolitická dílna se skládala z několika zahloubených obj., mimo jiné se zahloubenou zemnicí s pecí (*Macháčková – Prostředník 2001; Sklenář a kol. 2002*, 241; *Šída 2004*, 163–164; *Prostředník – Šída 2010*, 107).

Při dalším ZAV M Turnov v r. 2012 byly získány vzorky ekofaktů z mladšího neolitu, které se shodují s dřívějšími nálezy z nemovitých sídlištních obj. (*Prostředník 2016b*).

Další obj. zde nalezené, náležely KŠK a LuPP (*Macháčková – Prostředník 2001*, 171–172).

8.3. Pěňčín u Turnova (okr. Liberec)

Ves Pěňčín leží zhruba 6 km SZ od Turnova, sousedí s Příšovicemi (*viz níže*).

V oblasti převažují spraše a sprašové hlíny. Dominujícími půdními jednotkami jsou fluvizem a luvizem modální. Obcí protéká Pěňčínský potok (III. řád), který dále teče přes obce Svijanský Újezd a Koryta, vlévá se před Mohelnicí nad Jizerou do řeky Jizery (*Vlček a kol. 1984*, 215). Po stránce vegetační se nacházíme v oblasti černýšových dubohabřin.

Sídliště kultury s VK objevili již v září r. 1901 J. V. Šimák, K. Buchtela a K. Hrdina. V poloze *U Kříže* při silnici k Turnovu prokopali jámu s keramickými střepy kultury s VK, ks mazanice a kamennými nástroji. Nálezy jsou uloženy v M Turnov.

Další jámy s keramikou VK zjistili badatelé za stodolou p. Bičíka a na jeho poli v r. 1906. Jde o keramické střepy zdobené typickými vpichy a nezdobené zlomky, vývrtky kamenných nástrojů a úlomky kamenných nástrojů. Rovněž jsou nálezy uloženy v M Turnov.

V r. 1941 byla na poli p. Glasra při orbě nalezena kopytovitá sekerka s otvorem. Dalšími ojedinělými nálezy jsou kopytovitý sekeromlat s vyššími boky, menší nedovrtaný kopytovitý sekeromlat a fragment dalšího. K těmto třem kusům BN nejsou bližší informace, nejspíše pochází z okolí Pěněčína.

Mimo neolitu zde byly registrovány i nálezy z eneolitu, sídliště a pohřebiště LuPP a raný středověk (*Filip 1947, 238–240*).

8.4. Příšovice (okr. Liberec)

Ves v sousedství Svijan leží na Z od Turnova, na pravém břehu řeky Jizery. Místo, které bylo v neolitu osídleno, se nachází zhruba ve středu k. ú. a je vzdáleno 1 km od současného toku řeky Jizery.

Neolitické sídliště bylo vybudováno na nevýrazné terase (241–242 m n. m.). Podloží tvoří spraše a sprašové hlíny (*Brestovanský 2009, 9–10*). Půdními jednotkami na lokalitě jsou hnědozem luvická, černozem luvická a kambizem s regozemí. Dvě jezera vzniklá těžbou písku, nazvaná Velký a Malý Písečák, jsou obklopeny meandrem řeky Jizery. Oblast je pokryta střemchovou jaseninou, místy v komplexu s mokřadními olšinami.

BN nalezené zde na počátku minulého století jsou uloženy v M Turnov a v NM. Z 9. 8. 1907 máme zprávy o prokopání neolitických jam K. Prokopem. V jamách našel rohovcové odštěpky, jádra a ks mazanice. Na území obce bádala i J. L. Píč, který zde zjistil sídliště kultury s VK. J. Filip se domníval, že lokalita byla osídlena nejen v období VK, ale i v pozdějším období eneolitickém (*Filip 1947, 243*).

V 70. letech 20. století došlo k narušení archeologických obj. nehlášenou stavbou. Shodou náhod se o nezákonné akci dozvěděli pracovníci z M Liberec a pod vedením J. Waldhausera a archeoložky Miluše Kostkové byla na JZ okraji obce odhalena vanovitá jáma s osmi keramickými zlomky VK, čepelkami ŠI a broušeným vrtaným nástrojem. Nálezy z výplně jámy jsou uloženy v M Liberec (*Waldhauser 2004, 409*).

Nejrozsáhlejší ZAV na území Příšovic viz *dále*.

Na lokalitě byl doložen eneolit, sídliště LuPP, žárové pohřebiště slezského období LuPP (poloha *Na Cecilce*), doba stěhování národů, raný a vrcholný středověk (*Filip 1947, 243–245; Brestovanský 2006*).

8.4.1. Mladoneolitické dílenské sídliště – rozsáhlý výzkum v roce 2007

Na začátku léta r. 2007 proběhl na lokalitě destruktivní výzkum vyvolaný stavbou logistického centra VGP Park Turnov, a. s. V rámci ZAV pod vedením archeologa Petra Brestovanského z M Liberec bylo objeveno mezi dálnicí D10 a železnicí (nedaleko benzínové pumpy) okolo 1 400 obj. kultury s VK. Jde o sídlištní obj. – soujámí, odpadní jámy, sloupové a kúlové jámy/jamky. Výzkumná plocha zabírá okolo 2 ha (*obr. 59*).

Svou výjimečnost lokalita získala zvláště díky půdorysům patnácti dlouhých domů, orientovaných S-J ve dvou řadách (rozměry 6×9 m až 8×20 m; *obr. 60 a 62*) a dvaceti zahluobeným dílnám na výrobu KI s kruhovitým až oválným půdorysem (průměr 5–10 m, max. hloubka 2 m; *obr. 61*). Typově jde o domy převážně trapézovitého půdorysu. Nelze přehlédnout vývoj dlouhých domů. V několika případech jsou totiž zaznamenány zdvojené řady vnějších kúlů, tento zvyk přetrvává ještě z LK. Naopak vnitřní uspořádání kúlových jamek je řidší než v půdorysech domů LK. Zachyceny jsou podle P. Brestovanského i opravy stěn (*Brestovanský 2009, 12*) nebo celkové zmenšování v mladších fázích. Podobné sídliště s takovýmto pravidelným uspořádáním nemá ve střední Evropě analogie.

Rovněž byly nalezeny zbytky topenišť, zřícená pec, mnoho výrobního odpadu po BI (hlavně MTJH) a ŠI (převážně SGS), nástroje k výrobě KI a fragmenty keramických nádob náležící zejména III. a IV. fázi kultury s VK (*obr. 4:3–4, 63–64*).

Díky metodě plavení byly získány z výplní obj. uhlíky, zuhelnatělé obilky a dokonce hrášek. Na základě toho byly provedeny různé přírodovědné analýzy – radiokarbonová metoda datování, xylotomární analýza, makrozbytková analýza a fosfátová analýza. Kupříkladu podle xylotomární analýzy z uhlíků bylo zjištěno, že v Příšovicích v mladším neolitu převládal dub s příměsí javoru, jasanu a jilmu.

Nálezy na ploše byly interpretovány jako sídliště s výrobními a pracovními areály VK. Tato unikátní archeologická lokalita je pod stálým archeologickým dohledem (*Brestovanský 2009*).

8.5. Svijany (okr. Liberec)

Lokalita ležící Z od Turnova je známá především nálezem bronzového depotu tzv. *svijanských labutěk* (Vaníčkův důl) nedaleko mladolužického pohřebiště v poloze *Na Skalce* (Sklenář a kol. 2002, 339).

Podloží tvoří křídové sedimenty – vápnité jílovce, slínovce a prachovce. Směrem na J jsou terasové říční sedimenty. Povrch tvoří hnědozem modální a pseudoglej pelický s doprovodnou půdní jednotkou pelozemí oglejenou. Lokalita leží v oblasti černýšových dubohabřin a střemchové jaseniny.

Podle J. Filipa v prostoru zámecké zahrady bývala „rozsáhlejší neolitická osada.“ Ze sídlištních jam pocházejí různé kamenné nástroje, od sekerek přes pazourkovou a rohovcovou ŠI až po kameny sloužící na drcení obilí. Nálezy jsou uloženy v M Turnov (Filip 1947, 248–249).

Starší i novější objevy pocházejí z mladších období, především z LuPP. Hlavně jde o významné pohřebiště slezského stupně LuPP v poloze *Na stráních* (Košnar – Waldhauser 1973, Sklenář a kol. 2002, 339).

8.6. Turnov-Maškovy zahrady (okr. Semily)

Bývalé území Maškova zahradnictví za městem leží v záplavové oblasti řeky Jizery, a sice na jejím levém břehu.

Geologické podloží tvoří křídové sedimenty svrchního turonu – pískovce vápnito-jílovité, glaukonitické. Dále rovněž nivní sedimenty, spraš a sprašové hlíny. Půdními jednotkami jsou fluvizem modální v korytě řeky Jizery, luvizem oglejená a kambizem arenická. V oblasti převažují bikové bučiny. Nedaleko jsou černýšové dubohabřiny a střemchové jaseniny.

Několik vykopávek na začátku dvacátého století zde provedli se svými spolupracovníky J. V. Šimák a K. Buchtela. Vděčíme jim za objev nejstarší osady na Turnovsku – sídliště ze starší fáze LK. Doložili také přítomnost aktivity z mladšího pravěku (Prostředník a kol. 2010, 6).

J. Filip píše ve své knize o sídlišti kultury s LK, které by se mělo nacházet v horních partiích Maškovy zahrady. V r. 1906 byl právě v místech sídliště nalezen keramický zlomek LK. Dále líčí nálezy fragmentů BN, uložených v M Turnov (Filip 1947, 259).

O nejrozsáhlejším ZAV viz níže.

Jde o polykulturní lokalitu. Bylo zjištěno osídlení z pozdního paleolitu, eneolitu (kamenné nástroje KŠK), sídliště LuPP a kultury slezskoplatěnické, výrobní okrsek starší doby železné, obj. sídlištního charakteru starší doby římské a sídlištní aktivita z raného středověku (přehledně *Prostředník – Šída 2010*, 108–109).

8.6.1. Sídliště LK i VK – rozsáhlý výzkum na přelomu 20. a 21. století

V letech 1995–2001 probíhal v bývalých Maškových zahradách rozsáhlý ZAV M Turnov pod vedením J. Prostředníka. Velkoplošný výzkum na ploše více jak 8 ha byl rozdělen na několik etap (*obr. 65–66*). Při výzkumu **plochy E** (2,5 ha), a sice v roce 2001, byly nalezeny obj. sídlištního charakteru LK i VK (*obr. 67; Sklenář et. al. 2002*, 365; *Prostředník a kol. 2010*, 12).

Zachyceny byly pozůstatky nejméně čtyř různých fází sídlišť. Podle radiokarbonového datování keramických zlomků se řadí nejstarší osídlení neolitu do intervalu 5 469–5 071 př. n. l. Další období, fáze středního neolitu, bylo kalibrováno daty 5 217 až 5 000 př. Kr. Nejmladší neolitické osídlení je datováno do období 4 898–4 704 př. n. l.

Zjištěny byly půdorysy nejméně devíti dlouhých domů, orientovaných S-J, s konstrukcí složenou z pěti řad sloupových jamek (šířka 7–11 m, délka 11–31 m). Řady sloupů doplňovaly hustě zasazené tenčí kůly, které nejspíše nesly okapovou vaznici. Stěny byly tvořeny proutěným výpletem a omazány mazanicí, pocházející ze stavebních jam u vnějších stěn domů (tzv. *koželužní jámy* – hluboké a úzké žlabovité hliníky). Krov byl pravděpodobně sochový s hřebenovou vaznicí. Pro VK byly rekonstruovány tři půdorysy domů, dva domy náležely IV. stupni VK (*obr. 67–68*).

Poblíž půdorysů staveb se nacházely pozůstatky oplocení, rozsáhlé hliníky (omazání stěn i výroba keramiky), pece s keramickou kupolí a polozemnice se vstupní částí, které byly interpretovány jako zahloubené dílny. Některé pece se nacházely i uvnitř domů. Jejich půdorys je oválný někdy až kruhový. Na dně byly vyskládány kameny.

Movité nálezy nalezené v obj. zahrnovaly bohatý inventář keramiky (*obr. 69*), 575 ks BI (MTJH) a ŠI (SGS; *obr. 5:10*) a mazanice (*Prostředník a kol. 2010*, 12–17, 29).

8.7. Turnov-Vesecko (okr. Semily)

Lokalita se nachází v městské části Daliměřice (zároveň i k. ú.) mezi Hrubým a Malým Rohozcem.

Geologické podloží tvoří spraše a sprašové hlíny, které jsou pokryty luvizemí oglejenou. Lokalita se mírně vyvyšuje nad Odolenovickým potokem, který oblast obtéká na S a Z straně. Na území se vyskytují převážně černýšové dubohabřiny.

Doposud se zde uskutečnilo několik záchranných akcí vyvolaných stavební činností.

V r. 2001 proběhl na lokalitě ZAV pod vedením J. Prostředníka z M Turnov. Byly zde odkryty sídelní aktivity a výrobní okrsek z mladšího neolitu, konkrétně III. až IV. fáze VK. Bylo odhaleno šest obj. a pět drobných kúlových jamek. Nalezena byla převážně keramika, ŠI a BI související se sídelní aktivitou. Neolitické nálezy se váží k nedalekému výrobnímu okrsku v poloze *U Pyrámu* na k. ú. Ohrazenic u Turnova. Movité nálezy jsou uloženy v M Turnov (*Hartman – Prostředník 2002*).

V areálu průmyslové zóny Turnov-Vesecko proběhl v letech 2005–2006 další ZAV M Turnov pod vedením J. Prostředníka v souvislosti se stavbou silnice 1/10 Turnov, Vesecko – Hrubý Rohozec. Po sejmutí skryté ornice byly odhaleny kúlové a sloupové jamky, jejichž výplně tvořil jílovitý až prachovitý sediment šedé až bílé barvy s příměsí keramických zlomků neolitu, LuPP a vrcholného středověku (pouze ve 23 případech z 5 300 obj.), mazanice (ve výplních 210 obj.) a stop zuhelnatělých konstrukcí. Podle radiokarbonové datace obj. spadají do počátku eneolitu (3 980–3 790 př. n. l.), dále do mladších období pravěku a do středověku (*Hartman – Prostředník – Šída 2007; Prostředník – Šída 2010*, 110).

Další rozsáhlejší záchranné akce proběhly ještě v pozdějších letech, a sice před zahájením staveb logistického areálu a výrobních hal na plochách A (r. 2006, VGP park, a. s.), B (r. 2011, VGP CZ I., a. s.), C (r. 2011/2012, Kamax Turnov, s. r. o.) a D (r. 2012, Amix Nutrition). Výzkumy byly provedeny ve V části průmyslové zóny. Byla odhalena podobná situace jako při ZAV v letech 2005–2006 (*Prostředník 2014*, 257).

Nejnovější výzkum byl uskutečněn v květnu až červnu r. 2018. Odhalena byla další část polykulturního sídliště. Tentokrát převažovaly nálezy z pozdní doby bronzové a doby laténské. Podařilo se najít i movité artefakty, keramiku a mazanici (*Sirovátka a kol. 2018*).

Výplň obj. na lokalitě je tvořena „prachovým sedimentem s větší škálou světlých odstínů šedé barvy.“ Neobsahuje žádný datovatelný materiál, a pokud ano, tak je velice špatně zachovalý, kvůli chemickému složení podloží. Proto je důležitá v první řadě

povrchová prospekce a letecké snímkování hned po odkrytí nemovitých obj. Biomateriál ze zahlučených obj. a reliktních kulturních vrstev je, po proplavení flotační metodou, podroben radiokarbonovému datování a přírodovědným analýzám. Ve výsledku jde o sídlištní obj., hlavně kúlové a sloupové jámy, které datujeme hlavně podle výsledků radiokarbonové datace. Podle slov J. Prostředníka je to „*nově objevený fenomén sídelní komponenty*.“ Stejná situace se objevuje také v Turnově-Nudvojovicích, v Přepeřích u Turnova a ve Všeni u Turnova (*Prostředník 2014, 259*).

Další sídelní aktivity probíhaly na lokalitě v mladším a pozdním eneolitu, období LuPP a pozdním halštatu (HD). Nálezy z období vrcholného a pozdního středověku souvisely se zemědělskou aktivitou (transport chlévské mrvy na pole; *Hartman – Prostředník 2002; Prostředník 2014, 259*).

8.8. Ostatní lokality s ojedinělými nálezy

Další lokalitou, kde byla zachycena větší sídelní aktivita v neolitickém období, je **Vystrkalov** u Turnova (místní část k. ú. Karlovic, okr. Semily), kde byly na poli p. Koláře objeveny zlomky keramiky VK a fragmenty BN. Nálezy se dostaly do M Turnov prostřednictvím daru p. Havrdy ze Svatoňovic (*Filip 1947, 269*).

Neolitické BN se na začátku minulého století našly ve Čtveříně, Jenišovicích, Kacanovech, Klokočí, Lažanech, Mokřém, Paceřicích, Přáslavicích u Karlovic, Troskovicích, Volavci a ve Všeni u Turnova (*Filip 1947, 206–267*).

Portál u Chodové (k. ú. Mužský) náleží mladoboleslavskému okr. Zde byla rovněž registrována větší aktivita v období neolitu. Jeskyně Portál u Chodové se nachází na skalním masívu Mužský u Mnichova Hradiště. Pseudokrasová dutina je 10 m dlouhá a 8 m široká, orientovaná ve směru S-J. V r. 1993 tu byl zahájen ZAV M Turnov, kvůli narušení lokality turisty. Skalní dutina byla osídlena v období VK. Kulturní vrstva obsahovala keramický a osteologický materiál, ŠI (pazourkové škrabadlo – *obr. 5:4*) a fragmenty bílé hlínky (*Jenč 1993, 48*). Jde o polykulturní lokalitu (více *Jenč 1993*).

9. Závěr

Turnovsko bylo v době neolitické hustě osídleno. „*Kultura neolithická a to mladší období její (období ornamentu vpíchaného) zastoupena jest v mnoha stech kulturních jam, které se táhnou v dosti širokém pruhu na pravém břehu Jizery od Nudvojovic přes Přepeř do Příšovic, zasahují do Pěňčina a Ohrazenic a zajisté naleznou se i ve Štveříně*“ (Buchtela 1908, 108). Již na počátku minulého století byla v oblasti okolo řeky Jizery registrována výrazná antropogenní aktivita mladšího neolitu. Novějšími výzkumy bylo potvrzeno osídlení v souvislém pásu, který začíná lokalitou Turnov-Maškovy zahrady (Prostředník a kol. 2010), a sice na levém břehu řeky Jizery. Dále se táhne podél jejího pravého břehu – Turnov-Nudvojovice společně s V částí Přepeř (novější výzkumy Prostředník – Šída 2013 a Prostředník a kol. 2018), rozsáhlé sídliště v Příšovicích (Brestovanský 2009), naleziště ve Svijanech (Filip 1947, 248–249), vzdáleněji od řeky lokality Ohrazenice (Macháčková – Prostředník 2001), Turnov-Vesecko (Hartman – Prostředník 2002; Hartman – Prostředník – Šída 2007) a Pěňčín (Filip 1947, 238–240). Vyjmenované lokality patří do tzv. *staré sídelní oblasti* a utváří rozsáhlou neolitickou aglomeraci okolo řeky Jizery.

Bakalářská práce se především zaměřuje na střední část pruhu neolitických lokalit, na Nudvojovice a Přepeře. Shrnuje dosavadní archeologické akce, které se týkají neolitu. Z velké části jde o staré výzkumy, převážně vedené archeology amatéry. Z bádání počátku dvacátého století pochází velké množství archeologického materiálu. Dokumentace však v mnoha případech není dostatečně zpracovaná nebo úplně chybí. Na druhou stranu za záchranu spousty archeologických nálezů vděčíme právě amatérským archeologům. Profesionální archeologové jako K. Buchtela a J. Filip se zaměřovali spíše na jejich soupisy a zpracování. V regionálním měřítku velký dík patří obzvláště J. V. Šimákovi, který aktivně doplňoval sbírku M Turnov novými nálezy z turnovských lokalit a jako historik dbal alespoň na nějakou dokumentaci (kupříkladu z výzkumu v r. 1909 v Turnově-Nudvojovicích, v poloze *Na bubnu*).

Starými výzkumy bylo rozlišeno několik poloh a nalezišť. Nejvíce nálezů bylo objeveno v Nudvojovicích v poloze *Na bubnu* a *Na tobolce* (pole p. Tomáše) a v Přepeřích v poloze *Na černavách*. Naleziště spolu přímo sousedí. J. V. Šimákem byly prokopány jámy VK. V případě Přepeř počet obj. a bližší lokalizaci neznáme. Naopak v Nudvojovicích bylo v Šimákově dokumentaci (publikováno J. Filipem – 1947, 230–

236) zaznamenáno celkem 32 obj., z nichž dvacet alespoň z části náleželo kultuře s VK. Z jam, které objevil v rámci let 1896, 1904 a 1909, pochází převážně keramický materiál a KI. Dále jsou zde zaznamenány povrchové sběry různých badatelů – např. J. Jiroše z Modřišic v poloze *Na tobole*. Ze stejného místa pochází i keramický střep LK, který dokládá přítomnost této kultury na lokalitě.

V závěru musí být opět připomenuto, jak lokalita Turnov-Nudvojovice velice významně přispěla k bádání o českém neolitu. Díky systematickému kopání K. Buchtely a J. V. Šimáka byly rozpoznány kulturní vrstvy, jejich posloupnost a určeny tak dvě neolitické kultury. Právě zde došlo k zásadnímu zlomu v české archeologii. Rozeznání neolitických vrstev bylo publikováno v jednom ze stěžejních archeologických děl, v *Rukověti české archeologie (Buchtela – Niederle 2010)*.

Další hlavní náplní práce bylo zpracování muzejních katalogů, které měly podat bližší popis neolitických nálezů objevených při akcích J. V. Šimáka a dalších badatelů. V průběhu zpracovávání bylo zjištěno, že informace od J. Filipa v *Dějinných počátcích Českého ráje (Filip 1947)*, které byly primárním zdrojem, mnohdy nesouhlasí se zápisem v katalogích. Proto bylo přistoupeno ke srovnání dat z katalogů a údajů knihy J. Filipa (porovnání v poznámkách v katalogích; odlišeno kurzívou). Ač byly nalezeny nesrovnalosti, je Filipova práce obdivuhodná. Shrnul veškeré bádání v okolí města Turnova a významně přispěl k archeologickému poznání turnovského regionu a vlastně celého Českého ráje. Z jeho monografie je čerpáno dodnes.

Novější výzkumy potvrdily, že se sídliště rozkládalo hlavně v Z části Nudvojovic a na V okraji Přepěř. Bylo celkem rozlišeno třináct konkrétních nalezišť (*obr. 20*). Na parc. č. 3758/7 bylo při ZAV M Turnov v r. 2008 zachyceno celkem 162 zahloubených obj. – byla rozpoznána nejméně tři mladoneolitická obydlí a odhaleny obj., které nejspíše sloužily jako dílny na výrobu a úpravu KI. Z nemovitých obj. pochází velké množství KI a keramických zlomků, patřící V. fázi VK. Máme tu jeden z prvních dokladů o osídlení Pojizeří, které spadá do přechodu neolitu a eneolitu. Naleziště ve středu Nudvojovic bylo interpretováno jako sídliště s výrobním okrskem KI pozdní fáze VK. V Přepěřích bylo v r. 2018 kopáno v SV části obce (parc. č. 263/1). Při ZAV M Turnov bylo odkryto třináct zahloubených obj., z nichž pochází celkem 90 artefaktů – hlavně keramický materiál, mazanice a KI IV. fáze VK. Při obou výzkumech byly zachyceny relikty zahloubených pecí – obj. 81/2008 v Nudvojovicích a obj. 2/2018 v Přepěřích. V rámci nových výzkumů byly zpracovány i environmentální analýzy – radiokarbonová metoda datování a paleobotanické analýzy (*Kočár – Kočárová 2009; Prostředník a kol. 2018, 72–80*).

Cílem též bylo představit neolitické osídlení Turnovska a zasadit tak studované sídliště do kontextu osídlení. V poslední *osmé kap.* bylo vybráno několik zástupných lokalit. Neolitických sídlišť je zde představeno šest. Dvěma lokalitám – Příšovice a Turnov-Maškovy zahrady – byla věnována větší pozornost, protože zde v celkem nedávné minulosti proběhly velkoplošné výzkumy. ZAV byly standardního archeologického charakteru a bylo při nich využito moderních archeologických technik.

Některé lokality nesloužily pouze k sídlení, ale je na nich doložena výroba a zpracování KI (hlavně BI). Jsou jimi Ohrazenice (poloha *U Pyrámu*), Turnov-Vesecko, Turnov-Nudvojovice a Přepeře, Příšovice a Turnov-Maškovy zahrady (plocha E). Mladoneolitické výrobní okrsky byly součástí vyjmenovaných zemědělských sídlišť. V těchto případech jde o sekundární dílenské lokality, protože surovina MTJH byla vysbírávána z říčních teras v podobě valounů, nikoliv získávána z primárních zdrojů z okolí Jistebka (*Prostředník – Šída – Drnovský 2010, 29; Šída a kol. 2014, 99*). Toto počínání značně usnadnilo práci – jako mokré byly kameny lépe brousitelné a bylo možno vybrat si vhodnou velikost pro následné opracování (*Prostředník – Šída 2013, 27*). BI se navíc nejlépe opracovává pískovcovými brousky a právě této horniny je na Turnovsku dostatek (*Šída 2007, 15*). Přirozeně tu tedy vzniká příhodné místo na vytváření takovýchto dílen.

Kromě neolitických sídlišť byly do bakalářské práce zařazeny skalní lokality – převisy/abri a jeskyně. Takovýto typ sídlení je zcela unikátní, protože se v blízkosti rozsáhlých neolitických aglomerací (kupříkladu Bylany – viz *kap. 4.3.1.*) podobná místa nevyskytují. Celkem jich do práce bylo zahrnuto šest (viz *kap. 8.1* a *obr. 1:3–8*). Pod převisy byla obyvateli sídlišť vyhledávána dočasná útočiště, popřípadě místa sloužila pro pastevecké sezónní účely.

V jeskyních a pod abri pokračovalo osídlení z období mezolitu. Na rovinných sídlišťích byly většinou zaznamenány obě kultury neolitu, dále pokračovalo zejména osídlení v mladší době bronzové (LuPP). Jsou známy také vlivy z prostředí MMK. Polychromovaná keramika byla nalezena v *Novákově peci* na Čertově ruce a v Ohrazenicích. Keramické artefakty lze přiřadit ke staršímu stupni Ib MMK (viz *Pavlu – Zápotocká 2007, 49; Prostředník – Šída 2013, 28*). V Turnově-Nudvojovicích byla při ZAV v r. 2008 objevena *vanička* neboli mísa oválného tvaru, která je též spojována s lengyelskou kulturou (*obr. 38:14* a *39:4*).

Velkou otázkou je pohřbívání. Na neolitická sídliště nenavazují žádná pohřebiště. Je znám pouze jeden kostrový hrob mladé dívky z abri pod Pradědem. S pohřbíváním by

ale také mohla souviset již zmiňovaná *vanička* nalezená v Turnově-Nudvojovicích, která byla převzata z prostředí MMK. Existují k ní analogické nádoby (Kolín, Sendražice u Kolína, Ratboř – vše okr. Kolín), které nejspíše pocházejí z hrobů. Jelikož na lokalitě panuje silný chemismus v půdě, tak se pozůstatky (kosterní i spálené či jiné náznaky přítomnosti hrobu) nemusely dochovat (stejně podmínky u kostrových hrobů KŠK na lokalitě; *Prostředník – Šída 2013*, 9).

Oblast byla bezpochyby vhodná pro tehdejší zemědělce. Při výběru sídliště jistě rozhodovala přítomnost vodního zdroje. Na terasách řeky Jizery si vybudovali svá sídliště a díky přítomnosti říčních valounů MTJH vznikaly v rámci mladoneolitických sídlišť i výrobní okrsky BI. Obyvatelé těchto sídlišť využili i blízkosti pískovcových skal a jeskyní.

Vzhledem k výsledkům ZAV, ojedinělosti typů sídlení a dataci nalezišť (V. stupeň VK v Turnově-Nudvojovicích) jsou lokality pod přísným archeologickým dozorem. Lze očekávat, že v námi sledované oblasti budou do budoucna přibývat i další lokality, které umožní další rozvoj bádání.

10. Seznam použité literatury

AMČR: Archeologická mapa České republiky.

Dostupné z: <https://www.archeologickamapa.cz/> [14. 3. 2021].

Aoki, Kenichi 2020: A three–population wave-of-advance model for the European early Neolithic. PLoS ONE 15 (5), e0233184.

Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0233184> [11. 3. 2021].

Benešová, J. – Kalferst, J. – Prostrředník, J. 1999: Prostorová identifikace archeologických lokalit v oblasti „Hruboskalska“, okr. Semily – úsek „Čertova ruka“. Pojizerský sborník 4, 55–78.

Brestovanský, P. 2006: Žárově pohřebiště z pozdní doby bronzové v poloze „Na Cecilce“, k. ú. Příšovice (Liberecký kraj). OJKT 13 (29), č. 4, 260–266.

Brestovanský, P. 2009: Sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Příšovicích se zvláštním zřetelem na broušenou industrii. Nepubl. rkp. dipl. práce uložený v Ústavu pro archeologii UK v Praze–FF, signatura 65035.

Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/65035> [2. 5. 2020].

Buchtela, K. 1899: Vorgeschichte Böhmens (Příloha k Věstníku slovanských starožitností). Praha.

Buchtela, K. 1908: Nové prehistorické nálezy na Turnovsku. ČSPSČ 16, 108–110.

Buchtela, K. – Niederle, L. 1910: Rukověť české archeologie. Praha.

Buchvaldek, M. – Koutecký, D. 1970: Vikletice. Ein schnurkeramisches Gräberfeld. Praha.

Bureš, M. – Drápela, L. 2007: Nový neolitický kruhový areál na Mladoboleslavsku. Archeologické výzkumy v Čechách 2006. Zprávy České archeologické společnosti, Supplément 68, Praha, 26–27.

Böhm, J. 1941: Kronika objeveného věku. Praha.

Čepelík, F. a kol. 1897: Třetí zpráva Musea Turnovského za léta 1893–1896. Turnov.

Daněček, V. 2008: Názorné poučení z dávnověku aneb Chyba v pravěké technologii výroby broušené industrie ze Zámky v Praze-Bohnicích. AVSČ 12/1, 151–154.

Demek, J. a kol. 2006: Zeměpisný lexikon ČR – Hory a nížiny. Praha.

- Dreslerová, D. – Horáček, I. – Pokorný, P. 2007: Přírodní prostředí Čech a jeho vývoj. In: M. Kuna (ed.), Pravěký svět a jeho poznání. Archeologie pravěkých Čech 1, Praha, 23–50.*
- Farruggia, J.–P. 2002: Une crise majeure de la civilisation du Néolithique Danubien des années 5100 avant notre ère. AR 56, 44–98.*
- Filip, J. 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.*
- Filip, J. 1948: Pravěk Československa. Praha.*
- Filip 1950: Neolitičtí prospektoři na úpatí Kozákova, Obzor prehistorický 14/2, 341–344.*
- Fort, J. 2018: The Neolithic Transition. Diffusion of People or Diffusion of Culture? In: A. Bunde (eds.) et al., Diffusive Spreading in Nature, Technology and Society, Cham, Switzerland, 313–331.*
- Franc, F. X. 1890: Grabungsberichte. Abschrift der Originalaufzeichnungen. Opis z r. 1943. AÚ Praha.*
- Franz, L. 1931: Ein bandkeramisches Dorf im Nordböhmen. Germania 15, 252–255.*
- Hartman, P. – Prostředník, J. 2002: Záchraný výzkum polykulturní lokality v Turnově-Vesecku, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 28, 77–82.*
- Hartman, P. – Prostředník, J. – Šída, P. 2007: Záchraný výzkum v souvislosti se stavbou silnice I/10 Turnov, Vesecko – Hrubý Rohozec. In: K. Sklenář (ed.), Archeologické výzkumy v Čechách 2006. Zprávy ČAS – Supplément 68. Praha, 20–21.*
- Horák, J. 2002: Nálezová zpráva o části výzkumu A. Ouhrabky v Přepěřích „Černavě“ (okr. Semily) z roku 1953. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově.*
- Horáková-Jansová, L. 1938: Ke vzniku české vypíchané keramiky. Obzor prehistorický 11, 81–135.*
- Hroníková, L. 2012: Traseologická analýza neolitické štípané industrie z lokalit Bylany, Miskovice, Mšeno a Tachlovice. Praehistorica 30/ 1, 5–176.*
- Childe, G. V. 1929: The Danube in Prehistory. Oxford.*
- Janák, V. 1994: Sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou a počátky mladšího lengyelského stupně na Moravě a ve Slezsku. Pravěk NŘ 2. 105–135.*
- Jenč, P. 1993: Záchraný archeologický výzkum jeskyně Portál na Chodové v oblasti Mužský – východ (k. ú. Mužský). Pojizerský sborník 1, 48–57. Turnov.*
- Jíra, J. A. 1910: Malovaná neolitická keramika v Čechách. Pravěk 6, 66–85.*

- Kábová, H. 2013: Josef Vítězslav Šimák: jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě. Společnost pro kulturní dějiny. České Budějovice.*
- Kočár, P. – Kočárová, R. 2009: Nálezová zpráva o archeobotanické analýze. Nudvojovice ppč. 3758/7. Analýza č. 53/09. Plzeň.*
- Kostka, M. – Kuchařík, M. – Řídký, J. – Švácha, H. 2011: Kruhy a zase kruhy – neolitický rondel v Praze-Ruzyni. Prachistorica 29, 139–152.*
- Košnar, L. – Waldhauser, J. 1973: Nálezy keramiky pražského typu a keramiky 4.–5. stol. v objektu ze Svijan, okr. Liberec. AR 25, 185–195*
- Leubner, J. 1959: Dokument C–TX–196000064. M Turnov.*
Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C–TX–196000064> [6. 4. 2021].
- Leubner, J. 1960: Dokument C–TX–196000514. M Turnov.*
Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C–TX–196000514> [6. 4. 2021].
- Macháčková, L. – Prostředník, J. 2001: Záchranný výzkum neolitického výrobního okrsku v Ohrazenicích (okr. Semily), In: M. Čižmář (ed.), Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Pravěk NŘ – Supplementum 8, Brno, 140 – 190.*
- Marek, D. 2014: Z velkého Turnova. Turnov.*
- Matoušek, V. – Jenč, P. – Peša, V. 2005: Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy. Praha.*
- Metlička, M. 2002: Nálezy skupiny Oberlauterbach v západních Čechách. In: Otázky neolitu a eneolitu, Nitra, 205–229.*
- Moucha, V. 1960: Dokument C–TX–196005662. Archeologický ústav Praha.*
Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C–TX–196005662> [6. 4. 2021].
- Neuhäuslová, Z. a kol. 1998: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.*
- Neústupný, E. 1963: Pravěké doly v Tušimicích. Památky – příroda – život, 69–72.*
- Neústupný, E. 2007: Metoda archeologie. Plzeň.*
- Niederle, L. 1893: Lidstvo v době předhistorické. Praha.*
- Oliva, M. 2010: Pravěké hornictví v Krumlovském lese. Vznik a vývoj industriálně-sakrální krajiny na jižní Moravě. Prehistoric mining in the Krumlovský les (Southern Moravia). Origin and development of an industrial-sacred landscape. Anthropos 32 (N.S. 24). Brno.*

- Pallardi, J. 1914: Die relative Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mähren. Wiener praehistorische Zeitschrift 1, 256–278.*
- Pavlu, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1986: Theses in the neolithic site of Bylany. PA 77, 288–412.*
- Pavlu, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1995: Bylany Rondel. Model of the Neolithic site. PA – Supplementum 3, 7–123.*
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. 1978: Analysis of the Czech Neolithic Pottery. Projections, handles and spouts. Praha.*
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.*
- Píč, J. L. 1889: Mužský a jeho okolí v ohledu archeologickém. PA 14, 329–360.*
- Píč, J. L. 1899: Starožitnosti země České. Díl 1. Čechy předhistorické. Praha.*
- Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.) 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.*
- Pleinerová, I. 1984: Häuser des spätlengyeler Horizontes in Březno bei Louny. PA 75, 7–49.*
- Pleinerová, I. – Pavlu, I. 1979: Březno. Osada z mladší doby kamenné v severozápadních Čechách. Ústí nad Labem.*
- Pleslová-Štiková, E. 1981: Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost. Praha.*
- Podborský, V. 1988: Těšetice-Kyjovice 4. Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou. Brno.*
- Popelka, M. 1999: K problematice štípané industrie v neolitu Čech. Praehistorica 29, 7–119.*
- Popelka, M. 2011: Bílý nebo černý – aneb jak vybrat ten správný křemenec! Živá archeologie – REA 13, 28–31.*
- Profantová, N. – Prostředník, J. 2014: Raně středověké sídliště v Turnově-Maškových zahradách. AVSČ 18/2, 819–864.*
- Prostředník, J. 1994: Soupis archeologických akcí okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1993. Zpravodaj Muzea východních Čech 20, 17–32.*
- Prostředník, J. 1996: J. V. Šimák a archeologie Pojizeří. J. V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 10.–11. května 1996 v Turnově a na Hrubé Skále. ZČRP, Supplementum 2, 37–39.*
- Prostředník, J. 2004: Turnov. Výzkumy v Čechách 2002, 293–294.*

- Prostředník, J. 2009: Záchranný výzkum sídliště lidu popelnicových polí v Přepěřích u Turnova. AVSČ 13/2, 817–836.*
- Prostředník, J. 2010: Turnov (okr. Semily, Liberecký kraj) „Areál Maškových zahrad“ Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu (sezóny 2000, 2001). Svazek 5. Sumační tabulky, grafy a analytické plány. Archiv nálezových zpráv M Turnov.*
- Prostředník, J. 2014: Příspěvek ke genezi, metodice výzkumu a interpretaci některých neobvyklých projevů sídlištních objektů. Archeologie východních Čech, Supplementum 1, Sborník k poctě Jiřího Kalfersta, Hradec Králové, 257–281.*
- Prostředník, J. 2016a: Nálezy z Čertovy ruky v Praze. Muzejní čtvrtletník M Turnov 1, 4.*
- Prostředník, J. 2016b: Ohrazení u Turnova, okr. Semily. Výzkumy v Čechách 2011–12, 241.*
- Prostředník, J. a kol. 2010: Turnov-Maškovy zahrady. Příběh prastaré osady na břehu Jizery. Turnov.*
- Prostředník, J. a kol. 2018: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. K. ú. Přepěře u Turnova, „Výstavba nového RD a doprovodných staveb p.p.č. 263/1, k.ú. Přepěře u Turnova“; ID 27/2018 (projekt C-201800968); 03–04/2018. Archiv nálezových zpráv M Turnov.*
- Prostředník, J. a kol. 2018a: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. K. ú. Přepěře u Turnova, „Přepěře – výstavba VH sítě včetně komunikace pro 7 RD“; parc. č. 283/8, 283/9, 294; ID 27/2018; Projekt C-201800968, 03–04/2018. Archiv nálezových zpráv M Turnov.*
- Prostředník, J. a kol. 2018b: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. K. ú. Přepěře u Turnova, „Přepěře-východ – bytová zóna“; parc. č. 281/4, 283/1, 283/2, 283/3, 283/4, 283/6, 283/7, 286/4; ID 27/2018 (projekt C-201800968); 04–08/2018. Archiv nálezových zpráv M Turnov.*
- Prostředník, J. – Hartman, P. – Šída, P. 2009: Výsledky terénních archeologických výzkumů zařazených do projektu „Evropský geopark UNESCO Český ráj – vytvoření geoinformačního systému pro rozvoj regionu a ochranu geologického dědictví“. In: L. Švábenická – J. Prostředník – V. Rappich – T. Řídkošil (eds.), „Evropský geopark UNESCO Český ráj – vytvoření geoinformačního systému pro rozvoj regionu a ochranu geologického dědictví.“, Seminář k projektu, Turnov, 82–98.*

- Prostředník, J. – Novák, J. 2013: Záchranný archeologický výzkum v Turnově-Nudvojevicích v roce 2012. AVSČ 17/1, 105–114.*
- Prostředník, J. – Šída, P. 2010: Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří. Turnov.*
- Prostředník, J. – Šída, P. 2013: Záchranný výzkum výrobního okrsku ze závěru neolitu v Turnově-Nudvojevicích. In: I. Cheben – M. Soják (edd.), Otázky neolitu a eneolitu našich krajin – 2010. Archaeologica Slovaca Monographie Communicationes. Tomus XV. Nitra, 263–298.*
- Prostředník, J. – Šída, P. – Drnovský, V. 2010: Pravěká těžba v Jizerských horách. Příběh kamenných seker. Turnov.*
- Prostředník, J. – Vokolek, V. 1998: Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994–1997. ZČRP 11, 118–132.*
- Přichystal, A. 2009: Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy. Brno.*
- Rulf, J. 1983: Přírodní prostředí a kultury českého neolitu a eneolitu. PA 74, 35–95.*
- Rulf, J. 1996: Problematika pohřbů na sídlišťích v českomoravském pravěku. Študijné zvesti 32, 115–124.*
- Rybová, A. – Vokolek, V. 1972: Terénní výsledky komplexního výzkumu v Plotíšťích n. Labem. AR 24, 328–336.*
- Řídský, J. 2011: Rondely a struktura sídelních areálů v mladoneolitickém období. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 10. Praha – Brno.*
- Sirovátka, R. – Prostředník, J. – Novák, J. – Kuželka, V. 2020: Záchranný archeologický výzkum polykulturní lokality v areálu Průmyslové zóny Turnov-Vesecko (k. ú. Daliměřice). AVSČ 24, 407–434.*
- Sklenář, K. 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Praha.*
- Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.*
- Smolík, J. 1879: Jak se soudí o předhistorické době jinde a u nás. PA 11, 5–24.*
- Soudský, B. 1954: K metodice třídění volutové keramiky. PA 45, 75–105.*
- Soudský, B. 1966: Bylany – osada nejstarších zemědělců z mladší doby kamenné. Praha.*
- Steklá, M. 1959: Třídění vypíchané keramiky. AR 11, 211–260.*

- Steklá, M. 1961:* Chata kultury s vypíchanou keramikou v Libenicích u Kolína. PA 52, 85–93.
- Stocký, A. 1926:* Pravěk země české I. Věk kamenný. Praha.
- Šimák, J. V. 1903:* Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl 1. Od založení města do r. 1620. Turnov.
- Šimák, J. V. 1904:* Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl 3. Místopis. Turnov.
- Šimák, J. V. 1909:* Soupis památek historických a uměleckých v politickém okr. Turnovském. Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku 19. století., 22. Praha.
- Šimák, J. V. 1924:* Starožitnický význam skal okolo Drábovny. OJKT 3/1, 1–6.
- Šimák, J. V. 1926a:* O starých dolech na Kozákově. OJKT 5, 1–5.
- Šimák, J. V. 1926b:* O starých dolech na Kozákově. OJKT 5, 33–36.
- Šimák, J. V. 1937:* Dokument C–TX–193703558. [jiná organizace].
Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C–TX–193703558> [6. 4. 2021].
- Šimák, J. V. 1938:* České dějiny I. Část 5. Středověká kolonisace v zemích českých. Praha.
- Šída, P. 2004:* Neolitická broušená industrie v oblasti horního Pojizeří. Dílenské areály a technologie výroby. AVSČ 8, 137–192.
- Šída, P. 2007:* Využívání kamenné suroviny v mladší a pozdní době kamenné. Dílenské areály v oblasti horního Pojizeří. *Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 3, 1–282.
- Šída, P. 2012:* Mezolit pod Hlavatou skálou. Několik poznámek k metodě výzkumu. ŽA 14, 46–49.
- Šída, P. 2013:* Příběh mezolitického osídlení Kozákova. ŽA 15, 10–14.
- Šída, P. a kol. 2014:* Neolitická těžba metabazitů v Jizerských horách. *Opomíjená archeologie* 3. Plzeň.
- Šída, P. – Pokorný, P. (eds.) 2020:* Mezolit severních Čech III. Vývoj pravěké krajiny Českého ráje. Vegetace, fauna, lidé. Brno.
- Šída, P. – Prostředník, J. 2006:* Mezolit pod Hlavatou skálou v Českém ráji (k. ú. Hrubá Skála). In: R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencl (eds.), *Vita Archaeologica, Sborník k sedmdesátinám V. Vokolka, Hradec Králové*, 321–341.
- Šmíd, M. – Fojtík, P. 2013:* Kralice na Hané. Birituální pohřebiště kultury s lineární keramikou. Olomouc.

- Šnajdr, L. 1891:* Počátkové předhistorického místopisu země české. Pardubice.
- Šrein, V. – Šreinová, B. – Šťastný, M. – Šída, P. – Prostředník J. 2002:* Neolitický těžební areál na katastru obce Jistebsko, AVSČ 6, 91–99.
- Toman, P. 1993:* Nový slovník československých výtvarných umělců. Díl 2.: L–Ž. 3. vyd. Výtvarné centrum Chagall. Ostrava.
- Turek, R. 1946:* Prachovské skály na úsvitě dějin. Výzkum hradiště a pohřebiště z VI.–X. věku. Praha.
- Vencl, S. 1960:* Kamenné nástroje prvních zemědělců ve střední Evropě. Sborník NM – řada A XIV, 1–91.
- Vencl, S. 1975:* Hromadné nálezy neolitické broušené industrie z Čech. PA 66, 12–73.
- Vlček, V. a kol. 1984:* Zeměpisný lexikon ČSR – Vodní toky a nádrže. Praha.
- Vokolek, V. 1995:* Skalní sídliště nad Záborčím, k. ú. Ondříkovice. Pojizerský sborník 2, Turnov, 13–36.
- Vokolek, V. 1996:* Dokument C–TX–199802310. MVČ Hradec.
Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C–TX–199802310> [06.04.2021].
- Vokolek, V. 1998:* Eneolitické nálezy u „Hlavaté skály“, k. ú. Hrubá skála. In: J. Prostředník – V. Vokolek (eds.), Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové, 113–122.
- Vokolek, V. – Zápotocká, M. 1997:* Die neolithische Gräber und Gräberfelder in Plotiště n. Labem und Předměřice n. Labem. PA 88, 5–55.
- Waldhauser, J. 2004:* Varia archaeologica z Pojizeří a přilehlého území. AVSČ 8/1, 409–428.
- Waldhauser, J. 2006:* Český ráj očima archeologie. 300 tajemných míst lokalizovaných na turistické mapě 1:25 000, souřadnicová síť S 1942. Geodézie On Line, spol. s r. o. Česká Lípa.
- Waldhauser, J. – Kosina, J. 1990:* Archeologické nálezy v Českém ráji během uplynulých čtyřiceti let. ZČRP 3, 106–114.
- Tichý, R. 1960:* K nejstarší volutové keramice na Moravě. PA 51, 415–441.
- Zápotocká, M. 1970:* Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa. Sonderdruck. In: Anfänge des Neolithikums II, Köln–Wien, 1–66.
- Zápotocká, M. 1978:* Ornamentace neolitické vypíchané keramiky. Technika, terminologie a způsob dokumentace. AR 30, 504–534.

Zápotocká, M. 1986: Die Brandgräber von Vikletice – ein Beitrag zum chronologischen Verhältnis von Stich- und Rheinbandkeramik. AR 38, 623–649.

Zápotocká, M. 1998: Bestattungsritus des Bömischen Neolithikum (5500–4200 B. C.). Gräber und Gräberfelder der Kultur mit Linear-, Stichband- und Lengyel-Keramik. Praha.

Zápotocká, M. 1999: Stvolínky u České Lípy. První dům kultury s vypíchanou keramikou v Čechách. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 4, 61–71.

11. Internetové zdroje

Geologická mapa 1:50 000: <https://mapy.geology.cz/geocr50/> [08.12.2020].

Půdní mapa 1:50 000: <https://mapy.geology.cz/pudy/> [08.12.2020].

Základní mapa: <https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/> [29.03.2021].

12. Seznam příloh

Obr. 22–23. Přepěře, poloha *Na Černavách*. Kresebná dokumentace keramických zlomků VK, pocházející z výzkumu A. Ouhřabky

Obr. 24. Pohled na Nudvojovice a Přepěře z Raisovy vyhlídky.

Obr. 25. Přepěře u Turnova – parc. č. 236/1. Geodetické zaměření nemovitých obj.

Obr. 26. Přepěře u Turnova – parc. č. 236/1. Obj. 2/2018 interpretovaný jako zahloubená kruhová pec.

Obr. 27. Přepěře u Turnova – parc. č. 236/1. Sonda středem obj. 5/2018 v SJ ose.

Obr. 28. Přepěře u Turnova – parc. č. 236/1. Linie reliktů kůlových jamek 6–12 a 14/2018.

Obr. 29. Přepěře u Turnova – parc. č. 236/1. Artefakty z obj. 3/2018.

Obr. 30. Kresebná dokumentace artefaktů z výzkumu v Přepěřích u Turnova z obj. 1–5/2018.

Tab. 1. Turnov-Nudvojovice, poloha *Na bubnu*. Popis nálezů VK, pocházející z výzkumu J. V. Šimáka a K. Zappa z r. 1896.

Tab. 2. Turnov-Nudvojovice, poloha *Na bubnu*. Popis obj. VK, pocházející z výzkumu J. V. Šimáka 1909.

Obr. 31. Turnov-Nudvojovice. Polotovar sekeromlatu z MTJH.

Obr. 32. Turnova-Nudvojovice. Pohled na povrchový projev obj. 1/2008.

Obr. 33. Turnova-Nudvojovice. Obj. 1/2008, půdorys a řezy v sektoru D.

Obr. 34. Turnova-Nudvojovice. Obj. 81/2008, půdorys a řezy v sektorech B a E.

Obr. 35. Turnov-Nudvojovice. Fotografie obj. 1/08 – dílna na výrobu KI (V. fáze VK).

Obr. 36. Turnova-Nudvojovice. Fotografie obj. 81/2008, který byl interpretovaný jako dílna na výrobu KI z V. fáze VK.

Obr. 37. Turnov-Nudvojovice. Sídlištní a dílenský okrsek z V. stupně VK. Písmeny A–C jsou označeny reliкty nadzemních staveb.

Obr. 38. Turnov-Nudvojovice. Kresebná dokumentace artefaktů z V. stupně VK ze ZAV 2008.

Obr. 39. Turnov-Nudvojovice. Restaurované keramické nádoby ze ZAV 2008.

- Obr. 40. Kresby neolitické KI nalezené na počátku minulého století na území Nudvojovic.
- Obr. 41. Kresby neolitické KI nalezené na počátku minulého století na území Přepěř.
- Obr. 42. Fotografie abri pod Pradědem.
- Obr. 43. Abri pod Pradědem. Hrob při skalní stěně patřící nejspíše mladé dívce, která byla pohřbena ve skrčené poloze s náhrdelníkem z liščích zubů.
- Obr. 44. Abri nad Záborčím. Lokalizace jeskyněk a převisů v oblasti *Kostel*.
- Obr. 45. Plán Čertovy ruky s polohami.
- Obr. 46. Setkání badatelů při archeologickém výzkumu v *Novákově peci* na skalní lokalitě Čertova ruka.
- Obr. 47. Skalní lokalita *Nováková pec*.
- Obr. 48. Převis *Šourkova díra*.
- Obr. 49. Pohled na vrch Kozákov.
- Obr. 50. Plánek rozmístění archeologických lokalit v okolí Kozákova.
- Obr. 51. Pohled na *Babí pec* z dálky.
- Obr. 52. Pohled na *Babí pec* zblízka.
- Obr. 53. Půdorys a řez *Babí pecí* na Kozákově.
- Obr. 54. Půdorysný plán Ludmiliny jeskyně v Boreckých skalách.
- Obr. 55. Hlavatá skála.
- Obr. 56. Pohled na rybník Vidlák, který se nachází nedaleko Hlavaté skály.
- Obr. 57. Ohrazenice. Mapa s vyznačenou polohou *U Pyrámu*.
- Obr. 58. Ohrazenice, poloha *U Pyrámu*. Prostorové rozmístění zahloubených obj. 1–9/98.
- Obr. 59. Příšovice. Letecký snímek na odkrytou plochu výzkumu v roce 2007.
- Obr. 60. Příšovice. Typy půdorysů neolitických domů VK.
- Obr. 61. Příšovice. Dílenský prostor z obj. č. 136.
- Obr. 62. Příšovice. Fotografie půdorysu domu č. 7 a domu č. 8.
- Obr. 63. Příšovice. Ukázka souboru ŠI a BI.
- Obr. 64. Příšovice. Rekonstruované nádoby VK.

Obr. 65. Turnov-Maškovy zahrady. Letecký snímek lokality s vyznačenými zkoumanými plochami.

Obr. 66. Turnov-Maškovy zahrady. Celkový pohled na prozkoumané plochy.

Obr. 67. Turnov-Maškovy zahrady. Analytický plán plochy E s neolitickými obj.

Obr. 68. Turnov-Maškovy zahrady. 3D rekonstrukce základních prvků domu E z neolitu.

Obr. 69. Turnov-Maškovy zahrady. Fotografie rekonstruovaných keramických nádob z neolitického sídliště.

13. Přílohy

(přílohy i katalog přiloženy zvlášť v elektronické podobě)